

En advokats
erindringer *af*
C. Ricard

Gyldendal

En advokats erindringer

© C. Ricard 1981

Omslag: Tegning af Otto C..

Bogen er sat med Baskerville

og trykt hos Th. Laursens Bogtrykkeri A-S, Tønder

Printed in Denmark 1981

ISBN 87-0070812-7

*Tilegnet mindet om
Anette Ricard,
fra 1942 min støtte
og inspiration.*

Alt for få advokater har ved afslutningen af deres liv søgt at skildre en advokats daglige arbejde, formentlig fordi emnet ikke kan forventes at interessere andre end advokaten selv eller hans nærmeste familie og medarbejdere.

Når jeg alligevel her har forsøgt at skildre mit liv som advokat, skyldes det, at jeg tror, jeg har været mere heldig end mange andre i retning af at have oplevet en varieret virksomhed.

Som advokat med selvstændig forretning har jeg drevet en blandet landhandel, men jeg har haft heldet til at være med både i store omtalte retssager og i næsten alle sider af en advokats øvrige forretningsområder, således at det måske kan have interesse for en videre kreds.

Jeg håber, at denne skildring af en advokats liv dels kan skabe forståelse for advokaters gerning, dels kan inspirere andre til at vælge dette erhverv, hvis betydning for samfundet ikke bør undervurderes.

Sept. 1981

C. Ricard

Indhold

Skole og universitet 1920-25	9
Fuldmægtigtid, stilling i London og på Berlingske Tidende 1925-37	19
Sagførervirksomhed påbegyndes 1937	31
Højesteretssagførerprøven, krav til procedure 1945-47	39
Retsopgøret efter krigen	50
Større retssager 1947-49:	
Fensmark, Politiets feriegodtgørelse, Interessentskabssag, Grundlovssag, Viul-sag	57
Varebyttesagen 1952-55	65
Danish Milk-sagen 1955-56	70
Andre sager 1952-58. Opfordring til at blive højesteretsdommer	87
Kredsbestyrelsen 1952-58	94
Tarifforeningen og F.F.O. 1953-75	98
Bestyrelsesarbejde 1959-77	104
Voldgiftssag Gutenberghus, Rigsretssag, Narkose-sag, Islandske Håndskrifter, Sygeplejerskesag 1958-66	109

Pressens ansvar 1961 115
Kildeskattehussagen 1968-69 120
Opgivelse af egen forretning 1973 135
Associeret den Dragstedske koncern 1973 140
Skrevet i sand 144

Skole og universitet 1920-25

Den 26. september 1902 blev jeg født i København. Mine forældre var daværende kontorchef i Landbygningernes Brandforsikring, Frederik Ricard og Gerda Ricard f. Richter.

Der var i forvejen en søn, Christian Frederik, der var knap 3 år; et år senere kom den tredje søn, Jean.

Vi boede i en lejlighed på Nørrevold, hvor der dengang var 4 rækker træer med ridebane i midten.

Vi havde en dejlig barndom og legede godt sammen; Christian Frederik og jeg især med tinsoldater og Meccano, og Jean især med lilleput- og legetøjstog. Vi gik i skole i Krebs' Skole, som vi kaldte Krohns Skole efter den daværende skolebestyrer.

I 1913 blev far birkedommer på Læsø. Han havde haft forskellige stillinger og forsøgt sig som redaktør og som overretssagfører, men det var ikke blevet nogen succes, måske fordi far delte sin tid mellem sit job og sin virksomhed som revyforfatter, især til Nørrebro Teater. Af hans mange viser synges endnu „Den gamle Varieté“ og „Ros din kone“.

For far, der var en ærkekøbenhavnerv, har overgangen været svær. For mor, der her følte sig økonomisk i smult vande, har det været en lettelse. For Jean og mig var det pragtfuldt. I stedet for en 4de sal i København havde vi nu vort hjem i et stort vinkelhus med en have på 3 tdr. land, så der var masser af plads til at lege både ude og inde. Min ældste broder, der var kommet i Metropolitan-skolen, flyttede ikke med, fordi der ikke var nogen mellem-skole på Læsø. Han flyttede ind hos fars broder, Pastor Olfert Ricard, hvor han blev boende indtil han i

1926 rejste som ingeniør til Kina.

Jean og jeg gik i „Byrum Privatskole“, hvor der kun var een lærerinde, der underviste alle de ca. 20 elever i alderen 6-14 år i alle fag og i samme klasserum. Jeg gik i denne skole i 2 år, svarende til 1. og 2. mellem. Det var en dejlig overgang fra Krohns noget strenge skole, og jeg har kun gode minder derfra. Det var med sorg jeg måtte søge optagelse i 3. mellem i Aalborg Katedralskole, hvor jeg blev antaget takket være min moders gode evner til at tale med skolelærere. Der gik jeg så i 1915-16.

Far var i mellemtiden blevet udnævnt til overretsassessor i Viborg, og familien flyttede fra Læsø til Viborg i begyndelsen af 1916. Efter sommerferien flyttede jeg til Viborg Latinskole i 4. mellem, og fra denne skole blev jeg student i 1920 som gammelsproglig.

At jeg skulle blive jurist var hverken min eller mine forældres oprindelige tanke.

På Læsø, hvor mor havde gartnere ovre fra Frederikshavn for at få den noget forsømte have sat i stand, luftedes den tanke, at jeg skulle blive gartner, fordi jeg, der ofte led af hovedpine, ville have godt af et liv i frisk luft. Jeg selv, der dengang var 10 år, var ikke begejstret for tanken. Jeg fulgte gartnerens hårde arbejde mellem buske og træer og fandt intet fristende deri.

Min fars arbejde som birkedommer kan imidlertid ikke have påvirket mig til at blive jurist, for han havde faktisk intet at bestille, og det er kendt for mange turister på Læsø, at der i retslokalet hænger et billede af Kong Christian X, skænket af far, med påskrift på bagsiden: „Til minde om 3 års uvirksomhed“. Men hvad jeg ellers skulle vælge stod mig uklart.

I Viborg gik mine tanker i retning af at blive arkitekt.

Min broder Jean og jeg legede meget med mine tinsoldater og hans lilleput. Han havde en stor samling af små trævogne, små jernbanetog, små bondegårde med dyr og små haver. Til denne samling byggede jeg så huse; først

bondegårde, så villaer og senere rigtige gadehuse. Det var noget min ældre broder, Christian Frederik, lærte mig i ferier. Vi købte hvidt karton og tegnede og malede derpå huse, som efter udklipning kunne klistres sammen. Efterhånden blev vi eksperter og kunne bygge komplicerede bygninger med vinkeltag og tårne, og efter billeder byggede vi bl.a. Notre Dame i størrelse, der passede til tinsoldaterne og Jeans øvrige lilleput.

Efterhånden interesserede det mig mest at bygge modeller af store villaer med terrasser og drivhuse, og så var det, tanken om at blive arkitekt fristede mig. Men min realitetssans fik mig til at indse, at der næppe ville være et større marked for sådanne villaer.

Krigen var endt i 1918, og „Gullasch“-tiden var forbi, og da jeg blev student i 1920 var det mere naturligt for mig at vælge at studere jura. I så henseende havde jeg familiemæssige traditioner.

Min farfar, søn af en indvandret franskmand, var departementschef i justitsministeriet. Allerede som 36-årig var han i 1870'erne blevet udnævnt, og han styrede dette ministerium i en lang årrække på et tidspunkt, da justitsministeriet var et af de vigtigste og mest aktive ministerier.

Af hans fire sønner var tre blevet jurister. Den ældste søn, Christian Ricard, begyndte i justitsministeriet og avancerede gennem forskellige dommerembeder til retspræsident for Søndre Landsret, der i 1920 efter Genforeningen oprettedes i Sønderborg.

Den næstældste var far, der sad som landsdommer i Viborg. Ved retsplejereformen i 1919 var overretten blevet til landsretten.

Den tredje søn var Olfert Ricard, der i modsætning til sin juridiske familie valgte det teologiske studium og tidligt gik ind for ungdomsarbejdet og kom til at spille en stor rolle i KFUM's udvikling. Han blev den mest kendte af brødrene gennem sit virke som præst, først i Johan-

nes Kirken og senere i Garnisons Kirken, hvor han i alle årene fyldte sin kirke til bristepunktet samtidig med, at hans prædikener hver mandag blev trykt i Nationaltiddende - og senere blev udgivet i bogform. Hans veltalenhed og evne til at udtrykke vanskelige ting på en klar måde ville have gjort ham til en stor advokat, hvis han havde valgt det fag.

Den fjerde søn, Cecil Ricard, blev efter en strålende eksamen overretssagfører, men døde tidligt.

For dem alle fire gjaldt utvivlsomt, at den franske afstamning gav dem en særlig evne til klar sproglig formulering.

Også fra mødrene side havde jeg juridiske arveanlæg. Min morfar, overretssagfører Vilhelm Richter, havde skabt sig en stor forretning, som desværre måtte afvikles efter nogle uheldige opkøb af grunde, der ikke kunne sælges. Han blev syg og opgav forretningen, men virkede i mange år som translatør i en række sprog, samtidig med at han grundlagde det personalhistoriske standardværk „Juridisk Stat“, der senere blev udgivet af hans søn, Vilhelm Richter.

Det var altså ikke unaturligt, at jeg endte med at følge i mine forfædres spor. Desuden mente jeg, at det juridiske studium kunne føre til alle slags senere stillinger, en art udvidet studentereksamen.

I dag er jeg ikke i tvivl om, at de arveanlæg, jeg har modtaget, har gjort det lettere for mig at klare mig som jurist.

Det har sikkert også spillet en rolle, at jeg hjemme lærte, at uklar tænkeevne og uklar udtryksform ikke var i høj kurs, og tillige at tør jura aldrig var nok. Den uhøjtidelighed, min far som gammel revyforfatter udviste overfor den stive jura og overfor formaliteter, har utvivlsomt lært mig, at man ikke kan nøjes med at kunne sine paragraffer, men at der bag brugen af jura må ligge forståelse for, at livet bygger på andet end faste regler.

Jeg mindes i denne forbindelse en udtalelse fra far – dengang dommer i Vestre Landsret – som lød sådan: „Sikke nogen gode domme man kunne afsige, hvis man ikke havde disse hersens love“. Den senere udvikling af lovenes antal og udbredelse over så godt som alle felter, har ikke gjort fars udtalelse mindre berettiget.

Vores hjem var iøvrigt ikke præget af jura. De gæster, der kom, var oftest folk af anden profession end jurister. Men far havde sit hyggelige arbejdsværelse hjemme, præget af „Ugeskrift for Retsvæsen“ og „Illustreret Tidende“ – og af fars pibebræt, hvor der i samlingen af merskumspiber hang grandpapa's særlige: Piben for vanskelige sager. Den brugte også far, når der var særlige problemer i sagerne.

I efteråret 1920 begyndte jeg mit studium på universitetet.

En landsdommers gage var dengang ikke høj. I mit hjem i Viborg havde jeg set, hvor vanskeligt det var at klare sig økonomisk, og i 1920 var det tunge tider. Jeg mener at vide, at mit ophold i København kostede mine forældre omtrent en trediedel af faders indtægt. Dette tyngede mig naturligvis, og mine bestræbelser gik ud på, så hurtigt som muligt at blive færdig, så jeg kunne aflaste familien. Dengang var der ikke samme muligheder som i dag til at få studielån eller anden understøttelse, og jeg var af den opfattelse, at ethvert lønnet arbejde i studietiden ville sinke mig i at blive hurtigt færdig.

Jeg boede på Østerbro hos en tante til min mor, konsulinde Clara Bøttern. Hun var enke efter en storkøbmand i provinsen. Under hele min studietid – og forøvrigt også bagefter – var jeg pensionær i „moster Claras“ hyggelige hjem. Jeg havde et dejligt værelse og spiste måltiderne med familien. Disse rolige forhold gjorde det utvivlsomt lettere at samle sig om studierne.

Meget tidligt i studiet begyndte jeg hos en manuduktør, cand.jur. Reppien, der havde manuduktionshold i sin

lejlighed i Frederiksborggade. Han var en meget særpræget manuduktør. Selv havde han efter en lang afbrydelse under sikringsstyrken i første verdenskrig taget anden del af jura på eet år. Han levede af at manuducere. Man betalte dengang selv den manuduktør, man valgte. Hans hold var på omkring ti studerende, og undervisningen bestod simpelthen i at indterpe det pensum, som skulle kunnes til eksamen. Det var ikke kommende videnskabsmænd, han søgte at udklække, men simpelthen juridiske kandidater, der ønskede en pæn eksamen på rimelig tid. Mit „studium“ bestod derfor først og fremmest i at lære den lektie, vi havde for til næste dag. Vi blev hørt i lektien ganske som i gymnasiet, og Reppien formåede på sin mærkelige facon at forklare de vanskelige sider i lærebøgerne. Han stammede slemt og havde svært ved at sige fx retsplejelov, som blev til rrrrrretsplejelov. Når det var meget fint solskin udenfor sagde han: Det er vist øøøøølvøj i dag – og hentede sig en øl uden at tilbyde sine elever noget.

Han underviste i næsten alle fag. Holdene vekslede, men af de manucenter, jeg har gået sammen med, blev tre – udover mig selv – senere højesteretsadvokater, nemlig Bech-Bruun, Brammer og Bay Erichsen, så noget har hans undervisning da ført til.

Ved siden af manuduktionen gik jeg til samtlige de forelæsninger, som blev holdt i de fag, vi skulle op i. Det var en trist og lidet nyttig beskæftigelse, men jeg følte, at det burde man gøre. Til 1. del var der „Den borgerlige Ret“ efter Munch Petersens helt enestående bog. På en fortrinlig måde gennemgik han faktisk hele det stof, som man senere skulle igennem til 2. del af eksamen. Man kan vel sige, at den, der kunne „Den borgerlige Ret“ aldrig ville gå helt galt i byen. Det hed sig dog, at en advokat engang i landsretten til støtte for sine argumenter fremhævede, at det stod i „Den borgerlige Ret“ side 80, men at denne videnskabelige henvisning ikke af ret-

ten betragtedes som passende orientering.

Professoren hed Axel Møller. Hans auditorium i Studiegården var stuvende fuldt, da alle stud.jur.'er skulle begynde med dette fag.

Så var der økonomi, hvor en elskelig professor Westergaard på uendelig kedelig vis gennemgik sin lige så kedelige bog. Til faget hørte også „Warmings Statistik“, men det eneste jeg erindrer fra studiet var læren om grænsenyttens, som jeg senere i livet har måttet sande mange gange. Kan to mennesker, der ikke tjener nøjagtigt det samme, overhovedet tale om, hvorvidt noget er dyrt eller ej?

Videre var der stats- og folkeret med professor Knud Berlin. Igen forfærdelig kedeligt, undtagen når han docerede den dansk-islandske aftale – dette var længe før den endelige løsrivelse. Han hadede islændinge og de danske politikere, der havde indgået aftalen.

Endelig var der retshistorie, hvor professor Johannes Jørgensen forelæste. Jeg har senere i livet mødt folk, der finder retshistorie noget af det interessanteste. Jeg hørte ikke til den gruppe. Alt hvad jeg husker fra bogen var, at kongens mundskænk hed Dapifer, og den erindring er måske endda forkert og i hvert fald ligegyldig.

Men alle disse forelæsninger fulgte jeg altså – og endte så dagens forelæsninger det første år med filosofi hos professor Victor Kuhr. Dér sad folk ovenpå hinanden, men når man som jeg havde tilbragt det meste af dagen på universitetet og siddet i juridisk laboratorium i mellemtimerne, kunne man jo nemt nok komme tidligt og få en plads. Selve filosofien interesserede mig ikke, men logikken passede mig storartet. Kuhr var en strålende og morsom forelæser. Kl. 4 endte Kuhr, og så kunne man slentre hjem gennem byen og møde venner og bekendte, eller cykle hurtigt hjem, for så efter the at læse lektierne til næste dag. Om aftenen holdt jeg som regel fri, undtagen i tiden før eksamen.

Det lyder ikke særlig morsomt og var det heller ikke, men takket være stille, normal læsning på denne måde, fik jeg første del på halvandet år, hvad man anså for hurtigt. To år var det normale minimum. Jeg var heldig til eksamen og fik en pæn første karakter. I det såkaldte studenterliv deltog jeg ikke. En enkelt gang var jeg i Studenterforeningen, men fandt den trist og ølstueagtig. Fejlen var næppe foreningens.

Da min broder, Christian Frederik, boede hos onkel Olfert, kom jeg meget i dette hjem. Onkel Olfert tog sig meget af vores litterære og musikalske opdragelse, og jeg lånte mange bøger der og var hyppigt om onsdagen, hvor onkel Olfert holdt fridag, i Det kongelige Teater til operaer.

Jeg fik også efterhånden mange venner i København, og jeg savnede derfor ikke, som så mange andre provinsstudenter, steder at komme i fritiden. Jeg mistede hurtigt forbindelsen med mine klassekammerater fra Aalborg og Viborg.

Min tanke var at tage anden del på to et halvt år, selvom det normale var mindst 3 år, men det lykkedes ikke. Jeg meldte mig ganske vist til eksamen i november 1924, men fik blindtarmsbetændelse få dage før den skriftlige eksamen skulle begynde og måtte omgående opereres. Jeg blev dog hurtigt klar over, at udsættelsen kun var til mit gavn. Da mine studiekammerater ved besøg på hospitalet fortalte mig om de skriftlige opgaver, viste det sig, at de lå indenfor områder, jeg vidste meget lidt om. Det var svært, efter rekreationen at tage fat på eksamenslæsning een gang til, men i juni 1925 blev jeg så cand.jur. Mit eksamensresultat skuffede min familie umådeligt; de havde troet, at jeg med legende lethed kunne opnå store karakterer i det mundtlige. Mine skriftlige eksamenskarakterer var lovende. Selv vidste jeg, at jeg intet kunne i proces og romerret. Dengang var den mundtlige eksamen samlet på een dag med fem fag. Man

skulle altså kunne det hele, hvorfor læsningen af store dele nødvendigvis måtte ligge flere uger tilbage.

Dengang havde man et begreb, der hed cancellilaud – 182 points – som var det krævede for at komme i „Kancelliet“, d.v.s. justitsministeriet. Højeste karakter var 16; cancellilaud krævede et gennemsnit på ca. 14. Det gik fint i de to første fag. Så kom romerretten, hvor professor Henry Ussing eksaminerede. Jeg kom op i kaution og fremstillede med stor tungefærdighed reglerne. Da jeg var færdig sagde Ussing: „Ja, det var jo dansk rets regler om kaution, men jeg vil gerne høre romerrettens.“ Dermed var min ydeevne opbrugt, og jeg sagde ikke ret meget mere. Jeg burde have haft en meget lille karakter, men fik 12, hvilket ville være tilstrækkeligt til at opnå cancellilaud, hvis jeg klarede mig godt i de næste to fag. Det gjorde jeg bare ikke, for proces var lige så ukendt land for mig som romerretten. Min force lå ikke i udenadslæren; kun hvad jeg kunne forstå og logisk slutte mig til, kunne jeg lære. Jeg kom op i udlæg og udpantning. Jeg anede ikke forskellen og ved det knap idag. Igen et 12, hvor jeg burde have haft 0.

Chancen var så sidste fag, strafferet. Med et 15 i dette fag kunne jeg lige klare cancellilauden, men det gik ikke. Jeg kunne det fag godt og klarede mig virkelig pænt, formentlig til et stort 14 eller et lille 15. Eksaminatorerne må imidlertid have ment, at jeg med mine præstationer i romerretten og proces ikke fortjente cancellilaud, hvad der vel ikke var noget at sige til. De gav mig 13, og resultatet blev $179\frac{2}{3}$ og ikke de 182.

Selv var jeg yderst tilfreds med dette resultat, men familien var skuffet. Der blev samme dag afholdt middag for mig hos moster Clara, men den formede sig nærmest som en sørgefest. Mine forældre, som jeg rejste over til dagen efter, kunne heller ikke skjule deres skuffelse. Jeg var selvfølgelig ked af det, for selv syntes jeg altså at jeg havde gjort det godt.

Da min broder Jean nogle år senere blev cand.jur. var billedet det modsatte. Man frygtede, at han ikke ville få 1. karakter, men han klarede sig igennem med 5 12-taller og fik lige 164. Da kendte jubelen ingen grænser, og der blev afholdt en enorm fest for ham. Moralen er, at man aldrig skal vække for store forventninger hos ens nærmeste.

Fuldmægtigtid, stilling i London og på Berlingske Tidende 1925-37

Så var jeg cand.jur. – men det var ikke let i 1925 at få en stilling. En god ven af mig, Carthon Gulmann, der var blevet færdig før mig, var halvdagsfuldmægtig hos overretssagførerne Sachs og Bach-Nielsen og skulle på ferie. Han tilbød mig allerede før jeg var blevet kandidat at skaffe mig vikariatet, hvis jeg kunne tiltræde en uge efter min eksamen, hvad jeg accepterede. Min ferie blev derfor ikke lang.

Da jeg aldrig havde været på kontor før, kan jeg ikke have været til stor nytte, men gagen var heller ikke høj. Når man i dag taler om gagens størrelse, er det klart, at man vil synes, de ca. 150 kr. jeg fik var meget lidt, men det er ikke kronebeløbene, det drejer sig om, men hvad der kunne fås for dem. Mit værelse og kosten hos familien på Østerbro kostede ca. kr. 200, og jeg måtte altså stadig have penge hjemmefra for at kunne eksistere. Set med den synsvinkel er det klart, at gagen sammenlignet med i dag var lille. Dengang kunne en advokatfuldmægtig ikke drømme om at have hus, kone eller bil. Jeg kan imidlertid ikke beklage mig, for jeg har selv senere, da jeg sad som formand for de københavnske sagføreres kredsbestyrelse, ved forhandlinger med fuldmægtigforeningen søgt at holde lønnen for fuldmægtige nede.

Med den lille løn måtte jeg se mig om efter yderligere arbejde og fik at vide, at justitsministeriet søgte sommervikarer – jeg tror det hed „sekretæraspirant på prøve“. Der søgte jeg – uden at have den kancellilaud, som ansås nødvendig. Jeg fik stillingen til omgående tiltrædelse. Det betød nok noget, at grandpapa havde været departementschef.

Samtidig med mig blev antaget den senere, nu afdøde, højesteretssagfører Bunch-Jensen og den senere, nu afdøde, landsretssagfører Niels Aage Pedersen. K. K. Steincke var dengang justitsminister og ønskede at hilse på de tre – på prøve – nyansatte. Vi kom ind på hans kontor, hvor han sad nærmest henslængt på sin skrivebordsstol. Han spurgte, hvad vi havde fået som eksamensresultat. De andre to havde fine kancellilauder. Da jeg nævnte mine 179 $\frac{2}{3}$ udbød han: „Det er vist mindre, end vi plejer at tage her i ministeriet – men De har jo store traditioner at leve op til!“ Hertil kunne jeg kun bukkende sige ja. Så spurgte han, hvad vi havde fået i romerret, som han anså for et vigtigt fag. „Kunne man romerret, så kunne man jura.“ Og han tilføjede: „Jeg fik 16!“ Vi tre kunne kun beundrende modtage meddelelsen. Mine 12 i romerret blev vist ikke nævnt. Han fortsatte: „Har d’herrer læst meget ved siden af studiet?“ Før vi kunne nå at svare, fortsatte han: „Jeg læste meget, men det har jo også ført til noget!“ Atter kunne vi tre kun beundrende modtage meddelelsen. På mig virkede Steincke utålelig selvglad, og det undrede mig, at den dygtige mand behøvede at prale sådan overfor tre snottede sekretærspiranter på prøve.

Arbejdet i ministeriet var ikke behageligt. Vi sad 6 sekretærer i eet værelse ved et mægtigt skrivebord med tre pladser på hver side. En af fuldmægtigene meddelte os kort, at det ikke var skik, at de gamle hjalp de nye, vi måtte selv finde ud af det. Så væltede sager ind over en, frembåret af en meget venlig, men overbebyrdet slags arkivar. Lige fra eksamensbordet anede jeg selvfølgelig intet om ekspedition af sager. Der var mange benådningssager, sager om pas, om sprængstof o.l. Til sagerne var „tilakteret“ tidligere sager af samme art. Sekretærspiranter på prøve havde til opgave at skrive et referat af sagen med en indstilling; derefter gik sagen videre til en fuldmægtig, man ikke så, og derfra til en kontorchef,

man ikke så, til en departementschef, man heller ikke så og undertiden til ministeren, som vi ikke så efter tiltrædelsesinterviewet. Så gik sagen samme vej tilbage, og man fik sit referatark igen – som regel gennemrettet og udstreget – og sin indstilling – som regel ændret – med den endelige resolution. Derefter skulle sekretæraspiranten på prøve skrive udkast til svar i sagen, som regel på formularer med angivelse af de mange, der skulle have kopi.

Det siger sig selv, at dette gjorde livet surt. Vi fik faktisk ingen hjælp og ingen anvisninger fra de overordnede, skønt det måtte have været langt lettere for disse at kalde os ind og give instruktioner, ros eller ris. Jeg mindes kun to, som var lidt menneskelige, når de havde tid: kontorchef Bielfeldt og senere landsdommer Lucas.

På sagførerkontoret var jeg fra kl. 10 til ca. kl. 12.45 og i ministeriet fra ca. kl. 1 til ca. kl. 5 eftermiddag, men havde hver aften sager med hjem i mappen. Med de to stillinger tjente jeg den fyrstelige gage af godt 500 kr. om måneden.

Det var en rigtig ubehagelig sommer. Varmt og dejligt var det; jeg boede i juli i Birkerød hos min onkel Olfert, fordi mine værtsfolk i København var på ferie, så oven i arbejdstiden kom rejsen frem og tilbage til Birkerød, men efter godt to måneder ophørte sommerjobbet i ministeriet, og jeg hørte aldrig mere derfra, så ministeriet har vel været lige så utilfreds med mig, som jeg var med det. Min skæbne havde været anderledes, hvis jeg var faldet til i ministeriet, men jeg har ikke haft grund til at fortryde, at jeg ikke kom ind i en embedskarriere.

På sagførerkontoret var der også meget at gøre – og alt var nyt. Dengang kunne en beskikket sagfører sende sin fuldmægtig i retten, også til procedurer, og jeg blev straks kastet ud i det for mig aldeles ukendte forsvarerarbejde. Også inkassationer, fagedforretninger og stævninger beskæftigede jeg mig med, men her var mine chefer venlige

og forstående. Da sommeren var forbi, ophørte også dette feriejob, og jeg stod igen uden arbejde. Gennem en god bekendt fik jeg at vide, at en af hendes venner søgte ind i udenrigsministeriet, og at hans stilling som sagførerfuldmægtig eventuelt ville blive ledig. Jeg søgte straks stillingen, og da han kom i udenrigsministeriet kort efter, fik jeg hans plads.

Det var i det gamle sagførerfirma H. H. Schmidt, Erik Rode og Einar Bülow, med kontor Vestre Boulevard. De var alle tre medhjælpere ved Københavns Byrets skifteafdelinger. H. H. Schmidt var yderligere beskikket sagfører ved byretten. Jeg var deres eneste fuldmægtig. Det betød, at mit væsentligste arbejde var behandling af små skifteretsboer, så min daglige gang førte mig til skifteretten på Domhuset, hvor jeg efterhånden lærte alle at kende. Der var tre skifteafdelinger med hver sin dommer, fuldmægtig og sekretær, og der var nogle sære originaler imellem. Jeg udviklede et udmærket forhold til dem alle. Samtidig passede jeg de fleste beskikkede sager i byretten og lærte alle de kriminelle afdelinger at kende. Jeg gjorde en hel del ud af mine forsvarstaler, hvilket i hvert fald glædede de tiltalte.

En af dem var med rette tiltalt for en række bedragerier overfor hønseopdrættere, men tillige med urette for nogle få lidt mistænkelige forretninger. Han sendte mig efter sin domfældelse et brev: „Når jeg endnu er blandt de levendes tal, skyldes det udelukkende Deres smukke forsvarsprocedure ...“, hvad jeg selvfølgelig glædede mig over. Han har sikkert syntes, at mit indlæg, der gik ud på at han burde frifindes for det hele, var den første sande bedømmelse af hans gerninger, og at han derfor ville fortsætte sit liv lidt endnu.

De fleste byretsdommere plejede, når jeg havde endt mine indlæg som forsvarer, at trække sig tilbage til dommerværelset i ca. 10 min. inden de kom ind og afsagde dommen, så både den tiltalte og jeg kunne tro, at indlæg-

get havde givet dem noget at tænke på. Kun en enkelt, byretsdommer Eide, trak umiddelbart efter sin i forvejen skrevne dom op af skrivebordsskuffen og afsagde domfældelse på stedet.

Medens jeg var ansat på kontoret, prøvede Einar Bülow til Højesteret, og jeg lærte af ham, hvorledes prøvesager burde forberedes. Dengang skulle prøvekandidater endnu møde op i kjole og hvidt, hvilket må have været meget ubehageligt. Einar Bülow bestod med glans, og derefter blev det en del af mit arbejde at møde i ankeudvalget i Højesteret næsten hver mandag. Da kun højesteretssagførere kunne møde i Højesteret, var det fuldmægtigene fra alle de store kontorer, der mødte om mandagen, og disse møder fik form af en meget hyggelig klub. Dengang tilsagdes alle til kl. 14, uanset hvor mange sager der skulle behandles i ankeudvalget, og i tiden til kl. ca. 15.30 gik ventetiden med snak og diskussion med fuldmægtigene fra de andre sagførerkontorer.

Alt i alt var der dog ikke meget at lave på kontoret, og kontortiden 10-16 kunne nemt overholdes. Kl. 16 promenerede jeg så hjem igennem Strøget, Bredgade og Østerbrogade, hvor man dengang altid mødte bekendte. Lønnen var ikke høj, men nok til at jeg kunne leve yderst beskedent og betale for mit ophold hos fru Bøttern, der var flyttet til Lille Triangel i hjørnehuset mellem Fari-magsgade og søerne.

Jeg var ikke flittig, og jeg var ikke akkvisitiv og beskæftigede mig ikke med jura efter kl. 16. Jeg behøvede aldrig tage sager med hjem, så jeg kunne læse litteratur, spille en masse bridge, gå til baller, – dengang holdt borgerskabet baller om lørdagen med middag eller souper og med en rigtig spillemand. Jeg havde ikke meget med andre sagførerkontorer at gøre, undtagen i ankeudvalget. Jeg mødte kun sjældent i landsretten til forberedende møder, men kom mest i skifteretten og byretten.

Af mine chefer var ors. H. H. Schmidt den ældste.

Han var en hyggelig ældre herre, der passede sine egne sager, og som jeg kun havde med at gøre, når salæret skulle fastsættes i mine små boer. Den næste var ors. Erik Rode, der var sagfører for den Harboeske stiftelse i Stormgade, og ellers mest passede sine eksekutorboer. Hrs. Einar Bülow var væsentligt yngre end de andre. Med ham havde jeg en del samarbejde vedrørende hans højesteretssager.

I Studentersamfundets Retshjælp for ubemidlede gjorde jeg tjeneste næsten hver tirsdag aften. Det var desværre ikke meget, man kunne gøre for de folk, der søgte hjælp, og sagerne trak ud, for de rådsøgende kunne kun komme igen den følgende tirsdag for at høre, om der var nyt i sagen. Men man kunne dog skrive andragender for dem eller søge fri proces. Det bedste for dem var, når man kunne henvise sagen til behandling hos Retshjælps faste medhjælper, lrs. Cohen.

Der kom mange henvendelser, og ofte sad folk og ventede i flere timer, før de kom ind til en, der kunne ekspedere dem. Nogen særlig social forståelse oparbejdede jeg ikke, men jeg følte det som min pligt at melde mig til tjenesten.

Mine tre chefer var vist rigtig glade for mig uden at være begejstrede. Jeg lærte en hel del skifteret og regnskab og tillige en vis selvstændig optræden i retten i forsvaresagerne. Mit indtryk var, at kontoret ikke havde særlig store indtægter. Einar Bülow fik en hel del større sager, men det meste forekom småt.

Sådan gik tiden fra efteråret 1925 til april 1928. Så ønskede jeg efter en hævet forlovelse at komme væk fra min omgangskreds i København, og en god ven, William Borberg, der dengang var legationsråd i London, skaffede mig en lønnet stilling i firmaet Maypole Dairy Company i London.

Jeg forlod Danmark sidst i marts og havde ikke fået udtjent de 3 år, man skulle have som fuldmægtig, før

man kunne prøve til landsretten.

Det var ikke med glæde, jeg afbrød min „karriere“, men jeg er i dag ikke i tvivl om, at det var sundt for min senere udvikling, at jeg tog dette skridt. Dengang var det ikke almindeligt at tilbringe en uddannelsestid i udlandet, og det var derfor få, der fik chance for at lære fremmede forhold at kende. Jeg fik her muligheden for at lære at klare mig på et fremmed sprog og for at arbejde i en privat virksomhed.

Mit ophold i London varede 1½ år. Det store firma Maypole Dairy Co., som handlede med the, margarine, kiks og marmelade, havde hovedkontor i en stor bygning på Finsbury Square, og havde ca. 5000 ansatte spredt over hele Storbritannien i ca. 1000 butikker. Disse butikker lå enten i lejede lokaler eller i egne ejendomme. Mit job var at være medhjælper i the Secretary's office, hvorfra alle ejendomme og hele personalet administreredes. The Secretary i et stort engelsk firma er en vigtig person. Han har firmaets segl, fører bestyrelsesprotokollen og er nr. 2 efter den administrerende direktør, der her var en dansker, direktør Gomme Graae. I det kontor, jeg blev placeret i, sad the Vicesecretary samt en clerk, Mr. Dowey, der blev min umiddelbare foresatte, og med hvem jeg delte et stort dobbelt skrivebord. Mit arbejde bestod i, under Mr. Dowey's ledelse, at lave ekstrakter af alle lejekontrakter og alle skøder, således at husets forskellige afdelinger let kunne se, hvad selskabet ejede, hvor lange lejemålene var, og hvilke rettigheder selskabet havde.

Engelsk jura ligger langt fra dansk, men det lykkedes mig ret hurtigt at lære, hvad det drejede sig om, og da Mr. Dowey skulle på ferie ca. 4 måneder efter at jeg var blevet ansat, var jeg i stand til at varetage ekstraktarbejdet. Min gage var tilstrækkelig til at dække et beskedent liv. Jeg boede i et rart pensionat ude i nærheden af Kew Gardens. Min køretur med tog til London tog ca. 1 time hver vej, hvor jeg om morgenen læste The Times og om

aftenen Evening Standard. –

Nogen praktisk nytte af at lære de engelske regler for ejendoms køb og lejemål at kende har jeg aldrig haft, men jeg lærte af den strenge Mr. Dowey at sørge for, at ekstrakterne var rigtige; de originale dokumenter blev lagt i boks, og man skulle derfor kunne stole på ekstrakterne. Derudover lærte jeg at forstå og tale engelsk, hvad der har været mig til stor nytte, og endelig lærte jeg, at der var en verden udenfor Verona, hvad nok er nyttigt for enhver.

Medens jeg var ansat i selskabet, solgtes det til et andet, endnu større firma i samme branche, og direktør Graae trak sig tilbage. Jeg blev i firmaet nogle måneder længere, men da jeg ingen fremtid havde der, vendte jeg i efteråret 1929 tilbage til København.

Nu gjaldt det om at finde en ny stilling. Mit ophold i London og den uddannelse, jeg havde fået her åbnede nye muligheder indenfor erhvervslivet. Gennem venner og bekendte fik jeg muligheder for tre forskellige stillinger: i Store Nordiske, i Berlingske Tidende og i Danske Rederes Retsværn. Det sidste var jeg ikke meget ivrig for, idet jeg intet kendte til søret og derfor følte mig helt ukvalificeret. Store Nordiske fristede mig, men de var for længe om at træffe beslutning, og jeg tog derfor stillingen i Berlingske Tidende, hvor fremtidsudsigterne så gode ud.

Stillingen var som sekretær hos administrator Louis Henius, der var leder af interessentskabets administrative side – teknik, distribution, økonomi – medens chefredaktør Gulmann var chef for redaktionen. Mit arbejde var udefineret, og jeg skulle derfor selv fylde stillingen ud. Det havde jeg ikke særlige evner til, og megen støtte fik jeg ikke fra Louis Henius, der ikke havde ønsket ansat nogen sekretær. Ikke desmindre blev jeg hængende i stillingen i 8 år til januar 1937.

I de første af disse år skete en række dødsfald i min

nære familie. Onkel Olfert døde i 1929 og efterlod et stort savn. Han stod både min far og min mor meget nær og havde taget min broder Jean i huset, da han begyndte at studere jura i København.

Det værste slag for os alle var dog, at min broder Christian Frederik i 1930, kun 30 år gammel, pludselig døde af tyfus i Bangkok. Han var lige blevet udnævnt til en stor stilling hos Christiani & Nielsen, og hans amerikansk fødte kone Ruth, f. Salter, og lille datter Cecily på to år var netop i Danmark på vej fra Melbourne til Bangkok via Amerika. Dødsfaldet tog stærkt på far, der i forvejen var syg. Han trak sig tilbage som landsdommer, og mor og far flyttede til København.

Jean og jeg, der siden onkel Olferts død havde boet sammen i en lejlighed i Lille Kongensgade, flyttede sammen med vore forældre i en dejlig lejlighed i Kronprinsessegade. Men dette varede kun kort. Allerede i december 1931 døde far, kun 61 år gammel. Han havde heldigvis nået at få udgivet et udvalg af sine mange sange og viser, og det er som viseforfatter, han vil blive husket.

I foråret 1932 rejste mor til Peking for at besøge Christian Frederiks enke, der havde fået en stilling der. Vi mente alle, at en lang sørejse ville hjælpe hende til at komme over sorgerne. Næppe ankommet til Peking fik hun meningitis og døde på få dage.

Nu sad Jean og jeg alene tilbage. Vi flyttede fra den store lejlighed i Kronprinsessegade og boede sammen til han i 1938 blev gift.

Han var efter endt eksamen først volontør på Sjællands Stiftamt, senere sagførerfuldmægtig før han endte i socialministeriet.

Mit arbejde lå altså i Berlingske Tidendes administration og bestod i gennemgang af de enkelte blades regnskaber og analyse af disse, herunder forsøg på at bedømme den daglige avis' lønsomhed, hvor mængden af annoncer og mængden af redaktionelt stof var afgørende.

Derudover var der en hel del personalepolitisk arbejde og andet administrativt arbejde.

Højesteretssagfører Karsten Meyer, som jeg havde truffet på Englandsbåden i sommeren 1929, havde stærkt opfordret mig til at få aflagt landsretssagførerprøven og tilbudt mig, at jeg kunne aftjene de måneder, jeg manglede i de tre års fuldmægtigtid, på hans kontor i Ny Vestergade. Jeg havde derfor ved min tiltrædelse i Berlingske Tidende betinget mig ret til i nogle måneder at tage et halvdagsjob som sagførerfuldmægtig. Karsten Meyer holdt sit ord, og i sommeren 1930 arbejdede jeg som halvdagsfuldmægtig dér. Cheferne dér var dengang højesteretssagfører C. B. Henriques og Karsten Meyer, men man fik undertiden indtryk af, at det var kontorets mandlige bogholder, der regerede. Checks kendtes ikke, og alt blev betalt kontant eller med penge-breve. Jeg udrettede ikke meget i de 3 måneder, jeg var på kontoret; jeg mødte i ankeudvalget i Højesteret og skrev udkast til forskellige stævninger. Både C. B. Henriques og Karsten Meyer var meget hjælpsomme, og lidt lærte jeg da. Da tiden var udløbet, anmeldte jeg det til Østre Landsret, og nu havde jeg altså ret til at prøve til landsretten. Noget sagførerkontor var jeg ikke tilknyttet.

Så begyndte jeg hjemme i Lille Kongensgade, hvor jeg dengang boede. Jeg fik trykt brevpapir med min private adresse, for at det dog kunne se officielt ud, og begyndte at se mig om efter de tre prøvesager, der skulle til.

Ny Vestergade-kontoret hjalp mig til sagerne. Min første prøvesag drejede sig om erstatning for tab af forsørger. En beruset mand var blevet dræbt, da han på cykel på Lyngbyvej pludselig drejede til venstre, ud foran en bil. Det lykkedes mig at skaffe enken noget; min procedure gik ud på, at han havde kørt så åbenbart uforsigtigt, at bilisten burde have passet på.

Jeg havde aldrig tidligere procederet i landsretten. Min debut i retten på sagens første dag, hvor stævningen

skal fremlægges, var ikke vellykket, idet jeg mødte op uden stævning – en alvorlig fejl for en prøve kandidat. Den lå i forligskommissionen, som sagerne dengang skulle igennem, og jeg troede, at den var sendt derfra til retten, hvilket ikke var tilfældet. Retsformanden var dog overbærende og pålagde mig blot at hente den omgående. Den anden sag drejede sig ligeledes om en ulykke. Ny Vestergade-kontoret var sagførere for Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring og fik mange sager derfra. Sagen drejede sig om en lille pige, der var kommet til skade i Dyrehaven ved ridning på de små udlejningsheste. Den tredje sag var en indviklet fogedsag, der i virkeligheden bestod af 10-15 byretssager med hver sine særlige omstændigheder. Den indeholdt et eller andet principielt retsplejelovsproblem, som jeg hverken dengang eller senere har forstået, men jeg må have kunnet skjule min uvidenhed, for jeg vandt sagen, og landsretten anerkendte prøven som bestået. Det var i juni 1932, så det havde taget to år at fremskaffe sagerne og få dem forberedt. Prøvens afslutning faldt samtidigt med min mors død, så det opnåede resultat blev ikke fejret.

Nu havde jeg titlen landsretssagfører, men det ændrede ikke min stilling i Berlingske Tidende eller mit liv iøvrigt. Mit arbejde på kontoret var ikke anstrengende, og jeg havde aldrig hjemmearbejde.

Min broder Jean og jeg delte en 6 værelses lejlighed i Bredgade, og med vore to indkomster kunne vi føre et behageligt omend beskedent liv. Efter en gammel tantes død arvede vi hver en halv snes tusinde kroner – rygtet gik i byen, at det var en millionarv – men det var nok til, at Jean købte en lille bil, og jeg købte en grund i Hornbæk, hvor jeg fik bygget et lille sommerhus.

Vi fik en stor omgangskreds, og i disse år grundlagdes for mig en række gode venskaber, der har holdt til nu. Sagførere kendte jeg ikke mange af, og jura beskæftigede jeg mig ikke meget med.

Jeg følte imidlertid, at det hele ikke førte til noget. Administrator Henius var død og blevet efterfulgt af direktør Kaj Møller. I Pilestræde var ansat to, som jeg, lige fra jeg begyndte der i 1929, var blevet venner med, nemlig nu afdøde chefredaktør Sv. Aage Lund og senere direktør i Gutenberghus, Ole Schou. De opfordrede mig flere gange til at søge noget andet, idet også de kunne se, at der ikke var nogen fremtid for mig i Berlingske Tidende. Jeg drøftede sagen med Kaj Møller, som viste sig meget forstående. Han tilbød mig en ordning, hvorefter jeg i 2 år kunne beholde en halvdagsstilling i administrationen med halv gage. Hvis jeg ikke tjente den anden halvdel på min sagførerforretning, ville Berlingske Tidende supplere min indtægt op, så jeg i 2 år var sikret samme indtægt, dengang kr. 8.000, om året.

Med dette sikkerhedsnet turde jeg vove springet ud i det private erhverv. Nogen formue havde jeg ikke, og jeg skulle leve af, hvad jeg selv tjente.

Kort efter døde Kaj Møller pludseligt, men bestyrelsens kommitterede, direktør Riis-Hansen, kendte min aftale og vedstod den.

Nu var spørgsmålet: Hvorledes skulle jeg begynde.

Sagførervirksomhed påbegyndes 1937

Allerede da jeg kom til København i 1920 traf jeg Bernt Hjejle, som begyndte at studere jura samtidig med mig. Vore mødre havde været veninder i gamle dage, og jeg blev meget gæstfrit modtaget i Hjejles hjem i Fredensborg. Faderen, maleren Hans Nicolaj Hansen, levede endnu, og hans store atelier, fyldt med malerier, var det hyggeligste rum jeg har oplevet. Også efter at Hjejle var blevet gift med Ulla Cold, kom vi meget sammen. Vi spillede bridge og vi fik fælles undervisning i fransk.

Med Hjejle diskuterede jeg min tanke om at forlade Berlingske Tidende, og han lovede at hjælpe mig. I 1936 fortalte han mig, at han kendte en landsretssagfører, der ligesom jeg ønskede at etablere egen forretning, nemlig Svend Lunøe, der var jævnaldrende med mig, dengang 34 år. Lunøe og jeg mødtes og blev hurtigt enige om at begynde sammen. Medens han allerede havde en del klienter, havde jeg ingen. Med Berlingske Tidende aftalte jeg, at jeg skulle overtage inkassationerne af annonce-debitorerne. Herfor ville jeg få et mindre, men fast månedligt beløb, hvortil ville komme de – små – inkassosalærer, som debitorerne betalte. Noget havde jeg da at begynde med. Lunøe og jeg blev enige om kun at etablere kontorfællesskab og ikke kompagniskab, hvilket betød, at vi delte omkostningerne lige, men hver beholdt de salærer, vi måtte tjene. Fordelen ved dette var, at ingen af os skulle have dårlig samvittighed ved kun at tjene lidt eller ved at bestille lidt. Jeg har altid følt det som et privilegium at kunne holde fri, hvis jeg ønskede det, men jeg må erkende, at jeg ikke har benyttet mig ret ofte af denne ret.

Vi gav os nu til at lede efter passende, billige lokaler.

Vi så på meget og endte med at leje nogle værelser hos nu afdøde øjenlæge Tychsen på 3. sal i Nørregade 18, nabo til Daells Varehus. Det var en rigtig gammel patricierlejlighed, af hvilken vi fik et meget stort værelse til gaden, en stor oval spisestue og to mindre værelser til gården. Der var kakkelovne i lejligheden, i spisestue og gadeværelse endda store porcelænsovne. Ingen af os ønskede det store værelse, som vi begge fandt for pompøst, men da det ville være tåbeligt at lade dette gode værelse stå tomt, var Lunøe så venlig at tage det.

Ejendommen havde en elevator anbragt udenpå huset til gårdsiden, og jeg husker, at jeg mange gange – for-gæves – håbede at den bragte en klient til mig, når jeg fra mit vindue så den standse på 3. sal. Vore midler var små, og vi købte en stor del af kontorinventaret fra Berlingske Tidendes lager af kasserede møbler. Spisestuen blev indrettet til reception, kassererkontor, bogholderi, skrivestue og venteværelse. Den omstændighed, at vi kun havde een kontordame, der passede det hele, gjorde det nemmere at koncentrere alle funktioner. Kassebog og hovedbøger blev ført i hånden, og den daglige kasseafstemning var ikke vanskelig, idet dagens kasseomsætning ikke omfattede så mange poster. Mit eget kontor udstyrede jeg med gamle møbler hjemmefra, herunder et skrivebord, som havde tilhørt min morfar, overretssagfører Richter, og reoler fra min onkel Olferts hjem.

Den 2. januar 1937 åbnede vi – uden nogen festivitas – vort fælles kontor.

Udover inkassationer fra Berlingske Tidende havde jeg intet grundlag for advokatforretningen. Vel havde jeg i mine år i Berlingske Tidende opnået en stor bekendtskabskreds, men de fleste af mine venner havde i forvejen deres faste sagførere, og jeg kunne ikke regne med større sager derfra. Inkassationer var imidlertid en god hjælp til at få dagen til at gå. Fra Berlingske Tidendes inkassoafdeling fik jeg hver måned en liste over de debitorer,

jeg skulle søge at inddrive. Der var to slags fordringer, nemlig små-annoncører, hvor beløbene var på 5-50 kr., og de større annoncører, hvor beløbene kunne stige helt op til et par hundrede kroner. Jeg anvendte trykte inkas-sobreve, nemlig 1. rykker og 2. rykker. Disse skrivelser udfyldte jeg selv med blæk. Hvis der ingen reaktion kom efter disse skrivelser, stævnedes jeg alle debitorer med saldo over 10 kr. Min kontordagbog, som jeg har endnu, udviser da også utallige retsmøder i byretten og i Nordre og Søndre birk. Her mødte jeg selv og fik som regel udeblivelsesdom. Så fulgte fogedforretninger og for de debitorer, der stadig ikke reagerede, fremstilling ved politiets hjælp for fogeden.

Det siger sig selv, at arbejdet ikke var særlig morsomt, men man må dog ikke tro, at det ikke kunne give anledning til juridiske problemer, og dem havde jeg god tid til at søge løst. Og een fordel var der ved inkassationer: jeg kunne altid tage fat på at gennemgå inkassoprotokollen og derved beskæftige mig selv.

Min halve dag i Berlingske Tidende blev efterhånden mere interessant. Nu var jeg jo „rigtig“ landsretssagfører og blev derfor betroet mere interessante opgaver. Bladet havde sin faste sagførerforbindelse, overretssagfører Axel Bang og dennes søn, højesteretssagfører Otto Bang, men jeg fik dog flere juridiske småproblemer at ordne. Det var især indenfor annonceafdelingen, men også for redaktionen ordnede jeg spørgsmål om ophavsret og præmiekonkurrencer.

På mit kontor tjente jeg det første år knap kr. 4.000 og fik efter aftalen udbetalt forskellen; det følgende år, 1938, var jeg over de 4.000 kr.

Så ophørte min halvdagsstilling på Berlingske Tidende, og jeg skulle klare mig alene med sagførerindtægten. Det gik, men langsomt. Berlingske Tidende sendte mig stadig inkassosagerne, der var grundstammen i min virksomhed. Men herudover fik jeg også andre sager af den

art jeg havde behandlet tidligere. Mest var det småsager, men jeg havde tid til at gøre noget ud af de enkelte sager. Hvad juraen angår, er det jo ligegyldigt, om en sag drejer sig om 25 kr. eller om 25.000 kr., og med det billige kontor, jeg havde, og med god tid kunne jeg behandle selv små sager bedre, end nogen har råd til i dag, og indenfor en rimelig tid. Det gjorde, at mine klienter var tilfredse og anbefalede mig til andre.

Forretningen voksede derfor, men indtægterne var ikke store.

I 1939, det første år uden løn fra Berlingske Tidende, var overskuddet kr. 8.000, altså som min indtægt i 1938. Næste år faldt indtægten til ca. kr. 7.000 men steg i 1941 til ca. kr. 13.000 for at falde i 1942 til ca. kr. 10.000. Det er umuligt at sammenligne disse tal med advokatindtægter i dag, men mine indtægter var, målt med enhver målestok, små.

Min årsopgørelse pr. 31. december 1942 viser, at jeg havde ialt 40 klienter. Af disse var godt 10 familie og nære venner, hvis småsager jeg tog mig af, og et lignende antal var folk ansat på Berlingske Tidende, som jeg kendte fra min tid på bladet. Resten, en lille snes, var egentlig nye klienter. Landsretssagfører Lunøe havde flere klienter, og jeg hjalp derfor ham, når han havde for travlt, for jeg havde god tid. Omvendt hjalp han mig, når jeg havde problemer, og vi fik et ganske fortrinligt samarbejde.

For mig var hovedproblemet at skaffe klienter. Gennem en fætter, Flemming Grut, der var arkitekt, fik jeg forbindelse med Arkitektforeningen, og han skaffede mig lejlighed til at holde foredrag i foreningen om arkitekters ansvar. Det gav mig anledning til at læse alt, hvad jeg kunne finde om arkitektansvaret, herunder utallige årgange af ugeskriftet og af arkitekternes fagblad. Foredraget vakte nærmest forfærdelse hos arkitekterne, der ikke havde gjort sig klart, hvor let de kunne pådrage sig øko-

nomisk ansvar. Foredraget blev trykt i Arkitektforeningens årbog 1941-42, men kun i den udgave, der udsendes til medlemmerne. Bygherrerne turde man ikke lade læse det. Foredraget gav anledning til, at jeg fik flere arkitekter som klienter, og lige siden da har jeg som regel med held procederet mange sager om arkitekters ansvar.

Også revisorer kom jeg i forbindelse med, og i november 1942 holdt jeg et foredrag i revisorforeningen denne gang om revisorers ansvar. Det blev trykt i Meddelelser fra Foreningen af Statsautoriserede Revisorer, 1942. Også dette foredrag skaffede mig klienter og førte senere til, at jeg blev sagfører for Lloyds vedrørende revisoransvarsforsikring.

Så noget hjalp det da på forretningen.

I 1942 blev jeg gift med Anette, f. Meyer, datter af generaldirektør V. Meyer og Kirsten Meyer, f. Bramsen, der begge var døde, moderen i 1934 og faderen i 1935. Faderen havde til sin død et stort firma i Shanghai, hvor Anette var født i 1916. Hun havde to ældre søstre, Thea, gift med greve, senere lensgreve, Kaj Ahlefeldt-Laurvig, og Rose-Marie, gift med en englænder, direktør Hugh Barton, samt en yngre søster Marie-Louise, der senere blev gift med forlagsdirektør Bo Bramsen.

Anette havde gået i engelsk skole, men boede nu i Danmark, hvor hun ville studere sammenlignende litteraturhistorie. Først måtte hun imidlertid blive dansk student, hvilket krævede en eksamen i dansk og i latin. Det sidste hjalp jeg hende med i forlovelsestiden.

Vi havde et lykkeligt liv, selvom hun i flere år, til hun døde i 1976, led af kræft. Om sine mange hospitalsophold skrev hun i 1973 en bog: „Set fra en sygeseng“, hvor hun skildrede både de komiske og de ubehagelige oplevelser på en række forskellige hospitaler. I en anden bog: „Mist on the Window-panes“, privat udgivet i 1959, skildrede hun sin barndom i Kina og ferieophold i Danmark. Bogen blev i 1961 udgivet i London.

I 1943 fik vi en søn, Lennart, der nu driver advokatvirksomhed sammen med højesteretssagfører Ib Thyregod og advokat Steen Lassen.

I 1945 fik vi igen en søn, Peter Vilhelm, der har valgt handelsvejen og nu er ansat i firmaet 3 M A/S.

Det var en stor fordel for os begge, at Anette i de år, hvor jeg var travlt optaget med sagsforberedelser om aftenen, også selv havde travlt med at studere. Vi havde to skriveborde i dagligstuen og arbejdede begge flittigt, når børnene var kommet i seng. Takket være hendes arv fra forældrene kunne vi købe en villa i Hellerup og holde både barnepige og kokkepige. Om morgenen fulgtes vi til byen på cykel, hun til Det kongelige bibliotek og jeg til Nørregade, og når kontortiden var forbi, hentede jeg hende, så vi kunne cykle hjem sammen.

Samarbejdet mellem Lunøe og mig gik godt, og vi havde meget fælles arbejde, fordi vi begge havde tid til at drøfte den enkeltes sager. Jeg har altid fundet det nødvendigt at drøfte sager med en anden, selvom denne ikke kendte sagen i detaljer; blot det at fremstille problemerne for en anden klarer begreberne. Under de nuværende forhold, hvor alle advokater har særdeles travlt, og hvor fuldmægtige også er overbebyrdede, er dette blevet vanskeligt, men jeg forbavses over de advokater, der tør klare problemerne alene eller tør overlade deres fuldmægtige eller yngre medarbejdere at klare sagerne på egen hånd. Jeg tror, sagerne lider derved. I 1940 optog Lunøe og jeg landsretssagfører Svend Abrahamsen i kontorfællesskabet, men i 1943 måtte han flygte til Sverige, og Lunøe og jeg overtog pasningen af hans klienters interesser. I en af disse sager drejede det sig om en villa, hvor ejerinden var flygtet til Sverige, og hvor tyskerne beslaglagde villaen. Tyskerne ville have en lejekontrakt, og jeg måtte op i Dagmarhus for at forhandle om kontraktens vilkår. Jeg kan forsikre, at det ikke var rart at skulle gå til det tyske hovedkvarter; det var et sted, man nødigt ville ses gå ind

i eller komme ud fra. Mit tyske var ikke for godt, og for at komme i den rette stemning, og for at lære lidt tysk, læste jeg forinden Kellermanns bog „9. November“ om Tysklands sammenbrud efter første verdenskrig.

Da Abrahamsen efter krigen kom tilbage og fik sine klienters sager igen, kom han en dag ind til mig med lejekontrakten og sagde: Ved De, hvem De har forhandlet med? Jeg havde ikke lagt mærke til det, men Abrahamsen viste mig, at kontrakten var underskrevet af Bovensiepen, en af de mest berygtede tyske terrorfolk, og det var også hans bande, der havde haft kvarter i villaen. Også beslaglæggelse af villaer ved den jyske vestkyst gav anledning til forhandlinger, denne gang dog heldigvis med danske myndigheder.

I de vanskelige år under og lige efter krigen havde jeg lejlighed til at følge flere klienters kamp for at holde deres virksomheder gående. Af de firmaer, som jeg havde med at gøre, vil jeg især nævne: Winther & Heide's Eftf., ledet af nu afdøde grosserer Knud Gregersen. Han havde de evner, der skulle til for at overvinde de mange vanskeligheder, som krigens indskrænkninger skabte. Det har været interessant at følge et sådant selskabs udvikling på nært hold, og jeg slap først forbindelsen, da jeg i 1977 som 75-årig trak mig ud af alle bestyrelser.

Gennem den nu afdøde komponist Knudåge Riisager var jeg blevet sekretær for Dansk Komponist Forening næsten straks efter, at jeg var begyndt min sagførerforretning, og herigennem lærte jeg efterhånden alle de vanskelige problemer at kende, som ophavsret til melodier indeholder og fik her et nyt klientunderlag. Jeg fik også bekendtskab med en række hyggelige komponister. Noderne kunne jeg ikke, så jeg kunne ikke bidrage meget, når nye medlemmer skulle optages i foreningen og deres værker derfor cirkulerede blandt bestyrelsens medlemmer. Men til gengæld kunne jeg altså hjælpe komponisterne, når det var jura, det drejede sig om. Jeg må efter-

hånden have fået et vist omdømme som kyndig i ophavsretssager, for i 1944 blev jeg anmodet om at anmelde Torben Lunds doktordisputats, „Billedkunsten i retlig belysning“ i Berlingske Tidende. Berlingske Tidende sendte mig efterhånden flere sager om presseret, ophavsret og annoncespørgsmål og, hvad der indtægtsmæssigt var vigtigt, en hel del sager om opkøb af ejendomme omkring hovedejendommen i Pilestræde og Sværtegade.

Min forretning udviklede sig derfor pænt, men jeg var ikke god til at skrive salærer, hvorfor indtægterne ikke var store, men det var udgifterne heller ikke. Mine nettoindtægter ved sagførervirksomheden var i årene 1943 – 1946 ca. kr. 18.000, 19.000, 18.000 og 23.000.

Det er igen vanskeligt at bedømme, om dette var meget eller lidt. Det var lidt. Overretssagfører Niels Olesen forsøgte i fyrreerne at skabe en statistik over sagføreres erhvervsindtægter gennem udsendelse af spørgeskemaer, men det viste sig, at kun få ville udfylde dem. Så fik man hjælp fra Statistisk Departement, men de kunne kun opgive sagførernes skattepligtige indtægt, der ikke egnede sig til at give et billede af erhvervsindtægten. Dels var sagførernes andre indtægter, herunder ægtefælles indtægt, medregnet, dels var de skatter, der var betalt i året trukket fra, fordi der dengang var fradragsret for skatter. Da skatterne gennemsnitligt kan anslås til 50%, var tallet fra Statistisk Departement kun det halve af indtægten.

Sammenligner man disse reducerede tal for årene 1943-46 med mine indtægter fra sagførervirksomheden bliver resultatet, at jeg lå på cirka halvdelen af gennemsnittet.

Højesteretssagførerprøven, krav til procedure 1945-47

Efterhånden modnedes tanken om at prøve at blive højesteretssagfører. Jeg kunne godt se, at her lå chancen for at få en større forretning, men tvivlede stærkt på, at jeg havde kvalifikationerne, selvom jeg i de sidste år havde ført flere sager for Østre Landsret med godt resultat. Min kone, der var ærgerrig på mine vegne, og mine venner tilskyndede mig stærkt til at prøve. I slutningen af 1944 bestemte jeg mig så til at tage skridtet.

Reglen var dengang, at hvis man ville opnå ret til at kunne procedere enhver sag i Højesteret, skulle man aflægge prøve ved at procedere mindst fire sager for retten, der derefter suverænt afgjorde, om den ville acceptere, at den pågældende blev højesteretssagfører. Prøven blev anset som meget svær, og antallet af dem, der forsøgte, i forhold til de få, der slap igennem, viste også, at det ikke var nogen let titel at erhverve. Før man meldte sig, måtte man gøre op med sig selv, om man turde løbe risikoen – for risiko var der – nemlig den, at man ved at prøve uden at gennemføre kun havde opnået det pinlige prædikat ikke at have bestået. Og da det gennem presseomtale kendtes i vide kredse, at man prøvede, kunne man ikke vente eller håbe på, at det gik ubemærket hen. Til gengæld var fordelene ved at bestå stor, fordi der både blandt kolleger og hos andre stod megen respekt om titlen.

Jeg konstaterede hurtigt, at det var en svær prøve. Først, når man havde overvundet mistilliden til egne evner, skulle man finde 4 prøvesager. Og fra proceduren af den første måtte ikke gå mere end 2 år før proceduren af den fjerde. Det var allerede svært at finde passende sager. Prøvesagerne skulle være „egnede“, d.v.s. de skulle gerne

indeholde et ikke alt for simpelt faktum – og så skulle de være af juridisk interesse. Alene på forkert valg af sager kunne man falde igennem. Men ikke nok med det, man skulle også have lov til at benytte dem, dels af den sagfører, der havde sagen, dels af den klient, hvis interesser det drejede sig om, og som ikke altid gerne så sin vigtige sag overladt til en uprøvet, når den nu allerede lå hos en god sagfører. Jeg henvendte mig til en række kolleger og bad om at få lov til at „låne“ sager, der eventuelt var velegnede. Der blev ydet mig stor venlighed, og jeg gennemgik en række sager, der nok syntes velegnede, men ved nærmere eftersyn viste sig ikke at kunne bruges. Der gik mange aftener med at studere sådanne sager og den jura, de berørte, og så måtte jeg alligevel levere de fleste tilbage, fordi de enten var for lette eller for svære, jeg ville jo nødtigt knække halsen på en alt for indviklet sag.

Endelig havde jeg fundet de 3 første sager og meldte mig til prøven. Jeg havde aldrig procederet i Højesteret, hvad man dengang havde lov til i sager, man selv havde ført i landsretten. Jeg havde end ikke overværet proceduren af en højesteretssag.

Der var – og er fremdeles – det særlige ved højesteretssager i modsætning til landsretssager, at retten straks efter procedurens afslutning skal tage stilling til sagen. Så snart sagførerne har trukket sig tilbage, skal den højesteretsdommer, der først skal fremkomme med sit votum, rejse sig og gøre rede for sin mening både om sagens faktiske omstændigheder og om sagens jura. Det er derfor nødvendigt, at de procederende sagførere har fremstillet sagen så klart og så fyldestgørende, at umiddelbar votering er mulig.

Mine kolleger var hjælpsomme og gav mig gode råd. Jeg fik en liste over ting, man ikke måtte gøre og ting, man skulle huske, og derefter gik jeg i Højesteret for at høre to kendte højesteretssagførere procedere. Det var en mærkelig fornemmelse. Efterhånden kunne jeg på min

liste sætte mærke ved alle de gode råd: alt det man ikke måtte, blev gjort af de to, og alt det man skulle huske, syntes de at glemme. Jeg blev ikke beroliget, for jeg var ganske klar over, at der var én regel for dem, der havde bestået, og én for den, der ville forvorpe sig til at tro, at man var lige så god.

En prøvesag var som et isbjerg: kun en tiendedel af arbejdet gav sig udslag i proceduren, de ni tiendedele var mere eller mindre spildt, nemlig gennemgang af utallige domme, der alligevel ikke kunne bruges, læsning af juridisk litteratur, der alligevel ikke havde betydning for sagens problem, og undersøgelse af problemer i sagen, som viste sig alligevel ikke at være problemer. Endelig oprandt den store dag, da jeg første gang skulle procedere. Dengang var prøvesager sjældne, og alle 13 dommere skulle være tilstede. Jeg kan forsikre, at det ikke var med let hjerte, jeg trådte ind i skranken og begyndte mit indlæg med den stadig benyttede indledning: „Hæderværdige Højesteret –“. Men da jeg først kom i gang gik det udmærket. Jeg havde i beredskab mit manuskript, som jeg havde været uger om at forberede; jeg havde nøje mærker i den ekstrakt, der indeholdt sagens dokumenter, og allerede i den første sag konstaterede jeg, hvad jeg mange gange senere har konstateret, at alt udenfor mister sin betydning; man procederer sin sag, dokumenterer uddrag af ekstrakten og glemmer alt andet omkring sig. Nervøsiteten inden en sag begynder er jeg aldrig kommet over, og jeg kan endnu få mareridt om natten, hvor jeg står i Højesteret og har glemt sagens dokumenter og ikke kan finde proceduremanuskriptet.

Dengang forholdt højesteretsdommerne sig fuldstændig tavse under proceduren. Der kom ingen spørgsmål eller afbrydelser; det var til en mur – en ikke altid særlig venlig mur – man talte, og hvis en eller flere dommere rejste sig for at hente en bog eller andet, eller hvis en så ud til at sove – hvad han ikke gjorde – så gjaldt det bare

om at tale uanfægtet videre. Præcis kl. 11.30, ikke ét minut før eller senere, skulle man holde op, og præcis kl. 12 begynde igen. Kl. 14 skulle man ligeledes stoppe på slaget, for der sluttede retsmøderne.

Højesteretssagfører Leif Gamborg var min første modpart under prøvesagerne. Jeg kendte ham ikke dengang, men han var uhyre venlig og hjælpsom. Især gjaldt dette før mit andet indlæg, replikken. Mit første kunne jo teoretisk være lavet af en anden, men replikken måtte være ens egen, for den skulle man påbegynde umiddelbart efter, at modparten havde endt sit første indlæg. Det hed sig, at dette andet indlæg var det afgørende ved bedømmelsen af kandidaten. Gamborgs indlæg efter min indledende procedure var selvfølgelig blændende, men efterhånden blev det tyndere og tyndere. Klokken nærmede sig 11.30 – og 11.25 stoppede han. Straks fik jeg ordet for at begynde mit indlæg i de 5 minutter, der var tilbage før pausen, og kl. 11.30 stoppede jeg. Da vi kom ud i sagførerværelserne sagde Gamborg: „Jeg kunne ikke trække det længere ud, jeg følte luften blive tyndere og tyndere mellem mig og retten, men jeg ville give Dem chancen til at benytte frokostpausen til at forberede replikken!“ Jeg var taknemmelig for denne respit, som jeg havde hårdt brug for.

Den første prøvesag vandt jeg, men det betød intet for selve prøven, hed det sig; der var folk, der havde tabt alle 4 sager og dog bestået. Det var mig en trøst, for jeg tabte de to næste. Men 4de sag havde jeg vanskeligheder med at skaffe mig. Flere gode sager, jeg havde fået tilbudt, blev forligt inden proceduren, og en udmærket og stor sag var så langtrukken i forberedelsen med vidneførsler og retsligt skøn, at jeg frygtede, to-års fristen ville blive overskredet. Så fik jeg tilbudt en lille sag, der var berammet til procedure ca. 14 dag senere. Normalt skulle prøvekandidaten selv have stået for hele forberedelsen, men de tre første havde været ret store sager, og Højesterets præsi-

dent gav tilladelse til, at jeg brugte den lille sag som sidste prøvesag. Da jeg studerede sagen nærmere, opdagede jeg, at der manglede en efter min mening vigtig oplysning i sagen. Dagen før proceduren cyklede jeg ud til et kontor på Frederiksberg og fik en erklæring om visse arbejdsforhold, der spillede en rolle i sagen. Erklæringen blev fremlagt lige før retsmødet, og da dommen forelå var den citeret i dommen, der gav mig medhold. Jeg var selvfølgelig stolt over denne indsats, men har i øvrigt aldrig rigtigt forstået dommen.

Dengang skulle man meddele Højesteret, før man procederede sin sidste sag, om man ønskede sig bedømt efter sagen, for teoretisk kunne man inden for 2-års-fristen tage lige så mange prøvesager, man ville. Det hed sig, at justitssekretæren gav prøvekandidaten en antydning om, hvorvidt man burde „æske“, som det hed, nemlig æske rettens mening om, hvorvidt man kunne antages eller ej. Sagde justitssekretæren: „De æsker vel?“ så var alt godt, sagde han: „Æsker De?“ – ja så var det ikke så godt. Jeg har senere spurgt justitssekretæren, om dette var rigtigt, og han blev forfærdet over at høre, at han på denne måde kunne have skræmt – eller uberettiget opmuntret – prøvekandidater. Hvad mig selv angår, fik han ikke lejlighed til at forskrække mig, for jeg havde selv meddelt, at jeg „æskede“.

Og så procederede jeg den 11. november 1946 den sidste prøvesag. Jeg blev færdig kl. tyve minutter i to. Retten havde altså tyve minutter til at votere i, før de skulle skilles. Reglen var, at de først voterede om selve sagen og så om kandidaten. Jeg gik rastløs op og ned i sagførerværelserne og ventede på besked. Lidt over 2 kom justitssekretæren til syne i det fjerneste værelse og gjorde en afværgende håndbevægelse, der tydeligt udtrykte: „Jeg beklager ---“. Mit liv passerede revy som hos en druknende, men så kom han nærmere og sagde: „Jeg beklager, at man ikke er færdig med sagsvoteringen, – vil

De komme igen kl. 9 i morgen!“ Den aften var jeg ikke meget værd. Jeg tilbragte sammen med min kone aftenen hos vore gode venner, professor Ebbe Brandstrup og hans kone. Jeg drak for meget og faldt i søvn på en sofa, – spændingen, trætheden og spiritussen overvældede mig. Næste morgen mødte jeg så med lette tømmermænd, og efter ca. ½ time kom så den glædelige nyhed: Jeg var antaget. Der var dengang flere historier i omløb om prøvekandidater, der havde bestilt festmiddag og trykt nye visitkort før afgørelsen forelå, og det havde guderne straffet. Min kone og jeg var begge for overtroiske til at turde forberede noget som helst, men der kom fart over feltet, og der blev arrangeret en af de glædeligste fester, som jeg har oplevet.

Var det så nervepresset og indsatsen værd? Ja når det var lykkedes, var svaret let. Men det er klart, at mange så anderledes på det. De, der havde prøvet og var sprunget fra, måske fordi de ikke kunne skaffe sager, måske fordi de ikke ville gennemgå trængslerne med fare for, at det var forgæves. De, der havde æsket og fået nej, og de, der boede i provinsen, og som af den grund ikke havde rimelige chancer.

Det er bekendt, at højesteretssagførerprøven er afskaffet, og at titlen dør ud med de nuværende indehavere. Jeg har altid ment og mener endnu, at det var udemokratisk at afskaffe prøven. Enhver havde ret til at forsøge, og for den „lille“ sagfører udenfor de store koncerner var der her en chance til at slå sit navn fast, en chance der ikke længere findes. Jeg har også altid ment og mener endnu, at advokatstanden mistede en tiltrækningskraft – og en slagkraft, da man udjævnede det hele og gjorde os alle til advokater, som vi nu kaldes. Men der er altid balance i tingene. Hvad der måtte være tabt ved afskaffelsen er vel vundet ved, at en række sagførere er sparet kampen. Det er blevet sagt af prøvens modstandere, at der var urimelige fordele forbundet med højesteretssagfører-titlen, „der

dog kun var bevis for, at man havde mg+ i at kunne procedere“. Der var og er vel endnu forbundet fordele ved titlen, men jeg tør hævde, at det at bestå prøven var udtryk for mere end talegaver. Nu var jeg altså højesteretssagfører. Personligt var jeg den samme, og min viden eller kunnen var ikke anderledes efter den 12. november 1946 end før. Men for omverdenen var der forskel, for nu kunne folk, der ikke havde anet min eksistens, se, at jeg hørte til den snævre kreds af dengang knap 50 højesteretssagførere. Derved vidste de mere om mig, end om andre måske lige så kvalificerede sagførere, der blot ikke havde prøvet. Det er denne chance til at gøre sig kendt i en større kreds, som blev berøvet de mere ukendte ved prøvens afskaffelse. Andre erhvervsgrene har stadig denne chance: en revisor kan tage en prøve og blive „statsautoriseret“, en læge kan tage specialistuddannelse og kalde sig specialist, men en ung advokat forbliver advokat resten af livet. Tilføjelsen „L“ for at vise at man har bestået prøven for landsretten betyder ikke meget, fordi der er så mange, der har bestået den prøve, der er blevet lettere og lettere, og tilføjelsen „H“, der viser ret til at procedere i Højesteret, er ihvertfald i København så almindelig, at den ikke vækker nogen opsigt. Chancen for at få store og interessante sager vil formentlig herefter hovedsagelig findes hos dem, der er tilknyttet store sagførerkontorer, og det er efter min mening ikke retfærdigt.

Man kan selvfølgelig også sige, at det ikke var retfærdigt, at titlen højesteretssagfører gav nye klienter, og de, der siger det, har måske ret. Jeg, der havde gennemgået den svære prøve for at få titlen, synes det bare ikke, netop fordi enhver, der ønskede det, havde adgang til at prøve. Og hvis der for at bestå prøven krævedes særlige evner, der ville være nyttige ved enhver gren af sagførervirksomheden, var der vel ikke noget uretfærdigt i, at beviset for disse evner kom den pågældende til gode.

Min forretning blev hurtigt større, og jeg fik de følgen-

de år en række sager, som jeg ellers ikke ville have fået. Og er man så først blevet lidt mere kendt, kommer der flere til, nu ikke længere alene fordi man har titlen højesteretssagfører, men fordi man ved at have ført de første større sager får et kendt navn. En Henriques, en Steglich-Petersen, en Gamborg, de behøvede ikke at bruge nogen etikette. Men jeg vover at påstå, at de fleste højesteretssagførere arbejdede hårdt for at bevare renommeet, titlen var ikke noget, man blot kunne køre videre på.

Nu er alt dette historie. Der er opstået en række meget kendte advokater, som i gamle dage ville have taget højesteretssagførerprøven. Men de allerfleste har fået chancen til at blive kendte ved at være tilknyttet store kontorer, hvor deres chefs omdømme gjorde, at sagerne i begyndelsen blev overladt dem. Om proceduren i almindelighed er blevet ringere efter prøvens afskaffelse ved jeg ikke. Der har vel altid været gode og dårlige procedører. Men jeg tror, at procedurer vil blive ringere, når der ikke længere står glans om de store procedører. Jeg tænker ikke her på indsatsen som forsvarer i straffesager. Her vil der altid være advokater med særlige evner. Jeg tænker på indsatsen i civile sager, hvor indsatsen er af en hel anden art.

Det vil ikke være unaturligt på dette sted at komme ind på spørgsmålet om procedurens betydning. I denne forbindelse opfatter jeg „proceduren“ ikke blot som selve det mundtlige indlæg i retten, men som omfattende også forberedelsen til domsforhandling, vidneafhøringer, partsafhøringer og andre afhøringer. Egentlig burde det være helt ligegyldigt, om man valgte en „god procedør“ eller ej, for en juridisk afgørelse bør ikke være afhængig af, om sagen er procederet mere eller mindre godt. Efter min mening er det imidlertid ikke ligegyldigt. Ganske vist kan selv den bedste procedør ikke gøre sort til hvidt – eller omvendt – men procedørens indsats ligger også på et andet felt end den rene veltalenhed.

Det må erindres, at det efter dansk ret og efter andre landes ret ikke er tilstrækkeligt at have ret. Man skal også kunne bevise, at man har ret. Hertil kommer, at det ofte kan være tvivlsomt, om man nu også har ret. Sagens faktum kan være uklart, og de lovbestemmelser, der skal anvendes, kan være uklare. Ved enhver retssag vil der ihvertfald være to meninger om resultatet, ellers var der jo ingen grund til at føre sag.

Det er her, den dygtige procedørs indsats er bedre end den mindre rutineredes. Allerede ved sagens forberedelse vil hans indsats nemlig være af stor betydning. Den dygtige vil meget tidligt konstatere, om det faktum, der skulle føre til en heldig retsafgørelse, nu også foreligger, og om de retsregler, der skulle begrunde resultatet, nu også kan fortolkes som ønsket. Jeg tror, at en øvet procedør kvæler mange sager, før de bliver anlagt, alene fordi han tidligt får fremskaffet også den del af faktum og jura, der taler imod klientens standpunkt.

Heraf følger, at de sager, han fører frem til retten, har gode chancer for at vindes, ikke fordi han procederer bedre, men simpelthen fordi han har skåret de dårlige sager væk. Det er således allerede ved forberedelsen af sagen, at indsatsen røber sig. At „kvæle“ sagen er nu ikke så nemt. Her bliver ens klient i virkeligheden ens modpart. Klienten vil tro på sin egen sags rigtighed og forventer, at „hans“ advokat er enig med ham. På en mærkelig måde vil klienten kun fortælle om de momenter, der støtter sagen og vil kun fremkomme med de dokumenter, der viser, at han har ret. Hvis man her lader stå til og nøjes med det, der frivilligt bliver oplyst, vil der let komme overraskelser, når modparten kommer med sine argumenter.

Det er ofte blevet sagt, at det værste tidspunkt i en retssag er, når ens klient skal afgive forklaring som part, – men at man til gengæld oplever et behageligere, når modparten skal afhøres. Grundlaget for denne erfaring

er ligetil. Når man hjemme på kontoret taler med klienten om sagen, vil det være fristende – undertiden måske nødvendigt – at undlade at betvivle klientens udsagn. Anderledes stiller det sig for modpartens advokat, når han stiller spørgsmål i retten. Her vil ingen hensyn føre til, at han ikke tør bestride forklaringer, og afhørt – måske lidt skarpt – af modparten, vil ens klient måske tegne et helt andet billede end det, han gerne vil tro var sandheden og derfor havde søgt at give sin egen advokat. Personligt har jeg altid søgt ved en „afhøring“ på kontoret at stille min klient alle de spørgsmål, som jeg ville have stillet som modpart. Resultatet er, at jeg tidligt får de ting at vide, som ellers først ville komme frem i retten, men også at klienten synes, at jeg holder med modparten. Til gengæld vil klienten, når han afhøres af modpartens advokat i retten ofte finde, at han er vældig rar, for han spørger jo ikke om andet, end man er forberedt på.

Den dygtige procedør vil heller ikke lade sig nøje med de breve eller andre dokumenter, klienten kommer med, men vil forlange at se hele korrespondancen, for derigennem at blive sikker på, at man har fået det hele med. Kender man så faktum, kan man også bedømme, om gældende retsregler, anvendt på dette faktum, vil føre til det ønskede resultat. Gældende retsregler er imidlertid ikke noget klart begreb, og også her vil en grundig gennemgang af retspraksis og love være en nødvendig forudsætning for en god procedure.

Alt dette forberedende arbejde ses ikke i retten, men det mærkes. Hvis så denne omhyggelige forberedelse forenes med en klar fremstilling i retten og en dygtig afhøring af vidner, er det ikke urimeligt, at sagen har store chancer for at blive vundet. Det, der har karakteriseret de „store“ procedører er altså ikke, at de med en smittende veltalenhed har fremstillet sagen i strid med dens egentlige indhold, men at de ved surt slid har sat sig ind i sagen – både faktum og jus – og derefter formået at

fremstille dette i retten på en sådan måde, at dommerne lyttede.

I denne forbindelse falder jeg for fristelsen til at fortælle en anekdote om min fader. Engang, da han var dommer i en sag i Vestre Landsret talte advokaten uhyre langsomt. Til sidst blev det fader for meget, og han udbrød: „Jeg må bede Dem tale noget hurtigere; retten kan ikke tænke så langsomt, som De taler.“

Jeg har senere mødt flere advokater, der havde oplevet denne episode, men det var altid modparten, det blev sagt til.

I 1969 udgav Juristforbundet en bog „Proceduren“, og jeg blev her, sammen med mange andre, anmodet om at skrive et kapitel, hvori jeg opstillede de – meget store – krav, jeg mente man burde stille til en procedør, herunder særligt under sagens forberedelse.

I 1980 er udkommet en ny udgave. Jeg blev i den anledning spurgt, om jeg ville deltage igen, og om jeg ønskede rettelser i det, jeg før havde skrevet. En gennemlæsning viste, at jeg stadig ville stille de samme krav. Men diskussioner på kontoret med yngre medarbejdere og med en af de nuværende store procedører viste, at de ikke mere mente, man kunne stille så store „ideelle krav“. Så bad jeg redaktionen af værket om at lade min artikel udgå og få en yngre til at skrive en ny artikel.

Jeg kan godt forstå, at det nuværende tidspres og de nuværende omkostninger kun sjældent tillader en så stor forberedelse, som jeg krævede, men jeg er stadig af den formening, at mine „ideelle krav“ bør opfyldes.

Retsopgøret efter krigen

Det såkaldte retsopgør efter krigen er, jo mere afstanden fra opgøret øges, blevet bedømt strengere og strengere, og bliver i dag nærmest eenstemmigt fordømt. At der blev begået overgreb, og at fundamentale retsbegreber blev overtrådt, kan ikke bestrides. Jeg er alligevel ikke enig i, at kritikken rummer den fulde sandhed.

Gennem min gode ven, direktør Erik Reinhard, blev jeg i vinteren 1943-44 tilknyttet de illegale, såkaldte ventegrupper, der som bevæbnede enheder skulle være til disposition, hvis der skulle kæmpes i Danmark. Med bevæbningen var det dog så som så; mit eneste våben var en pistol, 3,67. – Den 4. maj blev det kompagni, jeg tilhørte, Havnekompaniet Toldboden, indkaldt. Havnekompaniet, der mest bestod af folk med tilknytning til marinen, havde i tilfælde af kamp haft til opgave at besætte Havnevæsnets bygning ved Langelinie. Nu kunne vi rykke ind uden modstand, og glade var vi. Min indkaldelse varede i to uger, så kunne jeg gå i gang igen med sagførervirksomheden.

Havnekompaniet havde intet med arrestationer af såkaldte landsforrædere at gøre, men jeg vil ikke bestride, at jeg ikke så med sorg på, at de danskere, der under besættelsen havde støttet tyskerne, nu skulle stå til regnskab. Efter at Rigsdagen i juni 1945 havde vedtaget det straffelovstillæg, som fastsatte straffe for disse forhold, skulle der i efteråret 1945 bruges en række sagførere til at hjælpe anklagemyndigheden. Formentlig på grund af min tilknytning til ventegrupperne blev jeg spurgt, om jeg ville antages som anklager ved Byretten, hvortil jeg svarede ja. Indtil slutningen af 1946 førte jeg 50-60 sa-

ger, der mest drejede sig om danskere, der havde ladet sig hverve til forskellige hverv med tilknytning til værne-magten, fx medlemmer af „Schalburgkorpset“, sabotagevagter ved fabrikker, der arbejdede for tyskerne eller vagter ved lufthavne. Det var mest „små“ folk, der havde ladet sig friste af betalingen, men mit indtryk var, at de allerfleste havde været helt klare over det urigtige i at tage tjeneste hos besættelsesmagten. Man må jo erindre, at den „lille“ mand, der lod sig hverve, og som blev udstyret med gevær, måtte vide at han frigjorde en tysk soldat til andet arbejde. I dag vil man let sige: „Herregud, han kunne jo næppe bruge geværet og ville aldrig have gjort nogen fortræd“, men dengang var det alvor.

Udover denne slags sager havde jeg også straffesager imod værnemagere og blev beskikket som likvidator i en række værnemagerboer. Heller ikke for værnemagere havde jeg megen sympati.

Straffelovstillægget havde store fejl, og en af dem var, at straffene for de i loven beskrevne forseelser var lagt i altfor faste rammer med høje minimumsstraffe. Dommerne kunne derfor ikke tage tilstrækkeligt hensyn til den enkelte sags særlige omstændigheder. Det, der bliver kritiseret mest, er dog, at straffeloven havde tilbagevirkende kraft på den måde, at den satte straf for gerninger, som ikke på det tidspunkt, hvor de blev foretaget, havde været strafbare, og satte dødsstraf for forbrydelser, der, da de blev begåede, kun kunne straffes med fængselsstraffe.

Disse mangler, der tidligt blev fremhævet af enkelte dommere og sagførere, og den altfor brutale behandling, de arresterede blev udsat for, uanset at deres skyld ikke var bevist, har medført, at folk, der i dag studerer retsopgøret, med en vis ret kun har fordømmende kritik tilovers for dette. Jeg tror dog ikke, at man i dag ser helt objektivt på problemet, ligesom man heller ikke i 1945 kunne se objektivt på tingene. De følelser, der herskede

dengang, har selvfølgelig ikke befordret evnen til at kunne opstille retsregler, der ville tilfredsstille nutidens retfærdighedsfølelse, men at ville se bort fra disse følelser, eller ikke at ville tillægge dem betydning, vil efter min mening være forkert.

Der var først de aktive medlemmer af modstandsbevægelsen – sabotører, og grupper, der modtog nedkastede våben og efterretningstjenesten. De havde kendskab til tyskerne og deres danske medhjælperes behandling af pågrebne kammerater og måtte med rette kræve, at ikke blot sådanne håndlangere, men også alle andre, der hjalp tyskerne, nu, da de tyske beskyttere var borte, blev pågrebet og straffet strengt. Men også den øvrige befolkning, der havde oplevet besættelsesmagts overgreb og terror, herunder jødeforfølgelserne i 1943 og politiets fjernelse i 1944, måtte nære et naturligt had mod de landsmænd, der havde hjulpet tyskerne, og måtte ønske, at de fik en streng straf nu, da deres beskyttere var borte. Den tilbagevirkende kraft af loven kunne ikke føles som retsstridig, for det ville føles som aldeles urimeligt, om den omstændighed, at den danske rigsdag på grund af tyskernes tilstedeværelse ikke havde haft mulighed for at vedtage passende straffelove, skulle bevirke, at folk, der havde hjulpet tyskerne, ikke blev straffet, og at folk der havde udøvet tortur og havde myrdet folk ikke kunne idømmes dødsstraf. Jeg føler ikke i dag at have gjort noget forkert ved dengang at have bidraget på anklagemyndighedens side i disse straffesager, og jeg føler det uberettiget, at folk, der ikke selv har oplevet forholdene i krigens sidste år i Danmark, i dag vil bedømme, hvad der skete i majdagene 1945, som om normale retstilstande dengang kunne foreligge.

Efterhånden som tiden gik, ændredes indstillingen, og flere af fejlene ved det oprindelige straffelovstillæg blev ændret.

Nogen tid efter at jeg var blevet højesteretssagfører,

blev jeg spurgt, om jeg i stedet for at være anklager ved byretten ville være medhjælper hos den statsadvokat ved Østre Landsret, der behandlede særlige retsopgørssager, hvad jeg erklærede mig villig til, men senere kom til at fortryde. Jeg førte 5-6 sager for landsretten. Den sidste var sagen mod tidligere minister Gunnar Larsen, der var tiltalt for værnemageri, men blev frifundet både ved landsret og i Højesteret.

Sagens forberedelse tog lang tid, for der var afholdt en stor mængde offentlige afhøringer af ministerkolleger og embedsmænd, alle med stenografisk referat, der er langsommeligt at læse men ofte meget afslørende for den afhørte. Desuden var der talrige regnskaber og revisionsberetninger vedrørende den virksomhed, Gunnar Larsen havde haft interesse i og som havde leveret materiale til tyskerne. Virksomheden havde givet stort underskud. Af materialet fremgik klart, at Gunnar Larsen med den store risiko, dette medførte, i krigens sidste år havde ydet stor økonomisk støtte til modstandsbevægelsen.

Min opfattelse, der altså blev underkendt både af landsretten og Højesteret, var, at de punkter, anklagen omfattede, var overtrædelser af straffelovstillægget, og i retten gjorde jeg alt for at overbevise dommerne herom. Da jeg var klar over, at forsvareren, højesteretssagfører Kristian Steglich-Petersen, måtte gøre meget ud af Gunnar Larsens forbindelse med modstandsbevægelsen, valgte jeg, for at svække virkningen heraf, i min anklagetale at anerkende indsatsen, men at betegne den som kommet for sent. Derved ville vinden til en vis grad være taget af sejlene hos forsvareren.

Da Gunnar Larsen imod manges forventning blev frifundet, faldt „Information“ over mig. Bladet beskyldte mig for, at jeg, selvom jeg var anklager, i virkeligheden var gået forsvarerens ærinde, og at dette skyldtes, at jeg hørte til „Gunnar Larsen kredsen“. Dette tilhørsforhold skulle bestå i, at forsvareren, højesteretssagfører Steg-

Steglich-Petersen, var bestyrelsesmedlem i Berlingske Tidende, og at jeg jo havde tilknytning til bladet.

Det kan ikke forbavse, at jeg følte dette som en grov beskyldning. Jeg kendte ikke Gunnar Larsen, havde første gang set ham i landsretten og havde ingenlunde ønsket at se en frifindelse.

„Information“ spillede dengang en væsentlig rolle i de kredse, hvis omdømme jeg lagde vægt på, og jeg overvejede selvfølgelig at tage til genmæle. Men to kloge venner, som jeg rådspurgte, udtalte, at et dementi fra min side kun kunne forventes at bringe yderligere uvenlig omtale, og at det klogeste ville være at undlade at reagere på beskyldningen. Det råd fulgte jeg, og sagen døde hen.

Daværende rigsadvokat Pihl, der selv påtog sig at være anklager i Højesteret, hvortil han havde anket sagen, søgte her at gøre gældende, at min indsats i landsretten havde været utilfredsstillende.

Han blev imidlertid tilbagevist af højesteretssagfører Steglich-Petersen, der igen var forsvarer og som kunne udtale, at han, modsat Pihl, havde overværet min anklagetale i landsretten og kunne forsikre, at jeg ikke havde gjort Gunnar Larsen nogen tjeneste ved at procedere, som jeg gjorde.

En stor trøst var det for mig senere at træffe en dansk direktør, der havde tilbragt krigen i U.S.A., og som var tilknyttet F. L. Smidth og derfor havde overværet sagen i landsretten. Han udtalte, at først da han havde hørt min anklagetale, forstod han, hvordan folk i Danmark så på værnemageri og hvorfor, de gjorde det.

Pihls illoyale optræden foranledigede, at jeg ikke længere ønskede at optræde på anklagemyndighedens vegne, og jeg tilbageleverede derfor de endnu uafsluttede sager, som jeg havde fået overladt.

Under retsopgøret optrådte jeg et par gange som forsvarer. Efter den indstilling jeg havde, ville jeg ikke forsvare værnemageri eller anden hjælp til tyskerne, men

jeg ville gerne som forsvarer søge at bevise, at en tiltalt ikke havde overtrådt straffelovstillægget, hvis jeg efter at have sat mig ind i sagen kom til det resultat, at tiltalen var forkert. I det ene tilfælde bad højesteretssagfører David mig om at påtage mig forsvaret for en direktør i Vølund, og da jeg var overbevist om, at direktøren havde handlet korrekt, påtog jeg mig hvervet. Rettens dom var ikke blot en frifindelse, den var et klart udtryk for, at anklagen havde været helt uberettiget. Jeg tror, min føring af den sag var en af grundene til, at højesteretssagfører David nogle år senere bad mig indtræde i Aarhus Oliefabrik A/S' bestyrelse, hvor han var formand. En anden sag var rettet imod Sydfynske Dampskibsselskab. Da jeg blev anmodet om at påtage mig forsvaret, var sagen allerede berammet til domsforhandling i landsretten. Der var fremlagt et utal af dokumenter, der skulle bevise skylden. Min gennemgang af sagens ufremlagte dokumenter afslørede, at der faktisk manglede alt det, der viste det modsatte. Domsforhandlingen i sagen blev udsat, for at alt det nye materiale kunne blive inddraget. Da det skete, blev anklagen frafaldet og sagen hævet. Forbindelsen med „Sydfynske“ gav mig senere flere sager, også for Svendborg Skibsværft.

Mange vil ikke dele min indstilling om kun at ville påtage sig forsvarerhvervet, når man helt kunne gå ind for at påstå frifindelse, og en sådan indstilling ville jo også føre til, at kun få kunne finde en forsvarer. Mit standpunkt har imidlertid været det, at når jeg ikke var „beskikket“ forsvarer og som sådan var forpligtet til at påtage mig de sager, retten pålagde en, så måtte jeg have lov til at nægte som privat antaget forsvarer at lægge navn til en frifindelsepåstand, som jeg ikke ville være enig i, og for at gå varmt ind for synspunkter, jeg ikke delte. Helt anderledes lå det for de sagførere, der blev beskikket som forsvarere. Her kunne ingen forvente, at de ved at optræde som forsvarere gjorde sig til eet med de

tiltalte.

Både tidligere som fuldmægtig og i mit samarbejde med Svend Lunøe, der var beskikket forsvarer, og senere da jeg blev beskikket ved Højesteret har jeg forsvaret både store og små forbrydere.

Større retssager 1947-49: Fensmark, Politiets feriegodtgørelse, Interessentskabssag, Grundlovssag, Viul-sag

Allerede i 1946 fik jeg alene i kraft af min nye titel nye sager, og mine indtægter steg til det dobbelte af tidligere år uden dog at nå de store højder.

En af de første store sager jeg ordnede var for en fabrik, hvis bygninger blev truet med ekspropriation. Den gav et salær på kr. 50.000, hvad der var helt ukendt for mig. Jeg måtte dog, da jeg fortalte min kone det glædelige resultat, tilføje, at det betød ca. kr. 60.000 mere i skat næste år – for dengang var der en tillægsskat på over 100% for indtægter over en vis ikke særlig stor højde. At man i det følgende års indtægt kunne fradrage betalt skat hjalp jo noget, men det betød dog, at vi ikke kunne bruge pengene, men tværtimod måtte reservere yderligere penge til skatten, for jeg vidste ikke, om jeg det følgende år ville tjene nok til at betale skatten.

En af de første større retssager jeg fik drejede sig om en dansk chargés d'affaires forhold i udlandet under krigen. Højesteretssagfører Oskar Bondo Svane, mod hvem jeg i landsretten havde procederet en vanskelig pensions-sag, henviste den nye klient til mig, og denne sag tog en stor del af min tid og min energi i 2 år.

Den pågældende, forlængst afdøde legationsråd Fensmark, havde været Danmarks repræsentant i Teheran under hele krigen. Han kom efter befrielsen hjem og blev fejret for sin indsats som fri dansker og fik tilsagn om at vende tilbage til Teheran som gesandt, men så strømmede klagerne over ham ind, bl.a. fra en ansat i gesandtska-

bet. Klagerne drejede sig om påstået dårlig behandling af danskere i Teheran, og – hvad der heller ikke lød rart – om forkert behandling af gesandtskabets kassebeholdning og forkert regnskabsførelse med ulovlig sammenblanding af hans private midler og gesandtskabets midler. Man mente, at han skyldte udenrigsministeriet penge.

Fensmark blev derfor suspenderet og bedt om at blive herhjemme, og der blev startet tjenestemandsførhør med daværende landsdommer Berning som forhørsleder. Jeg blev antaget som hans „bisidder“, hvilket i realiteten betyder forsvarer. I 1947 og 1948 var der utallige vidneafhøringer og afhøringer af Fensmark, samt revision af 4 års regnskaber.

Hvad angår regnskaberne viste det sig, at disse vel efter udenrigsministeriets regnskabsinstruks var ukorrekt førte, men at Fensmark havde ca. kr. 100.000 til gode hos den danske stat, idet han kones familie til en vis grad havde finansieret gesandtskabets drift.

Fensmark havde derfor ment sig berettiget til at lade gesandtskabets få indtægter gå ind på sin private konto, men han havde omhyggeligt noteret beløbene på sagernes chartequer.

Instruks for gesandtskabers regnskabsførelse var besluttet ikke overholdt, idet han med rette befrygtede, at „danske“ midler kunne beslaglægges af de allierede.

Hvad klagerne om dårlig behandling af landsmænd angik, viste det sig, at han så absolut havde behandlet visse medlemmer af den danske koloni dårligt.

Hans forklaring var imidlertid, at han havde villet vise de allierede, hvorledes et frit Danmark ville have reageret. Hjemme var landet besat; i Persien sad englænderne og russerne, og Fensmark erklærede sig som tilhørende de frie danskere.

Da solen står tidligere op i Teheran end i Washington, nåede Fensmark den 9. april om morgenen at henvende

sig til den engelske ambassadør for at erklære sig frigjort overfor regeringen i Danmark, før Kauffmann kunne gøre det, men englænderne bad ham indtil videre forholde sig passivt, så Fensmark kunne først på et senere tidspunkt offentligt erklære sig tilsluttet de frie danske. Men når et medlem af kolonien ikke viste et efter Fensmarks mening tilstrækkeligt allieret sindelag, fx ikke betalte nok til en indsamling til „Spitfire Fund“, ja så reagerede Fensmark som han – med rette – mente, et frit Danmark ville reagere.

Det er klart, at dette måtte skabe mange fjender. Danske forretningsmænd med ansvar for værdier i Teheran havde hensyn at tage til de danske moderselskaber og mente ikke under tyskernes enorme fremstød i Sydrusland, hvor de allieredes herredømme i Persien var i fare, at kunne slutte sig helhjertet til de allierede med risiko for represalier, hvis tyskerne kom. Sådant „lunkenhed“ forstod Fensmark ikke.

Samtlige klagere blev hørt som vidner, samtlige indsamlingsregnskaber blev gennemgransket, samtlige „oprørsforsøg“ imod Fensmarks ledelse af Den Danske Klub blev endevendt, samtlige arkiver blev sendt til Danmark og gennemgået. Før og efter hvert retsmøde havde jeg møder med Fensmark, der havde en utrolig hukommelse, men også en evne til at gøre et svar langt, hvor et kort havde været tilstrækkeligt.

Landsdommer Berning indgav efter at have fået mit indlæg i sagen en lang indstilling til udenrigsministeriet. Bernings indstilling var fortrolig, men jeg havde tilladelse til at lade Fensmark læse den, før jeg sendte den tilbage til Berning.

Da sagen var afsluttet, bad jeg Fensmark om en kopi, – jeg gik nemlig ud fra, at han havde ladet den fotokopiere. Og ganske rigtigt. I mit bibliotek findes et ret unikt værk: „Legationsråd Fensmark i Teheran“.

I sin indstilling måtte Berning selvfølgelig konstatere,

at regnskabsinstruksen ikke havde været overholdt, og at Fensmarks behandling af koloniens medlemmer ikke havde været så smidig, som det sømmede sig en chargés d'affaires. Men hans konklusion var, at en smidigere mand nok ikke havde været mere gavnlig for Danmarks omdømme, og at Fensmarks samlede handlemåde havde været god for landet. Det spillede sikkert her en rolle, at det måtte anses for bevist, at alene de allieredes tillid til Fensmark havde bevirket, at den danske koloni ikke blev tvangsevakueret, da tyskerne nærmede sig, således som det skete for andre nationer, og at et stort dansk ingeniørfirma fik en stor kontrakt vedrørende vejbygning. Uden betydning var det heller ikke, at en repræsentant for det engelske udenrigsministerium i en erklæring til sagen udtalte, at Fensmarks optræden havde været et gavnligt led i de allieredes bedømmelse af Danmarks stilling som allieret.

Og hvad skete der så?

Fensmark kom aldrig tilbage til Persien; han blev udsendt som generalkonsul til New Zealand, blev kort efter syg, og døde senere på et hospital i Danmark. Han fik aldrig den oprejsning, han efter min mening burde have haft og blev efter min mening offer for dels jalousi hos kolleger, der sad herhjemme, dels smålighed hos visse af koloniens medlemmer – men jeg er jo også part i sagen. Jeg håber en fremtidig historieforfatter vil give mig ret.

Den anden større sag, som jeg fik kort efter, var for politikorpset. Det drejede sig om et lønspørgsmål, nemlig om hvorvidt de medlemmer af politiet, som havde siddet i tysk koncentrationslejr efter tyskernes razzia i september 1944, havde krav på feriegodtgørelse for den ferie, de ikke havde haft mulighed for at tage.

Sagen blev tabt både i landsretten og i Højesteret, så jeg opnåede altså ikke noget til de pågældende, som nok kunne have fortjent at få lidt ekstra oveni de godtgørelser, de forøvrigt fik. Sagen er refereret i UfR 1951.

I 1948 fik jeg en interessant sag for Sø- og Handelsretten, hvor jeg repræsenterede en Mr. Gordon fra Beirut, der havde leveret uldgarn til et dansk firma, der klagede over uldens kvalitet. Sagen er refereret i Sø- og Handelsretstidende 1950.

Ved partafhøringen i retten under domsforhandlingen i 1950 blev Mr. Gordon af modparten spurgt, hvorfor han ikke ved et møde med køberne var fremkommet med en oplysning, som det måske havde været naturligt at komme med.

Mr. Gordon gav her en god belæring om forretningsforhold. Han svarede, hvad jeg mange gange senere har citeret: „A Businessman doesn't always say, what he thinks, nor think, what he says.“ Dette åbenhjertige svar medførte heldigvis ikke sagens totale forlis, men en skønsforretning, der kun delvis gav modparten ret i, at der var mangler ved ulden, gjorde at jeg opnåede frifindelse for en del af kravet.

I 1948 fik jeg en sag om en interessentskabskontrakt mellem en enke, der sad i uskiftet bo, og en søn, som i fællesskab med moderen drev en fabrik. Da moderen døde, ønskede sønnen i henhold til kontrakten at overtage og videreføre virksomheden, herunder, som sædvanligt var, at overtage aktiverne til de bogførte værdier. Medarvingerne hævdede, at der også skulle beregnes goodwill og anlagde sag imod sønnen, som jeg repræsenterede.

Det var en ganske banal sag, der endte med et rimeligt forlig, men når jeg nævner sagen, er det fordi C. B. Henriques, der mange år tidligere havde skrevet kontrakten mellem moder og søn, blev ført som vidne. Han var dengang 78 år, men stadig på sit højeste. Han indledte sin forklaring med at sige: „Hvis jeg nu havde været død – og det kunne jeg sagtens have været – og så var kommet ind ad den dør“ – hvorpå han pegede på retslokalets indgangsdør – „så ville jeg blive troet mere end nu, hvor jeg endnu er levende“, hvorefter han forklarede, hvad

han havde ment med de i kontrakten omstridte bestemmelser.

Det var efter min mening en genial måde at sige: nu, hvor I har mig, må I da tro mig mindst lige så godt, som hvis jeg var kommet ind som spøgelse. Retten og vi andre troede ham. Bagefter medvirkede han til det rimelige forlig.

I 1950 fik jeg en stor sag om, hvorvidt de såkaldte „små jordlove“ var grundlovsstridige. Lovene medførte, at hvis man ville lade mere end to landejendomme gå i arv til een arving, måtte man til meget lav pris aflevere en del af ejendomme over to. Det var altså et indgreb i hidtil gældende rettigheder. Jeg førte sagen sammen med højesteretssagfører Bent Jacobsen, idet han repræsenterede „Majoratsforeningen“, en sammenslutning af gods-ejere, medens jeg repræsenterede den pågældende gods-ejer, min svoger, lensgreve Ahlefeldt-Laurvig, der som „prøveklud“ havde mod til at bestride lovens grundlovs-mæssighed. Modparten var landbrugsministeriet.

Det er ikke ubekendt, at sådanne sager er overordentlig håbløse, men alle interesserede fandt, at det var nødvendigt at lade sagen prøve. Der var to dages procedurer i landsretten den 18. og 19 oktober 1951, men dommen, som frifandt landbrugsministeriet, faldt først den 30. november.

For Højesteret procederedes sagen i juni 1952 for alle 13 dommere, idet sagen betragtedes som meget principiel. Undtagelsesvis blev det tilladt, at der mødte to sagførere for samme part. Efter domsforhandlingen, men før dommen den 26. juni blev afsagt, drøftede højesteretssagfører Bent Jacobsen og jeg chancerne for et for os heldigt resultat. Vi gennemgik de enkelte dommere og deres minespil under proceduren – mere kunne man jo ikke kende – og nåede til, at i hvert fald næsten halvdelen måtte være enige med os i, at loven var grundlovsstridig, – hvad jeg stadig mener, den var. Stor var vores skuffelse,

da resultatet kom: 13 eenstemmige dommere erklærede loven for ikke at være i strid med grundloven. Omkostningerne for begge retter blev dog ophævet. Dommen findes i UfR 1952.

At det dog havde været nyttigt at føre sagen viste sig ved senere forhandlinger mellem Majoratsforeningen og ministeriet, som nu var klar over, at foreningen var indstillet på at prøve et grænsetilfælde, og derfor viste sig mere forstående ved lovens nærmere gennemførelse.

Sagen beslaglagde en stor del af min og højesterets sagfører Bent Jacobsens tid i de to år.

Allerede i 1949 fik jeg fra Norge en sag om forståelsen af en kontrakt mellem et norsk træsliberi, Viul, og det danske selskab A/S Brødrene Hartmann om fremstilling af æggebakker. Sagen løb i mange år med møder i Norge og i København og med rejser til Belgien og England. Efter at Viul havde ophævet kontrakten, anlagde Brødr. Hartmann sag og påstod Viul uberettiget til fremtidig at producere æggebakker. I december 1952 afsagde Sø- og Handelsretten dom og gav Brødr. Hartmann medhold. En af dommerne afgav dog dissens og mente, at Brødr. Hartmann ikke havde påvist patenter eller know-how, der berettigede dem til at forbyde Viul fortsat at producere.

Jeg appellerede derfor til Højesteret, og sammen med Viuls norske advokat fik jeg gennemført et syn og skøn vedrørende patenter, know-how m.m. for at påvise, at det var uberettiget at forbyde Viul at producere. Skønnet syntes at bevise, at hverken patenter eller know-how kunne hindre Viuls produktion. På dette grundlag procederede jeg sagen i Højesteret i 1955. Højesteret stadfæstede imidlertid med 7 dommere eenstemmigt Sø- og Handelsrettens dom. I dommen hedder det først, at Brødr. Hartmann havde været berettigede til at forbyde produktionen, men så fortsættes: „Med denne bemærkning vil dommen i henhold til de øvrige anførte grunde,

og idet de Højesteret forelagte nye oplysninger findes at bestyrke dommens resultat, være at stadfæste.“ (UfR 1955). Det var alt, jeg fik ud af det efter min mening gode syn og skøn! Lad det være sagt, at Viul ikke kasserede mig af den grund, men stadig benyttede mig i senere sager.

Selvom disse ord i dommen ikke kan kaldes smigrende for min dømmekraft, men direkte det modsatte, afholdt det heldigvis heller ikke andre klienter fra at benytte min assistance.

Varebyttesagen 1952-55

I 1952 begyndte de såkaldte varebyttesager, der kom til at optage megen af min tid i de følgende år, til de ebbede ud i 1955. Det er svært, kort at forklare hvad de gik ud på, men jeg skal forsøge.

Efter krigen var der en række lande, der indbyrdes aftalte begrænsninger i import og eksport, således at eksportører i de enkelte lande måtte ansøge om eksport. I Danmark tog et særligt eksportudvalg stilling til, hvem der herfra måtte eksportere hvad og til hvilket land. Varedirektoratet var den kontrollerende myndighed. Ordningen skabte især vanskeligheder med eksport til Italien, som kunne levere hårdt tiltrængte manufakturvarer, og som kunne aftage fisk og landbrugsprodukter. Det ramte en række danske importører af tekstiler og en række eksportører i Danmark, Island og Færøerne af fisk, og danske eksportører af heste og kartofler.

Men kunne man påvise at have fundet nye markeder for vore landbrugsprodukter og fisk, så kunne man få lov til for de derved indtjente penge at købe tekstiler i Italien. Der var altså stor interesse for at finde sådanne markeder til gavn for eksporten og til glæde for den danske befolkning, der hungrede efter tekstiler fra Italien.

Folks opfindsomhed var stor, og det strømmede ind med ansøgninger om eksport til de mærkeligste lande, der aldrig før havde villet købe vore varer. Østtyskland, der ellers kun købte såkaldte „skidtfisk“, kunne pludselig købe dyre fiskepartier, som før kun Italien ville købe; Andorra kunne aftage heste i et antal, der måtte forbavse, og kartofler i tonsvis, og Triests internationale zone, der viste sig ikke at eksistere, kunne aftage varer i massevis,

ligesom Israel, Tanger og andre middelhavslande pludselig kunne aftage store partier af typiske italiensvarer.

Eksporttilladelserne, der skulle godkendes af eksportudvalget, indeholdt re-eksportklausul, hvilket betød, at køberen i det på ansøgningerne opgivne land ikke måtte sælge varerne videre til andre lande. Det var altså fx Andorra og Triest, der selv skulle spise kartoflerne og fiskene. Eksportudvalget fik af Varedirektoratet forelagt disse ansøgninger om eksport, og det må undre, at man ikke undersøgte nærmere, hvordan alle disse nye lande pludselig kunne optræde som aftagere, for hvis det var rigtigt, ville der jo være helt nye eksportmuligheder for Danmark.

Fiskeriministeriet fik ugentlige oversigter over eksporterede fiskemængder og fiskearter og de lande, der ifølge ansøgningen skulle aftage fiskene, uden at foretage noget i den anledning.

Det faktiske forhold var selvfølgelig også, at varerne gik til Italien, idet de blot omekspejeredes, når de havde passeret den danske grænse – eller før. Til gengæld strømmede gode tekstiler fra Italien til Danmark, så ikke alene landbruget og fiskeriet, men også den almindelige befolkning havde stor glæde af det. Alt dette kunne kun ske ved hjælp af fiktive adresser og sommetider endda falske dokumenter, for Varedirektoratet skulle have bevis for, at eksporten fandt sted på legal vis til de i ansøgningen angivne lande.

Dette gik til glæde for alle i lang tid, og i eksportkredse regnede man med, at myndighederne var helt klar over forholdene, men blot i almenhedens interesse lukkede øjnene. Det siger sig selv, at store lovlydige firmaer ellers ikke ville indlade sig i sådanne handler.

Nogle firmaer drev spøgen lidt for vidt med alt for mange falske skibspapirer og fakturaer, og pludselig revnede ballonen. De forargede myndigheder henvendte sig til anklagemyndigheden, og sagen blev slået stort op i

pressen med løfter om mange millioner i bøde og store konfiskationer.

Efter at der var rejst sigtelser mod en række firmaer, der ikke hver for sig var i stand til at klare sig mod anklagemyndigheden, fandt de enkelte firmaers advokater sammen i et forsvarerudvalg. Selv repræsenterede jeg det speditio nsfirma, der havde ordnet en stor del af disse varebytter. Forsvarerkredsen valgte en art forretningsudvalg, bestående af nu afdøde højesteretssagfører Peter Madsen-Mygdal, nu afdøde højesteretssagfører Poul Melchior og mig. I de år sagerne stod på havde vi det mest fortrinlige samarbejde, som senere skulle gentage sig i Damico-sagen. Det, vi måtte koncentrere os om, var fra de enkelte firmaer at samle det materiale, hvorpå de enkelte støttede deres tro på, at myndighederne stiltiende godkendte hele systemet. Vi måtte også skaffe os oplysninger om sagernes ekspedition gennem Varedirektoratet og Eksportudvalget, og i det hele finde ud af, om det ville være muligt at bevise, at myndighederne havde været vidende om forholdene.

Det var et meget tidskrævende arbejde, men det viste sig, at eksportørerne aldrig havde fået nogen direkte godkendelse, men kun tilsyneladende gode antydninger om, at alt var i orden, og at man bare ikke skulle spørge skriftligt. Det viste sig også, at man undertiden i Varedirektoratet havde påbegyndt undersøgelser af „mistænkelige“ handeler, men ikke havde ført disse undersøgelser til ende.

Vi rekvirerede masser af dokumenter for at komme tilbunds i sagen. Myndighederne var i begyndelsen meget modvillige til at udlevere materiale, men efterhånden som mere og mere kom frem, blev indstillingen ændret. Referaterne af eksportudvalgets møder og af ansøgningerne fik vi først efter lang tovtrækning lov til at gennemse, men kun i selve Varedirektoratets lokaler, hvor jeg sad i timevis og fandt frem til de mange mærkelige aftager-

lande.

Vi søgte overfor anklagemyndigheden at påvise, at enhver med blot ringe indsigt kunne se på dokumenterne, at de umuligt kunne være rigtige, men noget bevis for at myndighederne havde kunnet se dette kunne vi ikke fremlægge. Alle hævdede intet at have anet.

Vi afhørte masser af vidner både fra eksportudvalget, fra de ministerier, der havde behandlet sagerne og fra Varedirektoratet, men alle fastholdt, at de troede, at alt var gået rigtigt til, og at fx Andorra havde spist kartofler for millioner. Dette materiale som vi kaldte „det generelle grundlag“ blev videregivet til medlemmerne af forsvarerudvalget til brug i de enkelte sager.

På mit kontor etableredes et sekretariat, ledet af nuværende landsretssagfører Arne Stecker, der med ildhu og dygtighed varetog sin opgave. Han etablerede et trykkeri, der dagligt – eller natligt – kunne mangfoldiggøre de næsten dagligt fremkomne udskrifter fra afhøringer i retten, hvor alle forklaringer blev stenograferet.

Alt dette fælles forsvarerarbejde var ikke forgæves. Både dommere og anklagemyndigheden kunne efterhånden se, at myndighederne måtte have vist bedre besked end først antaget. I en af de første sager – hvis ikke den første – der skulle procederes for Østre Landsret, blev jeg anmodet om at bistå den tiltaltes egen forsvarer ved i retten at gennemgå hele det „generelle“ materiale.

I dommen i denne sag (utrykt ØL dom af 2/4 1954, I. a.s.nr. 469/53) er der taget stilling til materialets betydning. Retten forkaster den tiltaltes påstand om, at myndighederne stiltiende godkendte disse varebyttesagers forkerte dokumenter. Men det lægges til grund, *at* der har været ret betydelige mangler ved den ordinære kontrol, *at* tilsynet med kontrollens forsvarlighed på grund af arbejdets størrelse har svigtet i ikke uvæsentlig grad, og *at* Varedirektoratet, hvor man i anledning af mistanke om ulovlige forhold havde indledt undersøgel-

ser, havde forsømt at føre undersøgelserne tilbunds. Det hedder derefter i dommen: „Der er herved skabt en situation, hvorunder det efterhånden rygtedes i erhvervskredse, at der i en del tilfælde havde kunnet gennemføres ret betydelige varebytteforretninger på tredieland uden påtale fra kontrollen.“ Men dette mente retten ikke kunne føre til, at folk troede, det var lovligt. Alligevel siger dommen: „Derimod findes myndighedernes holdning at have begunstiget en udvikling, hvorunder forretningsfolk, i tillid til at det drejede sig om overtrædelser der tillagdes mindre vægt, i større omfang end det ellers ville være blevet tilfældet, har indladt sig på forretninger af denne art. Dette forhold findes at måtte tages i betragtning ved strafudmålingen.“

Forsvarerudvalget havde altså ikke levet forgæves. Der er for mig ingen tvivl om, at kun den fælles indsats havde ført til dette resultat. Efterhånden afvikledes sagerne, således at der faldt dom i de tilfælde, hvor der forelå grovere overtrædelser med dokumentfalsk og eventuelt bestikkelse. De allerfleste sager afgjordes derimod efterhånden ved forlig med anklagemyndighederne med bøder og konfiskationsbeløb – men ikke nær af de størrelser, sagen oprindeligt var lagt op til.

Sagen efterlod hos mig en dyb mistillid til administrationen, idet jeg ikke kunne få mig til at tro, at kyndige embedsmænd ikke kunne se igennem de efter min mening let gennemskuelige dokumenter. Jeg har siden ventet på, at en eller anden engang ville tage rosen for, at det på denne måde lykkedes i de vanskelige tider at afsætte store mængder fisk og landbrugsvarer og at skaffe tekstiler, – men til dato er det ikke sket.

Når nogen engang skriver efterkrigstidens økonomiske historie, må fristelsen komme.

Så står mit arkiv med referater af alle embedsmændenes vidneforklaringer til rådighed. De vil vække undren hos enhver ny læser.

Danish Milk-sagen 1955-56

Varebyttesagerne ebbede som sagt ud i 1955, men straks efter blev jeg involveret i en ny større sag, der hvad angik myndighedernes uheldige optræden langt overgik varebyttesagerne. I disse havde embedsmændene dog kun udvist en mistænkelig uvidenhed og svigtende kontrol og derved lokket svage sjæle til at foretage ulovligheder.

I den næste sag – Damico eller Danish Milk-sagen – udviste myndighederne en adfærd, der simpelthen bevirkede, at fem hidtil ansete folk i to år stod anklagede for grove forbrydelser – bedrageri og dokumentfalsk – indtil de ved Østre Landsret blev pure frifundne. Deres selskab var på grund af sagen og dens sensationsprægede omtale i aviserne i mellemtiden trådt i likvidation med store tab.

Med det angivne formål at dække medlemmer af eksportkreditudvalget undlod handelsministeriet at fremlægge nogle for sagen meget vigtige dokumenter og lod de embedsmænd, der skulle give vidneforklaring, afgive forklaringer, der senere viste sig ikke at være objektivt rigtige. At man ved at dække eksportkreditudvalget også dækkede ministeriet gjorde ikke forholdet bedre.

Blandt de fem anklagede var højesteretssagfører Leif Gamborg, tidligere borgmester Stæhr Johansen og direktør Svend Abrahamsen. De to andre var en medarbejder hos Gamborg og selskabets regnskabsdirektør. Gamborg kom til mig i foråret 1955 og bad mig være hans forsvarer, hvad jeg var umådelig stolt af. Gamborg var en af de dygtigste og mest kendte procedører. Han oplyste, at arbejdet ikke ville blive stort, for han ville forsyne mig med alt nødvendigt materiale. Det viste sig at være en optimistisk fejlvurdering. Sagen tog et sådant omfang, at den

beslaglagde umådelig megen tid i de følgende halvandet år, og Gamborg overlod hurtigt hele arbejdet til mig og de øvrige forsvarere.

De fire andre forsvarere var højesteretssagfører Peter Madsen-Mygdal for direktør Abrahamsen, højesterets-sagfører Felix Vang for fhv. borgmester Stæhr Johansen, højesteretssagfører Poul Melchior for Gamborgs medarbejder og højesteretssagfører Henrik Steglich-Petersen for regnskabsdirektøren. Igen havde forsvaret den styrke – og anklagemyndigheden den tilsvarende skuffelse – at vi holdt ubrydeligt sammen, således at anklagemyndigheden ikke kunne få de tiltalte til at skyde på hinanden. Mit gamle samarbejde med Madsen-Mygdal og Melchior fortsattes, og især Melchior gjorde en enorm indsats, skønt han kun repræsenterede den mindst belastede af de tiltalte.

Sagen var som nævnt en straffesag. Dens baggrund var følgende:

Gamborg og Abrahamsen havde i årene fra 1950 i Aktieselskabet Damico oparbejdet en fabrikation og eksport af et produkt kaldet Crumb, som var et halvfabrikata til chokoladeindustrien, bestående for 95%'s vedkommende af dansk mælk og dansk sukker. Det var lykkedes dem gennem årene at eksportere til England for 19 mill.kr., hvilket dengang var mange penge. De oprettede datterselskaber i Irland, Sverige, Australien og New Zealand, og alt gik tilsyneladende godt. Men i sommeren 1954 stagnerede salget i England, og likviditeten blev dårlig.

For at fremme Danmarks eksport i de vanskelige halvtreds'ere var der vedtaget en lov om eksportstøtte, hvilken lov blev yderligere forbedret netop på dette tidspunkt. Reglerne gik ud på, at man kunne få statsgaranti for banklån, der benyttedes til at finansiere eksport eller til oparbejdning af varelager med eksport for øje. Ansøgningen om sådan statsgaranti behandledes af handelsmini-

steriet, der til hjælp havde et eksportkreditvalg, hvem sagerne forelagdes. Ved lovens behandling var det fremhævet, at statsgarantien kunne benyttes ved risikoprægede lån.

Gamborg og Abrahamsen mente, at en sådan kredit kunne føre selskabet gennem likviditetskrisen og besluttede at søge handelsministeriet herom. Man indgav ansøgning om en kredit på kr. 600.000, og efter forskellige forhandlinger stillede ministeriet den 27. oktober 1954 overfor Landmandsbanken garanti for kreditten – en dato som er af væsentlig betydning i sagen. Med Landmandsbanken havde Gamborg truffet aftale om at åbne kreditten der, og selskabet trak straks på kreditten.

Banken, der var fuldt informeret om selskabets stilling, rådede Gamborg til at få en henstandsordning med selskabets større kreditorer, men var enig i Gamborgs vurdering: at selskabet med den bevilgede kredit ville komme over vanskelighederne. Der udsendtes i den anledning et cirkulære til kreditorerne, der indkaldte til et møde den 17. november. Cirkulæret sendtes ikke til handelsministeriet, idet Gamborg – med urette – troede, at statens eventuelle krav var sikret forud for de øvrige kreditorer.

En sekretær i ministeriet hørte ude i byen om dette cirkulære, og uden at have set selve cirkulæret refererede han i eksportkreditudvalget, hvad han troede cirkulæret indeholdt, nemlig at selskabet stod umiddelbart foran et sammenbrud. Det bevirkede, at handelsministeriet uden at henvende sig til selskabet, overfor banken den 15. november uden varsel lukkede kreditten, på hvilken der allerede var trukket.

Cirkulæret indeholdt faktisk oplysning om, at selskabet med den bevilgede eksportkredit regnede med at kunne føre selskabet gennem likviditetskrisen, hvis blot kreditorerne ville holde sig i ro. I dette var banken som nævnt enig, ligesom alle de større kreditorer.

Selskabet henvendte sig straks til ministeriet for at få

eksportkreditten genåbnet, men det blev afslået. Allerede den 16. og 17. november havde ministeriet drøftet sagen med rigsadvokaten, og den 22. oversendtes sagen officielt, idet man mente, der forelå bedrageri.

Da pressen – især Politiken – i store artikler havde omtalt sagen og hævdet, at der til støtte for ansøgningen var indsendt et forfalsket dokument, var der ingen mulighed for fortsættelse af selskabets drift. Selskabet trådte i likvidation allerede den 22. november, og herefter rullede sagen.

Efter foretagelse af en politimæssig revisionsundersøgelse og afhøringer af de sigtede udfærdigedes et anklageskrift af den alvorligste art.

Alle fem blev tiltalt for bedrageri overfor handelsministeriet, idet de påstodes at have udnyttet en vildfarelse hos ministeriet – nemlig om selskabets faktiske handelsmæssige og økonomiske stilling – til at opnå økonomisk vinding gennem eksportkrediten på det garanterende ministeriums bekostning. Desuden blev Stæhr Johansen og regnskabsdirektøren tiltalt for dokumentfalsk ved at have bekræftet afskriften af et brev om salgsmulighederne, hvilket brev var vedlagt kreditansøgningen som dokumentation. I afskriften af brevet var udeladt et stykke, der drejede sig om svigtende salgsmuligheder for et andet produkt end Crumb. Denne udeladelse fremgik ikke af afskriften, hvad den burde have gjort.

Yderligere tiltaltes for en stor række påståede overtrædelser af aktieselskabsloven, blandt andet omhandlende såkaldte „tomme“ aktieselskaber, hvor man mente, at selskabets køb af bestående aktieselskaber med under-skudssaldi var i strid med loven.

Gamborg og hans medarbejder påstodes frataget deres advokatbestalling for bestandig.

Så alvorligt var sagen lagt op, og således stod sagen, da jeg i forsommeren 1955 blev engageret af Gamborg. Sagens dokumenter var allerede da af et uhyre omfang –

det skulle senere vise sig, at der manglede adskilligt – og det tog mig hele sommeren at gennemgå materialet og forhandle med Gamborg.

Bedragerianklagen var selvfølgelig det centrale. Her måtte det være afgørende, om ministeriet overhovedet havde svævet i nogen vildfarelse med hensyn til salgsmulighederne og den økonomiske situation, samt om de tiltalte havde haft til hensigt at vildlede eller udnytte nogen vildfarelse. For dokumentfalsk-anklagen var det afgørende, om udeladelsen af en del af brevet overhovedet havde haft nogen betydning og kunne kaldes dokumentfalsk, og om de pågældende personer havde haft til hensigt „at skuffe i retsforhold“, som det hedder i straffeloven. De mange tiltaler for overtrædelse af aktieselskabsloven var vel nærmest anklagemyndighedens baggrundsmusik, men så udadtil alvorligt nok ud.

Efter at forsvarerne havde haft en række møder om sagen, begyndte denne i byretten den 12. august 1955. Det er nu 25 år siden. Jeg har foran mig hele sagsmaterialet, og da sagen blev fulgt daglig af pressen, eksemplarer af Berlingske Tidende med udførlige referater af alle retsmøderne, næsten hver dag fra den 12. august til den 2. september og igen fra den 8. september til den 19. oktober, og jeg har genoplevet forswarets vanskelige kamp for at få klarlagt, hvorvidt handelsministeriet virkelig var blevet vildledt.

Vi havde underhånden fået oplyst, at der på ministeriets side skulle være et meget sort punkt i sagen – men ikke hvad dette nærmere bestod i. En indgangsnøgle fandt vi i nogle breve fra handelsministeriet til bl.a. finansudvalget, som havde rettet forespørgsel om den af ministeriet givne garanti. Heri blev givet forklaring om sagens nærmere behandling i ministeriet. Vi kunne se, at disse breve indeholdt unøjagtigheder – for at bruge et neutralt udtryk. Vore bestræbelser gik derfor ud på, ved afhøring af de embedsmænd, der havde behandlet kredit-

sagen, at nå frem til et sandt billede af, hvad der egentlig var passeret, for vore klienter var sig bevidst at have givet alle de oplysninger, der var bedt om, og var sig bevidst ikke på noget punkt at have ønsket at vildlede ministeriet.

De første retsdage gik med anklagerens afhøring af de tiltalte, og det gik ikke altid stiltfærdigt af. Det siger sig selv, at anklageren, der stod alene, ikke havde nogen let opgave overfor fem forsvarere, der alle kendte deres klients stilling i sagen og udenad kunne den del af det uhyre omfangsrige materiale, der vedrørte den enkelte.

Til gengæld havde anklageren hele anklagemyndigheden og ministeriet bag sig.

Forsvarets indsats begyndte først for alvor den 30. august, da man nåede til afhøringerne af embedsmændene. Her drejede det sig for forsvarernes vedkommende først om handelsministeriets skrivelser til finansudvalget. Overskriften i Berlingske Tidende over referatet af mødet den 30. august lyder: „Har handelsministeriet givet vildledende oplysninger til finansudvalget?“, og den næste dag: „Redegørelsen til finansudvalget dækker ikke de faktiske forhold“. Afhøringerne havde nu bragt for dagen, at ministeriets fremstilling af sagen ikke var korrekt. Og det var også kommet frem, at dokumenter, som forsvaret ville have interesse i, ikke var blevet overgivet til rigsadvokaten, da han fik sagen over fra ministeriet. De blev nu krævet fremlagt.

Så var vi nået så langt. Den 2. september begyndte så afhøringen af den kontorchef, der havde underskrevet brevet til Landmandsbanken den 27. oktober 1954 om etableringen af statsgarantien.

Langt senere – efter at dommen i byretten var faldet – blev det oplyst gennem afhøringer, at handelsministeriet før anklagen blev rejst havde besluttet ikke at røbe en henvendelse til ministeriet fra et medlem af eksportkreditudvalget, sket inden ministeriet afsendte kreditbevillingen til Landmandsbanken. Så kunne man bedre forstå

kontorchefens dengang utrolige opførsel i retten.

Overskriften i Berlingske Tidende den 3. september lyder:

„En opsigtsvækkende afhøring af kontorchef i handelsministeriet. Nægter at besvare en række spørgsmål, hvorefter retten ville udsætte sagen.

Dommeren: Husk, at der bag Dem sidder fem mennesker hvis velfærd er afhængig af bl.a. Deres vidneforklaring“.

Jeg husker tydeligt den dag. Som det formentlig er bekendt, er vidner i en retssag placeret midt i lokalet, lige langt fra anklager og forsvarer. Kontorchefen flyttede sig hen ved siden af anklageren. Med påtaget venlig stemme bad jeg ham flytte nærmere til midten, for at forsvarerne også kunne høre, hvad han svarede. Modvilligt flyttede han stolen lidt. Så bad jeg ham mere bestemt om at sætte sig i midten, og først så anbragte han sig, hvor vidner skal sidde.

Han udtalte under afhøringen, at hvis der rettedes kritik imod ministeriet, inddrog man automatisk ministeriet som part i sagen. Da forsvaret jo netop ville gøre gældende, at ministeriet havde givet urigtige oplysninger til finansudvalget, forløb afhøringen med et mildt udtryk tungt, og retten formanede kontorchefen, der gang på gang nægtede at svare på spørgsmål, som ovenfor anført.

Da afhøringen næste gang forløb på tilsvarende måde, anmodede forsvarerne om, at handelsministeren skulle afgøre, om kontorchefen burde undlade at besvare spørgsmål, og fortsat afhøring af kontorchefen blev udsat. Under mødet kom det frem, at der i ministeriet forelå relevante referater, som ikke var fremlagt, og som vi nu krævede fremlagt.

Handelsministeren gav den fornødne tilladelse, og den 16. september var kontorchefen igen i vidnesranken. Han oplyste nu, at han nogle dage efter, at ministeriet den 27. oktober havde bevilget kreditten telefonisk havde

fået „et lille vink“«, om at der måske var noget galt med selskabets aktiekapital. Han forklarede videre, at man i den anledning havde drøftet sagen i eksportkreditudvalget og bedt Landmandsbanken om oplysninger om trækket på kreditten, medens man ikke foretog nogen henvendelse til selskabet om nærmere forklaring. Han forklarede dette med, at oplysningen i „vinket“ jo kunne være forkert. Kontorchefen ville ikke oplyse, fra hvilken kreds af personer, „vinket“ var kommet. Afhøringen endte med, at det blev pålagt vidnet at opfriske sin hukommelse hvad angik drøftelserne i eksportkreditudvalget, henvendelsen til banken og datoen for denne advarende telefonsamtale.

Det er klart, at det for forsvaret var af uhyre vigtighed at få dette nærmere undersøgt. De tiltalte beskyldtes for at have udnyttet en vildfarelse hos ministeriet, og nu fik man at vide, at ministeriet havde fået en eller anden oplysning om, at der var noget galt med aktiekapitalen – altså tab – uden at man i den anledning foretog andet, end at spørge banken, hvilket jo tydede på, at disse oplysninger ikke ville have spillet nogen rolle for garantien. At man ikke efter „vinket“ havde henvendt sig til selskabet eller bedt det om at stoppe yderligere træk, tydede jo på, at disse oplysninger ikke var af en sådan art, at garantien for lånet ikke burde have været givet.

Den 19. september afhørtes kontorchefen påny. Nu oplyste han, at telefonsamtalen med „vinket“ havde fundet sted den 30. oktober – hvilket altså var 3 dage efter tilsagnet om statsgarantien – og at man den 2. november havde bedt Landmandsbanken om oplysninger. Han ville stadig ikke nævne navnet på den, der gav „vinket“, men oplyste, at navnet stod i ministeriets referat. Ministeriet havde altså hele tiden kendt navnet.

Anklagerens procedure begyndte den 28. september. Her indledte forsvaret mødet med at begære navnet oplyst på den, der havde givet „vinket“. Berlingske Tidende

havde så den 1. oktober som overskrift: „Sensation i sagen Danish Milk. Den advarende meddelelse til handelsministeriet blev givet af direktør Fr. Aarup Hansen, der er medlem af eksportkreditudvalget.“ Så vidste vi det, – og nu gik det altså ikke længere at foreholde forsvaret denne vigtige oplysning. Vinket var altså kommet fra en meget kompetent person, og der kunne aldrig have været grund for ministeriet til at tro, at vinket kunne være galt. Nu stod tilbage at tvinge frem, hvornår dette vink var givet, i hvilken form det var givet, og hvad det gik ud på. Forsvaret følte, at vi nu var nået til det sorte punkt, som vi ikke før havde vidst hvad var.

Retsmøderne var efterhånden blevet et enormt tilløbsstykke, og den lille retssal var hver dag fyldt til randen. Folk stod i kø på gangen for at komme ind, og jeg husker, at jeg måtte bede køen om tilladelse til, at min kone måtte komme ind, idet jeg forklarede folk, at min kone på grund af sagen efterhånden aldrig så mig hjemme. Med et stort smil fra køen fik hun lov at gå først ind.

Den 3. oktober afhørtes så direktør Aarup Hansen som vidne. Han fortalte, at han med 99,9%’s sikkerhed kunne sige, at han den 27. oktober om formiddagen – samme dag som ministeriet gav garantien overfor Landmandsbanken – havde telefoneret til kontorchefen og her oplæst en meddelelse, banken havde sendt til en anden kreditor.

Meddelelsen lød: „Under henvisning til vor oplysning af 13/7 1954 meddeles, at selskabets likviditet på grund af svigtende afsætningsmuligheder bl.a. på det engelske marked, for tiden er anstrengt, og da man må befrygte, at aktiekapitalen er tabt, må forsigtighed tilrådes.“ Han oplyste endvidere, at selve meddelelsen var sendt til ministeriet et par dage senere, og at ministeriet lige før denne vidneførelse havde bekræftet overfor ham, at ministeriet havde modtaget en kopi, der nu var forsvundet!

Yderligere forklarede han, at han allerede tidligere

havde udtalt ønske om at afgive forklaring, men at ministeriet havde lagt pres på ham for at få ham fra det, og at han tilsidst havde måttet bede sin sagfører om hjælp.

Det siger sig selv, at forsvaret var forarget over, at dette vigtige punkt var søgt skjult, at dokumentet ikke var blevet fremlagt tidligere, og at det nu var forsvundet.

Men vi var også glade for, at oplysningen nu endelig kom frem. Når – hvis – ministeriet allerede den 27. oktober havde fået at vide, at aktiekapitalen måtte befrygtes tabt og salget svigtende, så var dette dels bevis for, at ministeriet ikke her svævede i nogen vildfarelse, dels bevis for, at disse oplysninger ikke havde været anset for så betydningsfulde, at garantien ikke burde gives, for så kunne ministeriet blot have undladt at afsende garantibrevet. At aktiekapitalen den 27. oktober måtte befrygtes tabt viste, at selskabets drift efter den 31. december 1953, hvor aktiekapitalen efter den ministeriet med ansøgningen overleverede status var i behold, havde givet tab, og at dette skyldtes svigtende marked i England, den oplysning der var udeladt i kopien, som man havde givet ministeriet.

Herefter blev kontorchefen igen ført som vidne. Han fastholdt, at han først havde talt med direktør Aarup Hansen den 30. oktober, og at der ikke var blevet oplæst nogen skrivelse for ham. Han kendte ikke noget til, hvor direktør Aarup Hansens skriftlige meddelelse kunne være henne og havde ikke foretaget nogen nærmere undersøgelse.

Af en før retsmødet fremkommet skrivelse fra eksportkreditudvalgets formand fremgik, at der eksisterede referater af udvalgets møder. Tidligere havde ministeriet nægtet, at der forelå referater. Kontorchefen fastholdt, at der ikke fandtes referater – det var kun resumeer! Da forsvaret kun havde bedt om at få fremlagt „referater“, havde han ikke tænkt på „resumeer“.

I næste retsmøde krævede forsvaret så udleveret alt det materiale, ministeriet havde liggende vedrørende sagen.

Anklagemyndigheden tilsluttede sig dette krav, som også dommeren var enig i. Ifølge Berlingske Tidendes referat af mødet udtalte dommeren: „For at undgå misforståelser skal jeg tillade mig at sige, at det drejer sig om alt, hvad der består af papir, på hvilket der er skrevet bogstaver.“ Nu bøjede ministeriet sig, og alt materiale – troede man – blev oversendt til rigsadvokaten, hvor forsvarerne kunne gennemgå det og sige, hvad man ønskede fremlagt. Resultatet var fremlæggelse af 41 nye bilag, der ganske tydeligt viste, at der var mange urigtige oplysninger i det, der hidtil var forklaret. Ministeriets eksemplar af direktør Aarup Hansens meddelelse var dog stadig ikke fundet.

Forsvarerne bad ministeriet om at fremskaffe yderligere dokumenter men erklærede, at de nu, da sandheden var kommet frem, anså sagen for moden til fortsat procedure, og at de tiltalte nu havde krav på at få en afgørelse. I de følgende møder procederede så de fem forsvarere. Midt under proceduren fremkom en skrivelse fra ministeriet som svar på forsvarernes anmodning om fremskaffelse af dokumenter.

Overskriften næste dag i Berlingske Tidende citerede fra skrivelsen: „Ministeriets arkivskabe, skriveborde og reoler er alle blevet flyttet og tømt.“ Den vigtige meddelelse fra direktør Aarup Hansen var stadig ikke fundet, men man havde fundet en del dokumenter „som ved en beklagelig fejl ikke var blevet lagt til sagens akter“! Blæksprutten eller Svikmøllen bragte samme jul en herlig tegning af reol-undersøgelsen.

Den 19. oktober afsluttedes proceduren, og den 2. november faldt dommen. Gamborg, Abrahamsen og Gamborgs medarbejder blev pure frifundet. Retten lagde til grund, at direktør Aarup Hansens meddelelse var givet til kontorchefen den 27. oktober. Stæhr Johansen og regnskabsdirektøren blev frifundet for dokumentfalsk, men fik hver en bøde på kr. 600 for at have bekræftet

afskriften uden at vise, at der var udeladt noget.

Vedrørende samtlige påståede aktieselskabslovovertrædelser skete frifindelse. Det var alt, hvad der kom ud af de så urimeligt nedlagte straffepåstande.

Ved frifindelsesdommen var sagen imidlertid ikke afsluttet.

Dommen vakte en enorm opsigt, men delte pressen i to dele. En frifindelse af to kendte konservative – Gamburg og Stæhr Johansen – og et nederlag for handelsministeriet med en social-demokratisk handelsminister vakte højst forskellige følelser. En sag om bedrageri og dokumentfalsk, slået stort op i Politiken, var endt med, at det var ministeriet, der var blevet „dømt“.

Fænomenet er ikke ukendt i dag, hvor en sigtelse mod direktør Bonde Nielsen vedrørende hans krysantemum-selskab har stået på i årevis – for så at blive frafaldet, fordi beskyldningerne ikke engang kunne holde til en formel anklage. Pressens magt er stor, men den er heldigvis ikke stor nok til at skabe straf-skyld.

Berlingske Tidende og Dagens Nyheder var tilfredse, mens Social-Demokraten, Information og Ekstra Bladet krævede appel.

Dommens fordømmelse af handelsministeriets tilbageholdelse af direktør Aarup Hansens navn med de deraf følgende urigtige vidneforklaringer vakte også stort røre.

Forsvarerne var tilfredse med dommen, idet de små bøder kun var at sidestille med cykellygte-forseelser. Vi ønskede ikke mere foretaget, da vore klienter havde haft ubehageligheder nok, og vi ønskede heller ikke at rejse sag imod vidnerne, der såmænd også havde haft ubehageligheder nok.

Jeg gik på forsvarernes vegne til statsminister H.C. Hansen for at bede ham påvirke justitsministeren og handelsministeren til ikke at iværksætte appel. Det var forgæves. Af avisreferater fremgår det, at rigsadvokaten bad regeringen bestemme, om der skulle appelleres, og

tillige at sagen blev behandlet på et ministermøde, hvor man – meget klogt – besluttede ikke at blande sig i appelspørgsmål, som rigsadvokaten selv måtte afgøre.

Så blev sagen anket til Østre Landsret med fastholdelse af både bedragerianklagen og anklagen for dokumentfalsk, og så godt som alle aktieselskabslovovertrædelserne. Man påstod stadig Gamborg og hans medarbejder fradømt sagførerbestillingen for bestandig. Man var endog så smålig at nedlægge påstand på, at salærbeløb på kr. 12.000, der ved dommen var tilkendt hver af de privatantagne forsvarere, ikke skulle tilkendes. Beløbene var tilkendt efter en sjældent brugt paragraf i retsplejeloven – § 1007 – hvorefter retten „undtagelsesvis, når det efter sagens særlige omstændigheder findes rimeligt, at sigtede har valgt den pågældende til forsvarer“ kan tilkende den valgte forsvarer et salær.

Madsen-Mygdal, der var ekspert i retsplejelovsparagraffer – en indviklet jungle, hvilket fik forsvarerne til at døbe Madsen-Mygdal „liansvingeren“, idet han som en anden Tarzan kunne færdes i denne jungle – havde gjort gældende, at der her var et § 1007-tilfælde, og retten havde naturligt også ment, at forsvarernes indsats havde været nødvendig! Men selv dette, der havde irriteret handelsministeriet, skulle altså omgøres.

Da sagen var appelleret, ønskede forsvaret at få nærmere forklaring på de uoverensstemmelser, vi mente der var mellem vidneforklaringerne og det efterhånden fremlagte materiale, og i en skrivelse af 16. december 1954 redegjorde vi for 16 punkter, som vi bad statsadvokaten lade nærmere undersøge.

Daværende politiadvokat Waage-Jensen blev af anklagemyndigheden anmodet om at se på de i hvert fald objektivt forkerte vidneforklaringer. Anklagemyndigheden ønskede ikke desmindre sagen berammet hurtigt, men forsvarerne nægtede at gå i gang i landsretten, før resultatet af Waage-Jensens undersøgelse forelå.

Der blev optaget rapportforklaringer ikke alene af vidnerne, men også af en række andre embedsmænd i ministeriet for bl.a. at komme tilbunds i, hvor ansvaret for tilbageholdelsen af Aarup Hansens navn lå. Selv justitsministeriets departementschef blev afhørt, ligesom rigsadvokaten. De forklarede begge, at de havde ment, navnet burde frem, men at de havde bøjet sig for ministeriets argument om, at eksportkreditudvalgets medlemmer ikke skulle indblandes i sagen.

Undersøgelsen drejede sig også om det forsvundne dokument, der aldrig blev fundet. Undersøgelsen viste, at der i ministeriet havde været enighed om ikke at røbe Aarup Hansens navn. Den viste også, at de mange unøjagtigheder i forskellige redegørelser og skrivelser skyldtes, at man havde stolet for meget på egen hukommelse og ikke set ordentlig efter i sagens dokumenter. Noget grundlag for en straffesag mod vidnerne fandt anklagemyndigheden ikke at der var. Men hvad der var vigtigst: forklaringerne viste, at alle i ministeriet havde været enige om, at Aarup Hansens meddelelse om, at aktiekapitalen var tabt, og at salget i England var svigtende, ikke havde spillet nogen rolle for statsgarantiens givelse.

Nu lå det klart, at disse oplysninger var fremkommet, før garantien den 27. oktober var givet, eller i hvert fald få dage efter, og at man trods dette havde givet garantien eller i hvert fald ladet denne løbe uhindret videre til den 15. november. Det var derfor ikke så mærkeligt, at de til undersøgelsesrapporten afhørte måtte tage det standpunkt – som passede helt på, hvad forsvarerne i byretten havde hævdet –: der forelå ikke på disse punkter nogen vildfarelse hos ministeriet, som slet ikke havde lagt vægt på disse oplysninger.

Den 13. september 1956 begyndte sagen så forfra i Østre Landsrets 1. afdelings store lokale, der var tætpakket med tilhørere og presse. Dagen begyndte dramatisk. Da forsvarerne og de tiltalte var på plads, oplyste Mad-

sen-Mygdal de øvrige forsvarere om, at en af domsmændene var en slægtning af statsministeren. Det gav anledning til en hastig forhandling imellem os. Vi var helt klare over, at vi ikke havde nogen retsplejelovsparagraf, der forbød en statsministers slægtning at fungere som domsmand. Men med den politiske baggrund, sagen havde, hvor Social-Demokraten havde krævet appel, ville vi ikke under nogen omstændigheder tolerere, at den pågældende skulle være med til at dømme. Jeg gik op i dommerværelset og forelagde problemet. Jeg erkendte, at vi ingen ret havde til at udskyde domsmanden. Men jeg meddelte, at hvis den pågældende ikke selv trak sig tilbage, ville vi indlede retsmødet med en formel protest.

Retten ville overveje spørgsmålet, og jeg gik tilbage til forsvarerbordet. Her sad vi så og ventede i en halv time. Pressen var usigeligt interesseret i at vide, hvorfor jeg havde været hos dommerne og hvad vi ventede på. Selvfølgelig røbede vi intet, for så ville hele formålet med min henvendelse være ødelagt. Pludselig så vi en dame komme ned ad trappen i retslokalet, og vi var straks klar over, at dette måtte være en ny domsmand. Ganske rigtigt; kort efter trådte retten ind, og blandt domsmændene var nu ikke længere slægtningen, men den nys ankomne. Uden et ord til forklaring begyndte retshandlingen.

I Østre Landsret fastholdt kontorchefen, at Aarup Hansens meddelelse var givet den 30. oktober. Som vidne mødte en af Aarup Hansens kolleger, der forklarede, at han den 27. oktober om formiddagen havde vist Aarup Hansen meddelelsen om selskabets dårlige økonomiske stilling, og at Aarup Hansen straks i hans påhør havde ringet kontorchefen op og oplæst meddelelsen og sagt, den kom fra Landmandsbanken. I Østre Landsrets dom blev det da også fastslået, at meddelelsen var blevet givet den 27. om formiddagen, altså før kontorchefen underskrev garantien.

Domsforhandlingen varede 10-12 dage af september

og oktober 1956. Der skulle ikke blot føres vidner påny, men selve proceduren tog mange dage. Dels var der jo fem tiltalte og derfor fem forsvarere, der skulle behandle hver sin klients særlige anklagepunkter, herunder igen bedrageri – og dokumentfalsksigtelsen, dels var der de mange aktieselskabslovsproblemer, som skulle kommenteres. Endelig var der vanskelige juridiske problemer angående fortolkningen af straffelovens paragraffer. Jeg var der så heldig som medarbejder på mit kontor at have fået landsretssagfører Svend Truelsen, der var ekspert i strafferet. Han udarbejdede til mig efter lange undersøgelser et notat om de pågældende paragraffers tilblivelse og kunne – med henvisning til en i 1860'erne udarbejdet norsk straffelov – bevise, at paragrafferne ikke kunne fortolkes, således som anklagemyndigheden nævnedes.

Gamborg var ikke helt nem at have med at gøre under den lange domsforhandling. Medens jeg som hans forsvarer havde måttet sætte alt andet arbejde til side, sad han i retslokalet uforstyrret af retshandlingen og arbejdede på andre sager, uden at høre efter hvad der blev forklaret. Da retsformanden engang under Abrahamsens forklaring pludselig spurgte Gamborg: „Er De enig i dette?“ anede Gamborg ikke, hvad det drejede sig om, og lignede en skoledreng, der pludselig bliver spurgt af en lærer.

Der var også oplivende momenter. Poul Melchior, som var kendt for sin slagfærdighed, kom med en af sine allerbedste morsomheder. Anklagemyndigheden havde i sin procedure karakteriseret hele Damico's ledelses adfærd som en „leg i sandkassen“. Poul Melchior replacerede med at karakterisere ministeriets adfærd som „en leg i usandkassen“. Bemærkningen gjorde større lykke hos forsvarerne end hos anklagemyndigheden.

Den 6. november faldt dommen. Den gik for alle fem tiltaltes vedkommende ud på pure frifindelse, ikke blot hvor byretten havde frifundet, men Stæhr Johansen og regnskabsdirektøren slap nu for bøderne. De 12.000 kr.

til de tre valgte forsvarere blev selvfølgelig opretholdt. Det siger sig selv, at de tiltalte og forsvarerne var overordentlig tilfredse med resultatet. Glæden var dog blandet med bitterhed over, at sagen overhovedet var blevet rejst og med forargelse over, at ministeriet havde søgt at lægge så mange vanskeligheder i vejen for sagens opklaring.

Alt dette er nu over 25 år siden. Både Gamborg, Madsen-Mygdal, Poul Melchior og Henrik Stegliche-Petersen er døde, og det er kontorchefen også. Men det er stadig uhyggeligt at tænke på, hvad der kunne være sket, hvis ikke et team af ret kompetente og meget stædige forsvarere havde formået at tvinge den sandhed frem, som et helt ministerium med tilslutning fra anklagemyndigheden havde søgt at skjule. Man må håbe, at der stadig må eksistere frihed for advokater til at bekæmpe politisk prægede angreb på borgere og erhvervselskaber.

Det er på denne baggrund, jeg har ment at måtte referere denne sag så udførligt. Personligt er jeg glad over at have fået lov til at føle tilfredsheden ved at være en fri advokat. Men min tiltro til myndigheder led et yderligere knæk.

Gamborg blev aldrig helt sig selv efter sagen og led et stort tab, da han hæftede for eksportkreditlånet. Man kan spørge, hvorfor han som advokat var med i dette foretagende. Forklaringen er, at han også var en initiativrig forretningsmand, der havde set, at her lå chancen for et dansk selskab. Økonomisk havde han ikke udnyttet de gode år, idet han ikke hævede bestyrelses honorar eller udbytte, men havde ladet fortjenesten blive i selskabet.

Andre sager 1952-58. Opfordring til at blive højesteretsdommer

De to store sagskomplekser: varebyttedagerne og Gamborg-sagen varede fra 1952 til udgangen af 1956 og havde beslaglagt megen af min tid. Heldigvis havde jeg dog også andet at bestille på kontoret, både med almindeligt advokatarbejde og med bestyrelser o.l.

I min afdøde kones dagbogoptegnelser står i januar 1952: „C. så travlt. Kun ud lørdage“, og i 1953: „meget aftenarbejde“. I 1956 står: „Hele sommeren Damico-sag“. Jeg trøster mig med, at når disse ting blev noteret, så er det fordi det var undtagelser. Jeg husker godt, at jeg måtte afstå fra at gå til selskab midt i ugen, og at min kone var ked af det, for vi havde en stor venneskare og bekendtskabskreds og kom meget ud; vi holdt også af at have fester, og så er det jo altid kedeligt, når arbejde hindrer selskabeligheden. Jeg husker også sommeren i Hornbæk 1956, hvor jeg forberedte proceduren i Gamborg-sagen. Specielt husker jeg en dag i dejligt vejr, hvor jeg under læsningen af sagen manglede en oplysning, som kun Gamborg, Abrahamsen eller Gamborgs medarbejder kunne give mig. Flere gange ringede jeg for at få fat i dem, men de var enten ude at bade eller sejle eller fiske, og jeg blev mere og mere irriteret over at skulle sidde indendørs, mens de andre nød sommeren. Indtil min kloge kone erindrede mig om, at jeg burde unde dem al den ferie, de kunne få, for de havde dagligt nervepresset af påny at skulle i retten som anklagede, medens jeg dog kun var forsvarer. Naturligvis havde hun ret.

Det er klart, at de mange retsmøder i både varebyttedagen og Gamborg-sagen havde krævet et stort forberedelsesarbejde. Poul Melchior og jeg havde tit møder kl.

7 om morgenen før retsmøderne kl. 9, og jeg arbejdede ofte sent aftenen før disse. Tilsidst fandt jeg ud af, at det tog alt for megen energi at begynde hjemmearbejde efter middag, og jeg lagde mit liv om, således at jeg i stedet blev på kontoret til ca. kl. 8, hvor der var fred og ro. Så tog jeg hjem og fik en cocktail eller to før sen middag, og derefter kunne jeg slappe af resten af aftenen i familiens skød. Mine børn var dengang store nok til at kunne vente, til jeg kom hjem, hvis de ikke selv skulle ud.

I de år, de to store sager løb, havde jeg en række andre retssager og større advokatarbejder og fik også flere nye hverv. I 1952 blev jeg af de københavnske kolleger indvalgt i Sagførernes Kredsbestyrelse for 1' kreds, hvor jeg i 1954 blev formand; i 1953 blev jeg formand for Dansk Tarifforening, som var en sammenslutning af de fleste brandforsikringsselskaber (nu Skadeforsikringsforeningen), og medlem af Aarhus Olies bestyrelse, så der var lidt at tage sig af.

I 1953 blev jeg endvidere beneficeret advokat ved Højesteret, hvilket indebar, at jeg blev beskikket forsvarer i forskellige kriminelle sager, som jeg ikke ellers havde meget med at gøre. Jeg husker særlig en voldtægts- og mordsag, hvor den pågældende var blevet idømt livsvarigt fængsel ved et nævningeting og havde appelleret til Højesteret. Som altid, når jeg fra retten fik „ordre“ til at møde som forsvarer for en dømt, skrev jeg til ham og spurgte, om han havde noget han ønskede særligt oplyst eller fremført. Jeg fik også svar fra ham, men det indeholdt kun eet spørgsmål: Hvordan man bevarede sit kørekort, medens man sad inde? Jeg ved ikke, om han havde tænkt sig at parkere bilen udenfor fængslet til han kom ud.

I 1956 blev jeg medlem af Magasins bestyrelse. Mine dagbøger fra 1952 og fremover udviser især bestyrelsesmøder i aktieselskaber eller møder vedrørende Tarifforeningen og et andet forsikringsjob jeg fik. Men derudover

havde jeg en række større retssager, som ud fra min teori om god procedure krævede meget forberedende arbejde. Den tidligere nævnte Viul-sag tog megen tid gennem årene med procedure i Sø- og Handelsretten og i Højesteret. Den varede, med sager der var en følge af dommen i Højesteret, i mange år.

Jeg havde bl.a. en meget omfangsrig sag løbende for Højesteret vedrørende ophævelse af en millionkontrakt om salg af træ fra Chile. Sagen var af køberen vundet i Sø- og Handelsretten, men blev af sælgeren appelleret til Højesteret, hvor jeg blev engageret af køberen. Når jeg nævner sagen, er det fordi jeg som den eneste gang i mit liv vovede at frafalde duplik. I Højesteret taler først appellansens sagfører, så den indstævntes. Derefter har begge parter ret til endnu et indlæg. Da min modpart havde endt sit andet indlæg, hvor han havde bestridt alt hvad jeg havde sagt i mit første, fandt jeg, at det måtte være overflødigt at imødegå modparten, der efter min mening ikke havde fremført noget fornuftigt argument.

Retten så yderst forbavset ud, da jeg erklærede at ville frafalde at komme med mit sidste indlæg. Heldigvis var mit skøn rigtigt, og Sø- og Handelsrettens dom blev stadfæstet. Men jeg har aldrig vovet det før eller senere, – og kan ikke tilråde andre at gøre det.

Udover retssagerne havde jeg mange andre opgaver. Der var bestyrelsesmøder i de to store offentlige selskaber, Aarhus Olie og Magasin, hvad der var noget helt nyt og lærerigt for mig. Før havde jeg kun siddet i bestyrelser i mindre private selskaber, hvor der var een mand, der ejede hele aktiekapitalen; nu blev problemerne større og vigtigere, og jeg stak alle fingre i jorden for at fornemme de helt anderledes forhold, hvor de andre bestyrelsesmedlemmer var kyndige og vant til store afgørelser.

Samtidig havde jeg mere almindeligt sagførerarbejde med start af selskaber, ejendomshandeler og behandling af dødsboer.

Derimod havde jeg ingen ægteskabssager. I min advokatvirksomheds begyndelse, hvor jeg tog alle arter af sager, havde jeg også skilsmisssager, men jeg følte efterhånden, at jeg ikke egnede mig til sjælesørger. Det er naturligt, at en mand eller kvinde, der indleder et den gang så alvorligt skridt som at ville skilles, trængte til at have en, der ville lytte til hans eller hendes bevæggrunde. For mig som sagfører, var det afgørende problem, om der forelå en skilsmissegrund. Gjorde der det, og ønskede klienten skilsmisse, var det afgørende for mig kun, om det kunne bevises, og ikke hvilke bevæggrunde man nu havde til at benytte sig af den foreliggende situation. Der er for mig ingen tvivl om, at jeg der svigtede mine klienter, for de ville gerne tale i timevis om baggrunden. Jeg beundrer de advokater, der har den hjertevarme at ville lytte til en klient, der trænger til en tilhører, og jeg var ikke glad, da jeg engang som kredsbestyrelsesformand måtte være med til at nedsætte salæret for en kollega, der havde brugt timer og timer til at tale med sin klient om baggrunden for en klients ønske om at opnå separation. Bagefter klagede klienten over hans salær for den brugte tid, men afgørelsen var, at en advokat ikke kan tage salær for at være skriftefader.

Da jeg fyldte 50, blev jeg interviewet af en avis og benyttede lejligheden til at udtale, at jeg ikke egnede mig til den slags sager. Det kunne være rent strindbergske situationer, man blev gjort bekendt med. Een situation erindrer jeg med særlig rædsel. To ægtefæller stredes ved skilsmissen om et kostbart stykke møbel. Konen forklarede, at hun klart vidste, at møblet var hendes, idet: „Jeg fik det af min ægtefælle på vort ægteskabs eneste lykkelige dag“. Da jeg forelagde dette for manden, lød erklæringen: „Det viser min ægtefælles løgnagtighed, for en sådan dag har der aldrig været!“

Sagførergerningen var afvekslende arbejde og gav mig anledning til at træffe mange mennesker. Man måtte

ustandseligt indstille sig fra den ene sag til den anden og stadig huske på, at for den enkelte klient var netop hans sag den vigtigste og den, der hastede mest. Dette er en charme ved advokatgerningen, som jeg nødigt ville være foruden.

Min kærlighed til netop denne gerning blev stillet på en meget hård prøve i 1958. Da blev jeg underhånden spurgt af Højesterets præsident, om jeg kunne tænke mig at søge ind som dommer i Højesteret. Det er Højesteret selv, der vælger nye dommere i de afgåendes sted, og rekrutteringen sker næsten udelukkende fra embedsstanden. Den normale karriere går gennem justitsministeriet, anklagemyndighed, byret og landsret. Efter en artikel i Sagførerbladet af højesteretsdommer Frost var der i årene 1869 til 1941 kun een tidligere advokat, der endte i Højesteret, og siden havde der ingen været.

I England er systemet anderledes, – der vælges dommerne i de øverste domstole fra de advokaters kreds, der som barristers eller Queens Counsels har specialiseret sig i at procedere.

At jeg følte mig overordentligt smigret og glad siger sig selv. Valget var imidlertid meget svært, og min kone og jeg havde 2-3 meget ubehagelige dage, medens vi talte på knapperne. Den almindelige opfattelse er, at ingen advokat af en vis standard ville overgå til offentlig ansættelse, fordi indtjeningen dér er mindre. Denne opfattelse var i hvert fald i mit tilfælde ikke rigtig. Selvom min indtægt ikke var stor, tjente jeg som sagfører mere, end jeg ville få i løn, men på to væsentlige punkter var de økonomiske vilkår bedre som højesteretsdommer. For det første er en advokats indtjening helt afhængig af hans helbred, når han ikke er medlem af et større advokatfirma, der kan videreføre sagerne og betale løn, til han bliver rask igen. Et års sygdom, – og de fleste klienter vil være nødsaget til at gå til andre, medens kontorets udgifter stadig løber. Og selvom man ikke bliver syg, så

aner man ikke ved årets begyndelse, om der vil komme nye sager ind, medens udgifterne er konstante. Som dommer ville stillingen være helt anderledes, med en dyrtidsreguleret månedlig indtægt sikret. For det andet var der pensionsordningen. Som privat kan man tegne pensionsforsikringer – og det havde jeg også gjort – men de er ikke pristalsreguleret. Min kone var meget yngre end jeg, og det var umuligt at sikre hende, hvis hun blev enke og overlevede mig i mange år. Hvis jeg blev dommer, ville både hun og jeg være sikrede. Både ære og økonomi talte for accept.

Men mit hjerte hang ved advokatgerningen. Mit temperament passer ikke til kun at sidde og lytte; jeg ville gerne selv være aktiv og udfarende. Jeg holdt af at træffe de dygtige forretningsfolk, som jeg gennem mit virke havde forbindelse med, og af at sidde i aktive selskabers bestyrelser, og jeg holdt af den daglige kontakt med mine kolleger på kontoret.

Hertil kom, at jeg følte mig ukvalificeret. Den, der har gennemgået den sædvanlige karriere som dommer og anklager har tilegnet sig et kendskab til jura hele spektret rundt, både i borgerlige sager og straffesager.

Jeg derimod havde kun kendskab til visse sider af den borgerlige jura og næsten intet til straffesager. Da det var den sidstudnævnte dommer, som skulle votere først i alle sager, betød det altså, at hvis jeg blev højesteretsdommer, skulle jeg uden at have hørt de mere erfarne ældre dommers votum komme med min indstilling om sagens afgørelse – og det uden mulighed for nærmere at overveje det under proceduren fremførte, da førstvoterende får ordet, såsnart advokaterne har endt deres procedure og forladt retslokalet.

Da det efterhånden blev klart for min kone, at det især var æren og det økonomiske, der fristede mig, og da hun mente, at hun nok skulle klare sig, hvis alt gik galt, tilrådede hun mig at fortsætte som jeg var, og jeg fulgte

hendes råd. Jeg forklarede mit standpunkt for præsidenten, der venligt gav udtryk for forståelse.

Som tingene faktisk udviklede sig, fik jeg aldrig grund til at fortryde, at jeg ikke modtog det fristende tilbud. Og i dag, hvor jeg er højt oppe i halvfjerdserne, kan jeg stadig virke som advokat med dagligt arbejde, medens jeg som dommer ville være faldet for aldersgrænsen som 70-årig, og jeg ville efter min kones død for nogle år siden have haft svært ved at få tiden til at gå.

Kredsbestyrelsen 1952-58

Stillingen som medlem af Kredsbestyrelsen i København optog mig meget. Jeg blev indvalgt i 1952 og blev formand i 1954.

Efter retsplejeloven er alle advokater medlemmer af Advokatsamfundet, og Danmark er opdelt i en række kredse med hver sin lokale kredsbestyrelse, hvoraf København er den største, fordi her er flest advokater. Over kredsene står Advokatrådet, hvis formand er advokatsamfundets højeste repræsentant. I loven er tillagt advokaternes organisation ret til at pådømme sager mellem advokater og mellem disse og klienter, hvis klienten er enig heri.

Der har i den senere tid været rettet kritik imod, at advokater havde sådant „selvdømme“. Teoretisk kan der selvfølgelig rettes anke imod ordningen. Som systemet fungerede i „min“ tid, og stadig fungerer, vil jeg mene, at klienterne kun kan være glade for, at kollegerne passer på hinanden og sikrer, at de overholder god advokatskik og ikke tager for store salærer. Mit indtryk er, at man snarest er for streng imod advokaterne. Meget af tiden gik netop med behandling af klager over advokater. De menige medlemmer af kredsbestyrelsen har til opgave på tur at tage udvalgmøder med de klagende og advokaten, og oftest lykkes det at få sagen forligt. Hvis dette ikke lykkes, går sagen i cirkulation blandt samtlige kredsbestyrelsesmedlemmer med formanden som den sidste, og når sagen havde været raden rundt, blev den afgjort efter debat i kredsbestyrelsen, hvis kendelse kan appelleres til et nævn udvalgt af advokatsamfundet. Nævnets afgørelser kan appelleres til domstolene.

Det var iøvrigt nedslående at se, hvor dårligt advokater ofte forelagde deres egne eller deres klienters sager, og jeg fik tit ondt af de dommere, der til daglig skulle dømme efter advokaters indlæg. Formanden slap for udvalgsmoderne, men havde til gengæld det større ansvar at sørge for en rigtig afgørelse og at kontrollere de daglige afgørelser, som kredsbestyrelsens sekretariat traf på egen hånd.

Kredsbestyrelsen for 1' kreds fungerede også som en art sekretariat for Advokatrådet, hvilket betød, at alle større principielle sager blev forelagt kredsbestyrelsen, før de afgjordes i rådet. Her var fx salærtakster, som gav anledning til meget stort arbejde. Da monopolrådet skulle godkende taksterne, var det en lang og tidskrævende affære. Min opfattelse har altid været, at det faste takstsystem er forkert, men jeg stod vistnok ene med det standpunkt. Som mange takster er fastsat, er de afhængige af sagens værdi, hvilket giver små, efter min mening ofte for små, salærer i små sager, og store, efter min mening ofte for store, salærer i store sager. Fordelen er selvfølgelig, at den „lille“ klient ikke skal betale for meget, men fører altså til, at andre kan komme til at betale for meget. Jeg kaldte systemet for „Robin Hood“-systemet, for man tager fra de rige og giver til de fattige. Det kan jo være meget smukt, men det faktiske forhold blev let det, at nogle advokater, der kun havde små sager, tjente for lidt, medens andre, der mest havde store sager, tjente for meget. Særlig for proceduretakster virkede systemet efter min mening forkert og ikke blot fristede – men faktisk tvang – advokater til at gøre for lidt ud af små retssager, der så sandelig ofte kunne kræve en stor indsats. Selvfølgelig er taksterne „vejledende“ og kan afviges op eller ned, men store afvigelser opad blev ofte underkendt.

Kredsbestyrelsen havde også uden at have nogen egentlig forhandlingsret forhandlinger med advokatfuldmægtigforeningen om normallønninger for fuldmægtige,

og som jeg tidligere har sagt, søgte jeg her at holde lønningerne nede. Jeg er dog glad ved at kunne se i „Sagførerbladet“, at jeg i 1957 af de københavnske advokater blev bebrejdet at have godkendt for høje lønninger, men der havde juristforbundet også blandet sig i forhandlingen som en art mægler.

Netop i de år, jeg sad som formand, var spørgsmålet om afskaffelse af højesteretssagførerprøven fremme. Bølgerne gik højt, og der var stort flertal for afskaffelsen – en tanke jeg ikke var enig i. Netop denne strid gav anledning til store besværligheder, da der i 1955 for Advokatrådet skulle vælges ny formand. Der var to højt kvalificerede – men meget forskellige – kandidater, nemlig højesteretssagfører Bernt Hjejle og landsretssagfører Axel H. Pedersen. Kredsbestyrelsen for 1' kreds, der bl.a. kendte Hjejle som tidligere formand i kredsen, var med Københavns Advokatforening enig i, at Hjejle ville være den bedste mand på advokaternes topplads, og både højesteretssagfører Gert Jessen, der var formand for advokatforeningen, og jeg gjorde hvad vi kunne for at samle stemmer på Hjejle. Andre kredsbestyrelser, især i Jylland, foretrak Axel H. , som Axel H. Pedersen kaldtes. Han havde udrettet meget for advokatgerningen. Desuden var han tilhænger af, at højesteretsprøven afskaffedes, hvilket synspunkt mange delte. De fandt selvfølgelig, at det ikke burde være en højesteretssagfører – selv en så anerkendt som Hjejle – der skulle repræsentere advokatstanden i forhandlingerne om prøvens afskaffelse.

Der blev derfor kampvalg ved det ordinære advokatomøde i Aalborg den 13. maj 1955. Mødet var stærkt besøgt, og bølgerne gik højt. Ved den skriftlige afstemning – noget sjældent ved et formandsvalg – fik Hjejle 369 stemmer og Axel H. 306. Lad det være sagt straks: der var ingen modstand mod Hjejles person, og Hjejle varetog på fortrinlig vis sit job som advokaternes neutrale formand – også da højesteretsprøven blev afskaffet.

Advokatmødet endte for mit vedkommende med et komisk efterspil. Under natmaden efter en stor afslutningsmiddag kom Axel H. hen til mit bord og bebrejdede mig min holdning til ham, som bare var „den lille sagfører i Nørregade“. Han endte salutten med at karakterisere mig med et meget groft udtryk, der ovenikøbet var „lueforyldt“. Senere erfarede jeg, at han havde givet Gert Jessen samme karakteristik, men tilføjet „med stjerne“. Jeg var skuffet over i Axel H.'s vurdering kun at blive kommandør af 2'grad, når Gert Jessen fik 1'grad!

I 1958 udløb min valgperiode, og jeg afslog at lade mig genvælge. Jeg fandt, at jeg havde aftjent min værnepligt, og at jeg gerne ville bruge min tid på min egen forretning; arbejdet som formand tog omtrent en trediedel af min tid, og jeg var ked af at skulle deltage i så mange officielle herremiddage, som hvervet medførte. I 1960, da Hjejle meddelte at ville gå af som formand for rådet, blev jeg – hvad der glædede mig – spurgt, om jeg ville lade mig vælge som hans efterfølger, når han i 1961 gik af. Efter en ny vanskelig betænkningstid valgte jeg, stærkt støttet af min kone, at give afkald på æren. Hun og jeg var enige om, at jeg havde ofret tid nok på sagførerorganisationen, og at stillingen som advokatrådsformand ville gå for meget ud over den tid, jeg havde tilovers for familie og venner. Jeg skal ikke skjule, at jeg var skuffet over, at et stort flertal af advokaterne havde været enige i højesteretssagførerprøvens afskaffelse, og at jeg derfor fandt, at de ikke „fortjente“, at en højesteretssagfører påtog sig jobbet.

Jeg har aldrig fortrudt min beslutning, og i samme ånd sagde jeg også nej i 1961 til at blive formand for Københavns advokatforening.

Tarifforeningen og F.F.O. 1953-75

I 1953 fik jeg hvervet som formand for Dansk Tarifforening, og det blev indledningen til over 20 års forbindelse med forsikringsverdenen.

Dansk Tarifforening var dengang en sammenslutning af en stor række brandforsikringsselskaber, som tegnede løsøreforsikring. Den lededes af en komité på 12 forsikringsdirektører, der mødtes hver anden tirsdag præcis kl. 13. Foreningens formål var først og fremmest at fastlægge fælles vilkår og præmier for alle medlemmer. Foreningen havde et stort kontor med en række ansatte ingeniører, således at man sagligt kunne vurdere brandrisikoen ved hver enkelt forsikret fabrik eller varelager og derefter fastsætte den rigtige præmie.

Formandens job var at lede komitéens møder og sørge for, at der blev truffet afgørelser i de mange sager, der blev forelagt – og som selvfølgelig i meget høj grad drejede sig om præmiefastsættelse i de tilfælde, hvor der var konkurrence mellem medlemmerne eller med selskaber, der stod udenfor. Det var derfor af stor betydning, at formanden ansås for neutral, og min vigtigste – og lettest opfyldelige – kvalifikation til hvervet var da også, at jeg aldrig før havde haft forbindelse med noget brandforsikringsselskab. Det var et interessant og lærerigt hverv, for komitémedlemmerne var dygtige og samvittighedsfulde folk, der forstod at afveje det hensyn, de skyldte deres egne selskaber, og det hensyn, der måtte tages til branchen som helhed. At rent firmaegoistiske egenskaber ofte kunne føre til, at større perspektiver gled i baggrunden, når eget selskab var involveret, kan ikke forbavse, men så var det formanden, der måtte prøve at holde fanen højt.

Efterhånden udvidedes foreningens område til også at dække mere end brand, og da jeg gik af som formand i 1974, hørte både tyveri, ansvar og vandskade ind under foreningen, ligesom dens område også omfattede fast ejendom. Foreningen hedder i dag Skadeforsikringsforeningen. Alle disse udvidelser gav anledning til lange forhandlinger og udarbejdelse af nye regler for de forskellige brancher, så mit arbejde blev efterhånden væsentligt mere omfattende.

På grund af den forbindelse, jeg gennem Tarifforeningen havde med forsikringsbranchen fik jeg andre opgaver indenfor denne. Da det nye Assurandørernes Hus i Amaliegade blev bygget, blev jeg medlem af bestyrelsen for »Assurandørernes Hus A/S« og sagfører for selskabet ved husets opførelse og udlejning, og senere, da branchen købte „Rungstedgaard“, for dér at indrette en forsikringsskole, blev jeg også medlem af bestyrelsen for det selskab, der ejede skolen.

Men det mest tidskrævende hverv jeg fik fra branchen var som formand for branchens arbejdsgiverforening, F.F.O. som den kort hed. Det fulde navn var Danske Forsikringsselskabers Forhandlingsorganisation. Arbejdsret og kollektive overenskomster var emner, jeg ikke havde det fjerneste kendskab til. Men det er en af en advokatvirksomheds charmer, at man kastes ud i nye områder og hurtigt må lære at svømme.

Medlemmer af F.F.O. var de fleste danske aktieselskaber indenfor branchen, men i løbet af de ca. 20 år, jeg virkede som formand, udvidedes kredsen betydeligt. Den modstående organisation var D.F.L. – Danske Forsikringsfunktionærers Landsforening – hvis medlemmer dels var ansatte i de selskaber, F.F.O. havde som medlemmer, dels i selskaber udenfor. Til det daglige arbejde havde F.F.O. et mindre sekretariat, som med stor dygtighed klarede ikke blot lokale problemer i selskaberne vedrørende personaleforhold, men også indsamlede de stati-

stiske oplysninger, som var nødvendige ved de lønforhandlinger, som vi førte hvert andet år.

Lønforhandlinger er noget mærkeligt noget. Hver organisation søger på den mest videnskabelige måde at påvise, at lønstigningen bør være høj (D.F.L.), eller at den skal være lav (F.F.O.). Det lykkes aldrig den ene organisation at overbevise den anden om, at dennes beregninger er forkerte; i hvert fald vil den anden part aldrig erkende, at beregningerne er opskruede eller for lave. Alligevel må disse beregninger tages alvorligt, for man ved aldrig, om forhandlingerne ender hos en mæglingmand, eller i forholdet D.F.L. – F.F.O. i en voldgiftsret – og så skal begrundelserne gerne holde. Vore to-årige overenskomster udløb altid den 1. juli, og det betød, at foråret og sommeren hvert andet år gik med forhandlinger, for det lykkedes sjældent at blive enige før 1. juli. I de 20 år, jeg deltog i forhandlingerne og procederede for mæglingmænd eller voldgiftsretter, vekslede forholdene på funktionærmarkedet betydeligt; hyppigst var der stor mangel på personale – og så steg lønningerne voldsomt – undertiden var der ledighed, og så var stigningen moderat. Mit forhold til D.F.L.s formænd – de skiftede hvert tredje eller fjerde år – var heldigvis altid godt. Vi respekterede hinanden og kunne stole på hinanden. Jeg følte tit under forhandlingerne, at jeg havde en urimelig fordel ved at være advokat og dermed vant til procedure, medens D.F.L.'s formænd, der var funktionærer i selskaberne, selv procederede, men jeg søgte – som man altid vil gøre overfor „selvmødere“ – at være så loyal overfor D.F.L., som min stilling som formand for F.F.O. kunne tillade.

Da jeg i 1975 afgik som formand, fik jeg fra D.F.L. foruden en pragtfuld Bjørn Wiinblad-krukke en smukt indbundet bog, indeholdende alle de overenskomster, jeg i de 20 år havde været med til at indgå – og det var mange. I et forord takkede D.F.L. for den udviste loya-

litet i så venlige ord, at jeg frygter at have varetaget min modparts interesser mere end berettiget.

Det var gennem årene et meget interessant og lærerigt arbejde, jeg havde for forsikringsbranchen, og jeg gik altid til møderne med glæde, selvom de beslaglagde meget af min årlige kapacitet. Til gengæld gav disse hverv mig en fast indtægt, som det for en advokat er en stor betryggelse at have. Pengene gik direkte ind på min kones bankkonto, så hun ikke behøvede at bede mig om husholdningspenge.

Forbindelsen til branchen førte også til medlemskab af to kommissioner. Den store og i mange år siddende Forsikringskommission havde til opgave at kulegrave hele forsikringsvæsenet, herunder økonomi og fortjenester. Branchen har sjældent været populær, og den har jo også det mærkelige ved sig, at de fleste forsikringstagere betaler deres præmier uden at „få noget for den“, idet heldigvis kun en lille del oplever brand, tyveri eller anden skade. At en socialdemokratisk regering gerne ser branchen under statskontrol kan ikke forbavse, i betragtning af de mange penge, selskaberne administrerer.

I kommissionen blev indvalgt alle de interessentgrupper, som fandtes – fjender, venner og mere neutrale – og Assurandør Societetet var selvfølgelig repræsenteret. Da højesteretssagfører Chrstrup døde i 1969, blev jeg indvalgt som hans efterfølger og var medlem til kommissionen i 1975 havde endt sin opgave. Jeg tror branchens fjender var skuffede over kommissionens betænkning, som næsten overalt frifandt branchen for de mange beskyldninger, der havde været rettet imod den.

Gennem F.F.O. blev jeg i 1964 medlem af en kommission vedrørende ændringer i funktionærloven, hvor arbejdsgivere og arbejdstagere samt myndigheder var repræsenteret. Kommissionen afgav i 1968 betænkning, hvor jeg afgav et særvotum, som ingen dog tog det mindste hensyn til.

Også ad anden vej blev jeg medlem af en kommission, idet Advokatrådet bad mig repræsentere dette i en kommission vedrørende behandling af klager over politiet, nedsat i 1966. Det er klart, at der her kan ligge et problem: hvem er politi overfor politiet; kan de undersøge sager imod deres egne folk. Resultatet var en betænkning i 1968, der anbefalede nedsættelse af lokalråd i politikredse, hvor også folk udenfor politiet var med, og til hvilke klager over politiet kunne indgives. Selv mente jeg ikke, det var nødvendigt med oprettelse af nye instanser, fordi jeg efter at have sat mig ind i alle de klager, der havde været de sidste år, konstaterede, at der kun fandt meget få misbrug sted, men jeg forstår godt, at flertallet måtte anbefale nedsættelse af råd for at sikre politiet mod forkerte beskyldninger om at beskytte sine egne.

At sidde i kommissioner kræver tålmodighed. Det er ikke fordi formændene eller sekretærene ikke bestiller noget; det er fordi det tager lang tid at fremskaffe de faktiske oplysninger, som er nødvendige til belysning af problemerne. Så er det også svært at finde mødetider, hvor alle kan komme, og svært for sekretæren at nå at skrive – og for medlemmerne at læse – de udkast til betænkning, som skal behandles.

Personligt tror jeg, efter at have siddet i de tre kommissioner, at kommissionsarbejde kan have sin nytte, fordi der skabes en organisation, der har tid til at belyse det foreliggende problem fra alle sider. Resultatet vil i høj grad afhænge af formandens ledelse af arbejdet, men endnu mere af sekretærens evne til at formulere en betænkning, som alle til slut kan samle sig om.

Man bliver ikke rig af at sidde i kommissioner, idet betalingen var 10 kr. pr. møde, hvilket hyppigt ikke dækkede en bil derhen. Kors og bånd og stjerner ender man heller ikke med, men for en advokat, der gennem salg fra anden side kan få sin tid betalt, er det en lærerig bibeskæftigelse. Man får en ny gruppe mennesker at

forhandle med og godt indblik i, hvorledes interessekol-
lisioner løses.

Bestyrelsesarbejde 1959-77

Arbejdet som medlem af aktieselskabers bestyrelser tog en stor del af min tid. Gennem årene blev jeg medlem af flere nye.

I 1959 blev jeg formand for det odenseanske selskab „Elias B. Muus, Odense A/S“, og i 1960 og 1961 medlem af bestyrelsen for 3 private aktieselskaber, hvor klienters tidligere private virksomheder blev omdannet til aktieselskaber. I 1964, da Carlsberg og Tuborg købte Wiibroes Bryggeri i Helsingør, blev jeg formand for Wiibroes bestyrelse, og i 1968 og 1970 blev jeg formand for 3 danske datterselskaber af multinationale selskaber.

Det er en udbredt opfattelse, at bestyrelshverv består i at komme til nogle få møder – måske kun eet årligt – og så at hæve en fed check, når regnskabet foreligger.

Min erfaring er, at bestyrelshverv bestemt ikke er sinecureposter. I de selskaber, jeg sad i, var der i hvert fald meget at gøre og mange forberedelser forud for hvert møde, med gennemlæsning af regnskabsbilag og indstillinger fra den daglige ledelse.

Det er også en udbredt opfattelse, at visse personer blot som Tordenskjolds soldater går igen i mange bestyrelser, og i „Hvem ejer Danmark“ er opstillet lister over disse personer og over, hvor meget disse „ejer“. Selv jeg „ejede“ mange, mange millioner. Men også her er min erfaring en anden. Det viser sig hurtigt, at jo flere bestyrelser en mand sidder i, jo nyttigere er han for den enkelte virksomhed. Ordsproget „erfaren mand er god at gæste“ passer nøjagtigt her. Gang på gang mærkede jeg, hvorledes disse mænd kendte problemer netop fra deres øvrige bestyrelshverv og kunne bidrage til løsningen af pro-

blemer, som formentlig ellers var blevet løst mindre tilfredsstillende. Jeg har haft lejlighed til at møde mænd som direktør Erik Reinhard, højesteretssagfører David, højesteretssagfører Knutzon, direktør Herbert Jerichau, direktør A. W. Nielsen og direktør Arnth-Jensen, og jeg kan forsikre, at ingen af disse kom eller kommer let over deres bestyrelshverv. De mødte velforberedte, de kunne løse problemer og de kunne tage beslutninger, som var vigtige for selskaberne, men som ofte var meget ubehagelige at træffe.

Da Erik Reinhard engang fejrede et jubilæum som direktør i Otto Mønsted, samlede han til en frokost alle de mænd, som var direktører i eller sad i bestyrelsen for de selskaber, han selv sad i, og det var mange. Efter frokosten blev dørene lukkede, og Reinhard holdt en tale om de tilstedeværendes arbejde og ansvar og indledte med at sige, at her sad formentlig de mest udkældte og mest upopulære mænd i Danmark. Skønt talen let kunne have udartet til selvros, undgik han behændigt dette, men fremhævede betydningen af det arbejde, som hans gæster udførte. Det var kort sagt en reel forsamling af „Tordenskjolds soldater“. Selv følte jeg mig bedre kvalificeret til bestyrelshverv, efterhånden som jeg sad i flere bestyrelser.

En advokats indsats i sådanne bestyrelser er selvfølgelig ofte en anden end forretningsmændenes. Det er disse, der har „fingerspitz-gefühl“ og kender markedet og de daglige problemer. Advokaten kan ikke forventes at bidrage meget på sådanne felter, men han forventes til gengæld at kende lovene, herunder skattelovene, og at bidrage ved at sikre, at selskaberne ikke kommer ud i uholdbare situationer hverken overfor aktionærer, myndigheder eller ansatte. Det vil også være ham, som skal være med til at udføre de mere ubehagelige afgørelser, som fx afskedigelse af direktører. Jeg kan forsikre, at det ikke er behageligt.

Det er et interessant spørgsmål, hvorvidt det er bestyrelsen eller direktionen, der skal være den stærkeste i et selskab. Det er min erfaring, at de bestyrelsesmedlemmer, der selv er direktører i andre selskaber, oftest mener at direktionen bør være stærkest, medens advokater ofte vil have den modsatte mening. Men et er sikkert: valget af direktionen er bestyrelsens vigtigste opgave og medfører altid det største ansvar.

Der er stor forskel på bestyrelsesbeslutninger i private aktieselskaber og i offentlige. I de private, hvor den tidligere enejer nu er direktør, vil han naturnødvendigt føle, at det, uanset omdannelsen til aktieselskab, stadig er hans private virksomhed, og advokaten, der tidligere kun var hans private rådgiver, vil ofte have besvær med at skulle optræde som bestyrelsesmedlem med det tilhørende personlige ansvar i henhold til aktieselskabsloven. Man vil i denne situation ofte lade aktieejers beslutninger være afgørende, for han vil have vanskeligt ved at erkende, at hans dispositionsret ikke længere er en eneherkers, og det er jo også ham, der vil bære tabet, hvis afgørelsen er forkert. I denne situation er advokatens eneste pressionsmiddel at true med at gå af, hvis han mener, beslutningen ikke bør gennemføres. Advokaten har som bestyrelsesmedlem et ansvar, ikke blot overfor ejeren, men også overfor myndighederne, kreditorerne og de ansatte. Advokaten kommer her i den situation, at han sætter sit gode forhold til klienten på spil, med eventuelt deraf følgende tab af indtægter, men hvis ejeren ikke vil respektere advokatens indsigelser, og advokaten er overbevist om sit standpunkts rigtighed, så er der kun een ting at gøre: at gå. Truslen bør derfor kun anvendes i tilfælde, hvor pligten kræver det, og advokaten må ikke gøre sig så afhængig af indtægten fra klienten, at han ikke kan følge truslen op.

I multinationale selskabers datterselskaber kan tilsvarende problemer let opstå, fordi det udenlandske moder-

selskab vil være fristet til at anlægge en global opfattelse, som ikke stemmer med danske synspunkter. Min erfaring er dog, at man med fordel kan fastholde sine krav, hvis de er rimelige, og at en fast optræden vil blive respekteret.

For mit vedkommende blev arbejdet i bestyrelser og i forsikringsbranchens organisationer efterhånden min hovedbeskæftigelse. Af min dagbog for 1968 har jeg kunnet konstatere, at jeg i de 6 første måneder havde ialt 71 møder vedrørende disse hverv, og de andre år var ikke meget forskellige herfra. En december i slutningen af 60'erne bærer dog nok rekorden. Den 15. var jeg til bestyrelsesmøde i Århus med påfølgende personalemiddag, dagen efter var jeg kl. 10 til møde i Tarrifforenningens komité og ledede kl. 11 foreningens årsmøde med aflæggelse af beretning og efterfølgende medlemsfrokost. Næste dag var jeg til bestyrelsesmøde i det danske datterselskab af det store schweiziske selskab Hoffmann la Roche, og derefter kl. 12 med flyver til Odense til bestyrelsesmøde dér, for næste dag kl. 9.30 i Helsingør at have bestyrelsesmøde og generalforsamling i Wiibrooe. Dagen efter, den 19. var der bestyrelsesmøde i Magasin. Hvordan jeg overkom det erindrers jeg ikke, men jeg har sikkert nydt juleferien bagefter.

Det år, jeg fyldte 75, udtrådte jeg af samtlige de bestyrelser, jeg sad i. Jeg følte det som en uhyre lettelse. Det var som efter en lang fodtur i fjeldene at tage sin rygsæk af: pludselig bliver man lettere og befriet for alle byrder. Man mister et interessant arbejde, men man ophører med at skulle opfylde de mange krav, som mandatet medfører, og som er store.

75 år er endda efter min opfattelse for høj en aldersgrænse for bestyrelsesmedlemmer. Selv om man muligvis stadig selv føler, at man er på højde med kravene, er de erfaringer, man bygger på, blevet nærmest negative. Tiden og samfundsopfattelsen skifter hurtigt, men selv er

man tilbøjelig til at tro, at gamle erfaringer stadig har den værdi, de engang har haft. Ikke at jeg vil underkende betydningen af de ældres erfaring; den må blot ikke blive udslagsgivende. Den bedste bestyrelse er efter min mening den, der rummer folk af alle aldersklasser.

Indførelsen af medarbejderrepræsentanter hilste jeg med glæde. Jeg var af den opfattelse, at det kun kunne være godt også at høre de ansattes mening før en beslutning, der har indflydelse på de ansattes vé og vel, træffes. Min senere erfaring har bekræftet denne opfattelse. For medarbejderrepræsentanterne var hvervet ikke let, for dels var de uden erfaring i bestyrelsesarbejde, dels var deres stilling ofte ubehagelig, fordi de af de medarbejdere, der havde valgt dem, forventedes at støtte forslag, der i livets barske vilkår ikke kan gennemføres. Dette vil sikkert efterhånden finde et fornuftigt leje. Men jeg vil anse det for en ulykke for erhvervslivet, hvis den endelige afgørelse ikke træffes af dem, der har det økonomiske ansvar for en virksomheds trivsel, selvom dette i enkelttilfælde kan føre til usaglige beslutninger.

Voldgiftssag Gutenberghus, Rigsretssag, Narkose-sag, Islandske Håndskrifter, Sygeplejerskesag 1958-66

Trods organisationsarbejdet og bestyrelshvervene nåede jeg dog også at beskæftige mig med andet advokatarbejde.

I 1958-59 mødte jeg i en voldgiftssag for Berlingske Tidende, som havde haft et trykkerisamarbejde med Gutenberghus. Ved samarbejdets opløsning opstod der uenighed om fortolkningen af den kontrakt mellem parterne, som jeg selv havde været med til at udfærdige sammen med overretssagfører Dragsted. På Gutenberghus' vegne anlagde hans søn landsretssagfører Esben Dragsted sag imod Berlingske Tidende. Han havde været min tidligere fuldmægtig, men var nu i sin fars forretning. Ifølge kontrakten skulle sagen afgøres ved voldgift, og der blev nedsat en meget fint besat voldgiftsret med bl.a. Højesterets præsident og professor Stephan Hurwitz. Skriftvekslingen tog lang tid, og proceduren flere dage. Jeg må hjemme have beklaget mig over Dragsteds procedure, for i min kones optegnelser for oktober 1959 står: „Carl vred på unge Dragsted“, – det var „gamle“ Dragsted, vi bedst kendte. Enten må „unge“ Dragsted have lært for meget i sin fuldmægtigtid hos mig, eller også må jeg have fortolket min egen kontrakt forkert. Måske begge dele. For han vandt sagen med stor hæder og endda, hvad der er meget sjældent i voldgiftssager, med tilkendelse af omkostninger. Vreden mod „unge“ Dragsted har dog lagt sig, og idag er jeg associeret den dragstedske advokatvirksomhed. Jeg er ham endda tak skyldig, for en af hans første gerninger som fuldmægtig hos mig var at belære mig om, at jeg tog alt for små salærer. Han vidste bedre fra det kontor, han kom fra.

I 1959 var jeg meget nær ved at skulle føre en sag som anklager ved rigsretten.

Rigsretten er en særlig domstol, der kun træder i funktion, når folketinget ønsker at gøre ansvar gældende overfor en minister. Den blev indført ved Grundloven 1849 og har siden da kun været i brug 4 gange, sidste gang i 1909-10, hvor der blev rejst anklage imod ministrene I. C. Christensen og Sigurd Berg i forbindelse med Alberti-sagen. Her fik Berg en bøde på kr. 1.000, men ellers var der altid sket frifindelser. Dommerkollegiet består af samtlige højesteretsdommere suppleret med et tilsvarende antal valgt af folketinget, hvilket betød, at der ville være 36 dommere. Jeg var meget betænkelig ved at påtage mig det sjældne hverv, for jeg følte mig ikke sikker på at kunne procedere og føre vidner for en så stor forsamling, hvor det må være meget svært at kunne skabe kontakt med retten.

Sagen opstod i forbindelse med skibet „Hans Hedtoft“s forlis på hjemrejse om vinteren fra Grønland.

Der havde, da loven om bygningen af skibet behandlede i folketinget, været en del diskussion om faren ved vintersejlad i de grønlandske farvande. Under forhandlingen oplæste Kjærbøl en erklæring fra skibskaptajnerne fra Grønlands Handel, og ifølge den kunne man godt forsvare at opretholde vintersejlad. Efter forliset forlød det, at den oplæste erklæring ikke dækkede skibskaptajnernes virkelige mening om faren ved vintersejlad, og at Kjærbøl havde lagt pres på Grønlands Handels direktør for at få denne til at formå kaptajnerne til at ændre en oprindeligt afgivet erklæring.

Der blev nedsat en kommissionsdomstol til at undersøge alle forholdene vedrørende „Hans Hedtoft“s forlis. Forhørene for domstolen drejede sig i høj grad om tilblivelsen af den udgave af erklæringen, som blev forelagt folketinget.

Partierne Venstre og Højre mente begge, at det frem-

komne viste, at Kjærbøl ved behandlingen af loven havde givet folketinget misvisende oplysninger om kaptajnernes erklærings vægt, og de ønskede derfor at rejse en rigsretssag imod ham.

De bad mig så om at se på sagen. Jeg studerede kommissionsdomstolens trykte referater af alle afhøringer, og jeg læste reglerne om rigsretssager og den gamle sag om I. C. Christensen og Berg. Mit resultat var, at der var grundlag for en sag, og jeg udarbejdede derefter det anklageskrift mod Kjærbøl, som skulle forelægges folketinget til eventuel vedtagelse.

Sagen vakte stor opsigt, for det var jo halvtreds år siden nogen havde forsøgt at rejse en rigsretssag. Det konservative blad, Dagens Nyheder, havde i den anledning en artikel, som jeg i dag – med stor glæde – har genlæst. I artiklen omtales jeg som alle tiders procedør og menneske, og jeg har svært ved at kende mig selv.

Da sagen kom til behandling i folketinget, overværede jeg spændt afstemningen og stemmetællingen. Jeg vil ikke egne mig til at tælle stemmer efter opråb, for fra tilhørerlogen kom jeg til det resultat, at der var det fornødne flertal til at rejse sagen, hvorefter jeg altså ville blive rigsretsanklager.

Faktisk var flertallet ikke opnået, og sagen faldt derfor bort. Da jeg ikke var nået længere end til at skrive udkast til anklageskrift, sendte jeg ingen regning til partierne. Til gengæld fik jeg som tak for min indsats et fint lille tæppe, som jeg stadig stolt fremviser med forklaring: at jeg har fået det fra højre og venstre. Så ler folk pænt.

I begyndelsen af tresserne førte jeg en juridisk meget interessant sag for Højesteret, om hvem der skulle bære ansvaret for to patienter, der med få dages mellemrum havde fået alvorlige skader under operation, fordi det narkoseapparat, som hospitalet anvendte, svigtede, så patienterne i stedet for ilt fik kultveilte indblæst i lungerne.

Spørgsmålet var, om leverandøren af apparatet skulle være ansvarlig for skaden, eller om det var hospitalet. Her kunne der enten være tale om, at narkoselægen havde begået fejl ved ikke at opdage, at der var noget galt, eller om hospitalet, uanset om der ikke var fejlet, alligevel skulle erstatte skaden på patienterne, fordi hospitalet måtte være hvad man kalder objektivt ansvarlig; det vil sige ansvarlig uanset skyld. Normalt kræves der selvfølgelig, at man ikke kan ifalde ansvar, uden at have begået en eller anden fejl, men meget kan tale for, at patienter på et hospital ikke skal behøve at kunne bevise fejl fra et hospitals side, for de ved jo sjældent, hvad der foregår under en operation.

Jeg repræsenterede leverandøren, der ved landsretten var blevet frifundet, fordi han ikke kunne have ansvaret længere for apparatet, der var 10 år gammelt. Også ved Højesteret blev han frifundet.

I det mere interessante problem om hospitalets ansvar delte de 9 dommere sig i flere partier.

Een dommer mente, at lægen burde have opdaget apparatets svigten, ikke ved den første operation, men ved den anden, hvor fejlen gentog sig få dage efter. Han ville derfor give den ene patient erstatning, men frifinde hospitalet for kravet fra den første patient. De 8 andre dommere var enige om, at der ikke var begået fejl fra lægens eller hospitalets side. Men de delte sig i to grupper. De fire ville alligevel dømme hospitalet til at betale erstatning til begge patienter, for de mente, at hospitalet var nærmest til at bære ansvaret for apparatets svigten, altså at hospitalet havde objektivt ansvar. De sidste fire ville ikke pålægge hospitalet ansvar, når der ikke var begået fejl og ville derfor frifinde hospitalet for begge krav. Så var der altså fire der ville give begge erstatning, og een, der kun ville give erstatning til den ene patient, medens fire helt ville frifinde. Der var altså fem af ni stemmer for at give den sidste patient erstatning, og fem

for at frifinde for kravet fra den første. Der var derimod kun fire stemmer for at give erstatning til begge, og fem imod dette standpunkt. Da flertallet er afgørende, fik kun den sidste patient erstatning.

I dette juridiske slagsmål deltog jeg ikke, for det vedrørte ikke leverandøren. Ved dommen blev det altså fastslået, at der ikke var flertal for objektivt ansvar. Sagen er stadig leading case i problemet om ansvar uden skyld.

I 1961 var jeg en kort tid engageret i sagen om de islandske håndskrifers udlevering til Island. Den Arnarmagnæanske samlings komité bad mig være behjælpelig med at nedlægge et fogedforbud mod udlevering. Jeg gennemgik i den anledning de nærmere regler for komitéens valg og kompetence, og nåede desværre til, at komitéen, således som den så ud i 1961, ikke fyldestgørende repræsenterede samlingen. Dels var der i flere år ikke foretaget valg af komitémedlemmer, dels var nogle af de endnu siddende forlængst faldet for en obligatorisk aldersgrænse. Jeg måtte derfor fraråde de pågældende at starte en fogedsag, men rådede dem til at få komitéen anordningsmæssigt sammensat. Siden hørte jeg ikke fra dem.

En lidt komisk – men uhyre tidskrævende – sag, som en oversygeplejerske anlagde imod en af mine gode venner, der var hospitalsprofessor, førte jeg også i disse år. Hun beskyldte ham for at behandle hende dårligt. Det har man hørt før, men det ubehagelige var, at hun havde en ægtefælle, der vel ikke var jurist, men som alligevel mente at kunne føre sagen for landsretten, hvad han havde ret til som ægtefælle. Med tilsidesættelse af alle retsplejelovsregler og med foragt for tid og omkostninger, fremlagde han i hundredvis af sider materiale, smukt maskinskrevet og indbundet, men en ørkenvanværing at komme igennem. Han inddrog efterhånden et utal af sagsøgte og sendte kopier af indlæg til ministerier, anklagemyndighed og ombudsmand.

Som altid ved „selvmødere“ gav landsretten et meget langt tøjr – utåleligt langt efter min mening. Sagen løb gennem 2 år, men da den endelig nåede til procedure, og selvmøderen forsøgte – imod alle regler – at blande påstande, bevismidler og egne fortolkninger sammen i en vælling, fulgte retten min og de andre indklagedes advokaters henstilling om, at det pålagdes sagsøgeren at antage en advokat. Det hjalp, for enhver advokat kunne se, at anklagepunkter og beviser nærmede sig galimatias, og ægtefællerne måtte opgive sagen. Det var drøje år, både for min klient og mig, og sagen burde have været standset længe forinden. De omkostninger, jeg fik tilkendt, blev aldrig betalt; jeg tror, alle pengene var gået til papir og maskinskrivning af indlæg.

Men hvad gør man ikke for sine venner.

Pressens ansvar 1961

Som sagfører for Berlingske Tidende fik jeg, fra jeg i 1937 var begyndt som selvstændig sagfører, ofte til opgave at klare de tilfælde, hvor en avis eller et ugeblad i koncernen fik krav om erstatning fra folk, der med eller uden ret mente sig krænket af en avisartikel eller et billede.

Mit indtryk var, at de krænkelser som forelå, gennemgående var en følge af ubetænksomhed eller af det hastværk, som forberedelsen af dagens avis sker under. Jeg fik også som regel carte blanche til at ordne sagerne, også med udbetaling af erstatning, hvis jeg fandt det berettiget. Når der førtes egentlige retssager, skyldtes det enten, at bladet fra starten var sagsøgt, eller at jeg fandt kravene for urimelige og derfor henviste den krænkede til at sagsøge bladet.

Mit samlede indtryk var, at bladene burde passe bedre på, og at redaktionerne manglede forståelse for den ulempe – eventuelt den direkte skade – de omtalte personer havde af pressens fejl. Fejlene kunne have mange årsager, men en meget hyppig årsag var uoverensstemmelse mellem overskrifter og artiklens faktiske indhold. Det viste sig som regel, at artiklens forfatter ikke havde haft med overskrifterne at gøre, for de blev sat på af den redaktionsmedarbejder, der planlagde den daglige avis.

En anden fejkilde var, at de journalister, der beskæftigede sig med straffesager, normalt fik deres informationer fra anklagemyndigheden og politiet, medens forsvarerne normalt holdt, hvad man i dag kalder en lav profil.

Også udenfor straffesager skete overtrædelser, især ved omtaler eller artikler, der indeholdt krænkelser af privat-

livets fred eller endog sigtelser for strafbare forhold.

Hvad særligt angik billeder, var det tidligt mit indtryk, at læsernes krav om billeder fristede pressen til at bringe billeder af personer ved lejligheder, hvor dette unødigt krænkede den afbildede. Min første indsats overfor pressens misbrug var et foredrag, jeg holdt i 1946 om „Retten til eget billede“, hvori behandledes spørgsmålet om, hvilke rettigheder man har, hvis man ikke ønsker sit billede bragt i avisen. I foredraget kunne jeg bringe mange praktiske eksempler på billedanvendelse, der efter min mening var krænkende og retsstridige i forhold til den afbildede. Men jeg måtte samtidig konstatere, at beskyttelsen er ringe. For det første kender man som hovedregel ikke krænkelsen før billedet er i avisen, for det andet vil det være praktisk umuligt at stoppe en avis eller et ugeblad, om hvilke man ved, at et krænkende billede vil blive bragt. Alt, hvad man kan gøre, er bagefter at kræve erstatning, og det er både dyrt og utilfredsstillende, fordi de erstatningsbeløb, der gives, er små.

Foredraget findes i Juristen 1947. Om det gjorde indtryk på pressen er vel svært at sige, men det påpegede dog problemet.

Under Danish Milk-sagen i halvtredserne var spørgsmålet om pressens behandling af sagen stærkt diskuteret, og jeg blev opfordret til at holde et foredrag i Studenterforeningen om pressens frihed og ansvar. Min indstilling har altid været, at vi bør have en fri presse, der uhindret kan skrive hvad den vil, og jeg er sikker på, at alle der har oplevet besættelsestiden vil være helt enig heri. Men jeg har samtidig følt, at domstolene ikke dømte strengt nok i de tilfælde, hvor friheden var blevet misbrugt. Som advokat for et blad kunne jeg selvfølgelig ikke bede om store bøder og store erstatninger, men det ville ikke forbavse mig, om der engang kom en sag, hvor domstolene idømte beløb, der stod i forhold til den enkelte avis' salgsindtægt.

Jeg mener ikke hermed, at Danmark bør følge det engelske eksempel, hvor aviser kan blive dømt til at betale så store erstatninger, at det er ruinerende. Følgen af dette system er en faktisk forhåndscensur fra bladenes egne jurister, og jurister er af indstilling meget forsigtige.

Min virksomhed med de mange pressesager førte til, at jeg blev anmodet om at være med, da man i slutningen af halvtredserne ønskede at få et sæt presseetiske regler om behandling af straffesager. Der blev nedsat et redaktionsudvalg, bestående af daværende højesteretsdommer, senere højesteretspræsident, Trolle, nu afdøde prof., ombudsmand Stephan Hurwitz og mig, og vi samarbejdede med chefredaktør Lund, der var ordfører for Pressens Fællesrepræsentation. Det var et meget inspirerende samarbejde, og vi holdt mange møder og udfærdigede mange udkast, der enten var for stramme eller for bløde.

Reglerne blev endeligt vedtaget i 1961 og er endnu gældende. De drejer sig kun om straffesager, men fremhæver de mange punkter, hvor der oftest syndedes, og selvom reglerne ikke blev tiltrådt af alle blade og alle journalister, havde de utvivlsomt en gavnlig virkning.

Efter vedtagelsen holdt jeg foredrag om reglerne i Fællesrepræsentationen og på Journalisthøjskolen i Århus. Af de diskussioner, der fulgte foredragene fremgik, at flere betragtede reglerne som et indgreb i pressens frihed. Jeg er ikke enig heri, og reglerne indeholder intet om straf eller andet for overtrædelser. Reglerne var alene tænkt som en hjælp til at undgå retsstridige eller unødigt krænkende omtaler.

Det var ikke helt frivilligt, at pressen indførte disse regler. Inden havde der af justitsministeriet været nedsat et „vidneudvalg“, som havde fået til opgave at overveje, om der burde indføres forbud mod, at politifolk gav oplysninger til pressen, således at sådanne informationer kun kunne gives gennem specielle overordnede personer. Forslaget om dette forbud var støttet af Advokatrådet,

fordi forsvarerne følte, at informationer fra politifolk gav pressen et for skævt billede af straffesager. Forslaget blev opgivet, og de presseetiske regler indført.

Sådanne „angreb“ på pressens frihed kan ske igen, og vil måske ikke kunne klares så let næste gang. Jeg har ikke indtryk af, at forholdene i dag er så ideelle, at nye aktioner ikke kan tænkes. Jeg beklager meget dette, fordi en udvikling i den gale retning kan bringe pressens frihed i fare.

Pressen er næppe særlig populær. Politikere kan ikke undvære dens omtale, men mange af dem ønsker sikkert i deres stille sind pressen hen, hvor peberet gror. Hvis der derfor i den brede befolkning efterhånden opstår en modvilje mod pressen på grund af dennes sensationsprægede udvælgelse af stoffet og dens gåen for tæt på det enkelte menneskes ret til privatliv, vil jeg ikke udelukke, at politikerne, med påberåbelse af at ville beskytte „folket“ mod overgreb fra pressen, vil lægge den hindringer i vejen for at beskytte sig selv.

Pressefrihed er ikke noget, man har garanti for altid at se opretholdt, og pressen burde være den første til at bevare denne pressefrihed ved at gøre sig fortjent til den.

Der er yderligere et område, hvor pressen har et stort ansvar, og det er dens medvirken til dannelsen af „folkets retsbevidsthed“. Ofte har man i aviserne kunnet læse om alle de forbrydelser eller overtrædelser en person har foretaget, og så bliver han sandelig frifundet eller sigtelser opgives. Så er „folkets retsbevidsthed“ krænket, for hvordan kan domstolene eller anklagemyndigheden handle således, når manden nu er skyldig?

Situationen opstår som regel, fordi pressen som ovenfor nævnt får sine hovedinformationer fra anklagemyndigheden, og fordi en domsforhandling i en straffesag begynder med anklagerens fremstilling af sagen, hvor anklageren ofte på overbevisende måde vil hævde, at den tiltalte har foretaget alle de grimme ting, anklageskriftet

indeholder. Forsvareren vil som regel først få ordet så sent, at pressen ikke kan nå at få hans indlæg med samtidigt med anklagerens, men undertiden er referaterne bevidst gjort mere interessante, når det drejer sig om at referere; at folk er forbrydere er mere interessant at læse om, end om uskyldige.

I Danish Milk-sagen oplevede jeg selv betydningen af pressens omtale af sigtelser, der senere viste sig urigtige. Den reaktion som byrettens frifindelsesdom fremkaldte hos visse blade viste, at her var „folkets retsbevidsthed“ krænket på det groveste. Man kan ikke fortænke „folket“ i at stå helt uforstående overfor frifindelser, når deres avis længe har fortalt om alle de slemme ting, der er foretaget, for avislæserne tror på deres avis. Trial by newspapers er en frygtelig ting, men pressens magt er heldigvis ikke så stor, at den kan gøre en ikke skyldig til skyldig. Dens magt er imidlertid stor nok til at ødelægge det menneske, der bliver angrebet.

Her bør pressen være forsigtigere og mere neutral, og her træder de presseetiske reglers § 12 ind med en advarende pegefinger: „Tiltale er ikke dom“.

Jeg har fuld tillid til den danske befolknings retsbevidsthed, men en forudsætning for at kunne anvende den rigtigt er, at de informationer, der gives, er rigtige. Selvfølgelig må det omtales, når en mand sigtes eller tiltales, men det må blot ikke gøres på en måde, så læseren ikke kan forstå en senere frifindelse.

Kildeskattehussagen 1968-69

Den 24. juli 1968 sendte boligministeriet en ansøgning til finansudvalget om bevilling til at slutte kontrakt med firmaet Rasmussen & Schiøtz om leje af et hus, som firmaet skulle opføre i Birkerød. Huset skulle bruges til det nye kildeskattedirektorat og stå færdigt den 1. september 1969, hvilket var nødvendigt for at kildeskattesystemet kunne indføres den 1. januar 1970. Denne ansøgning gav anledning til den såkaldte kildeskattehussag, som jeg fik med at gøre i efteråret 1968.

Det man søgte om, var dels at leje huset, når det var opført, for en årlig leje af ca. 3 mill. kr., dels at forudbetale ca. 4 mill. kr. Finansudvalget stod frit til at afslå eller bevilge dette tilsyneladende dyre projekt. I ansøgningen var anført, at Christiansborgs slotsforvaltning (som er det organ, der skal sørge for statens lejemål), i samarbejde med finansministeriet og de kommende brugere – det var kildeskattedirektoratet – havde foretaget omfattende undersøgelser af, om et lejemål kunne fremskaffes i en eksisterende bebyggelse, men at dette havde vist sig umuligt. Det hed videre, at der herefter havde været rettet henvendelse til to større firmaer, som havde specialiseret sig i montagebyggeri, med henblik på deres interesse i at opføre en kontorbygning til udlejning til staten, og at der efter en nøje vurdering af de modtagne tilbud – såvel økonomisk som teknisk – var enighed om at acceptere Rasmussen & Schiøtz' tilbud.

Det så jo overordentligt tilforladeligt ud. Man fik virkelig indtrykket af, at sagen var vel behandlet. Ingen i finansudvalget kunne vide, at boligministeriet en lille måned i forvejen havde accepteret Rasmussen & Schiøtz'

tilbud, og at firmaet allerede var i fuld gang. Man kunne heller ikke vide, at sagens behandling i ministeriet skulle vise sig ikke at have været så perfekt som beskrevet i ansøgningen.

Inden den officielle ansøgning blev indgivet, havde finansminister Poul Møller skrevet den 4. juli til nogle af finansudvalgets medlemmer og bedt dem bidrage til, at ansøgningen blev behandlet på udvalgets førstkommande møde den 13. august, da sagen hastede. Efter valget i januar 1968 var regeringen en konservativ-venstre regering, og det kan derfor forbavse, at de første presseangreb på husets opførelse kom fra venstre, der var imod opførelsen i Birkerød og hellere så Fyn eller Jylland, hvad Berlingske Aftenavis skrev den 16. juli med citater fra artikler i fynske og jyske aviser.

Så blev boligministeriet bedt om til ministeren at afgive en redegørelse for sagens behandling, og heri oplystes klart, at man den 27. juni havde afgivet principiel accept af tilbuddet fra Rasmussen & Schiøtz og den 28. juni endelig accept. Det var selvfølgelig en ubehagelig oplysning både for boligministeren, der jo i sin ansøgning havde stillet finansudvalget frit, og for finansministeren der den 4. juli havde skrevet tilsvarende.

I de følgende dage kom flere avisartikler om sagen, hvor det hævdedes, at der havde været billigere tilbud. De to ministre blev kaldt til samråd med finansudvalget, og til brug herfor skrev boligministeriet en ny redegørelse den 12. august. Heri oplystes, at slotsforvaltningen den 7. maj havde averteret om lokalerne, og at der var kommet 12 nærmere specificerede tilbud, herunder fra Rasmussen & Schiøtz og fra et andet byggefirma, Larsen & Nielsen A/S.

Dette var ikke rigtigt. Annoncen havde kun givet to svar, og ingen af dem duede. De to firmaer var ikke med heri, og dem var man kommet i forbindelse med ad helt usædvanlige veje. At ministrene måtte tro på oplysnin-

gerne er rimeligt, men det er klart, at det senere, da sandheden kom frem, måtte give anledning til beskyldninger om urigtige oplysninger. Ved de senere afhøringer viste det sig, at fejlen lå i hastværk og misforståelser – som Berlingske Tidende senere skrev: „Ikke snyd, men sjusk“.

Finansudvalget udsatte sagen og bad om yderligere oplysninger. Så skrev boligministeriet en ny redegørelse. Her nævntes muligheden af et erstatningskrav fra Rasmussen & Schiøtz, og man bad om svar på, hvorvidt man skulle standse firmaets igangværende arbejde. Det gav anledning til møde hos kammeradvokaten, hvor Rasmussen & Schiøtz oplyste, at der ville blive tale om millionkrav, hvis arbejdet blev standset, idet de hævdede at have en bindende aftale. Så holdt man møde med boligministeren, som mente, at staten ikke var bundet, da der ikke forelå bevilling, og det samme mente finansministeren. Men man ville ikke standse byggeriet.

Efter yderligere oplysninger accepterede finansudvalget den 23. august lejemålet, men anbefalede samtidig at man købte huset for 24 mill. kr., hvilket senere skete.

Presseomtalerne fortsatte, og Aktuelt havde en artikel den 30. august med overskriften „Mystisk sag for finansudvalget“. Særligt kritiseredes annonceringen, hvor det hed, at man sagde, man averterede, men at det var den mindst tænkelige annonce, kun i eet blad og under billet mrk., således at ikke et menneske udover de indviede kunne have vidst, hvad annoncen drejede sig om. Værre blev det, da det oplystes, at forbindelsen til Rasmussen & Schiøtz var opnået gennem en privat bekendt af en af firmaets indehavere.

Det var derfor ikke mærkeligt, at der tilsidst stilledes krav om, at en kommissionsdomstol skulle undersøge „de nærmere omstændigheder ved tilvejebringelsen af lokaler til kildeskatteadministrationen“. Der blev nedsat en kommissionsdomstol med højesteretssagfører Th. Gjer-

ulff som dommer. En sådan domstol kan ikke dømme; den har kun til formål at opklare, hvad der er foregået, således at der senere kan tages stilling til, om der skal rejses tjenestemandssager, eller – som der her kunne være tale om – sager mod ministre efter ministeransvarlighedsloven.

Lad det straks være sagt: sagen endte, uden at der blev rejst tiltale mod nogen.

I oktober beskikkedes jeg af justitsministeriet til „repræsentere det offentlige for domstolen“, hvilket betød, at det var mig, der skulle fremskaffe det fornødne dokumentmateriale og afhøre de vidner, der skulle afgive forklaring. Jeg kendte ikke videre til sagen, men ved at læse avisudklip fandt jeg ud af, hvad det drejede sig om. Fra de statsinstitutioner, der havde behandlet sagen, fik jeg udleveret et hav af dokumenter og referater, og efter at jeg havde sat mig ind i dette materiale, kunne afhøringerne begynde den 28. november.

Retsmøderne var offentlige, og aviserne skrev lange referater, så sagen blev et tilløbsstykke. Møderne blev holdt i Højesterets store kærsmålssal, hvor jeg sad alene på rettens ene side, medens der på den anden side sad advokater for nogle af dem, der skulle afhøres, nemlig højesteretssagfører Chrstrup for embedsmændene i slotsforvaltningen, landsretssagfører Olaf B. Elmer for en kontorfuldmægtig, også i slotsforvaltningen, og højesteretssagfører K. Sonne Holm for en kontorchef, en ekspeditionssekretær og en sekretær i boligministeriet. Først på et sent tidspunkt blev de to ministre repræsenteret ved landsretssagfører Kristian Mogensen. De andre vidner mødte uden advokater.

Der var mange at afhøre. Først var der boligministeriet med minister, departementschef, kontorchef og andre embedsmænd. Under dette ministerium sorterede slotsforvaltningen med slotsforvalter og andet personale. Så var der finansministeriet, ligeledes med minister, depar-

tementschef, kontorchef og andre ansatte. Under dette ministerium sorterede skattedepartementet med departementschef og andre ansatte, og under det kildeskattedirektoratet med direktør og andre ansatte. Endelig var der firmaet Larsen & Nielsen A/S, der havde afgivet et tilbud, som blev kasseret, og Rasmussen & Schiøtz, hvis tilbud altså blev accepteret. Ialt blev der afhørt 28 vidner, nogle endda to gange, og det koncentrerede referat i retsprotokollen fyldte ca. 200 sider. Der blev fremlagt 160 bilag, mange på flere sider.

Det blev en mærkelig sag. De afhørte vidner var jo ikke formelt under anklage, men de vidste, at resultatet kunne blive sager imod dem. De var heller ikke vant til at skulle stå til offentligt ansvar for deres handlemåde, for embedsmænd er ikke ofte i den situation, at de skal gøre rede for en sags behandling. Det gjorde det heller ikke lettere, at der til finansudvalget var afgivet forskellige redegørelser, der var vitterligt urigtige, eller at ansøgningen ikke havde indeholdt oplysning om aftalen med Rasmussen & Schiøtz. At det var en politisk sag med eventuelt ministeransvar i baggrunden gjorde ikke stemningen lettere. Berlingske Tidende skrev den 19. december før et retsmøde, hvor en af ministrene skulle afhøres: „Idag skal det frem, hvordan minister blev ført bag lyset. Højesteretssagfører Ricard kommer som følge af ministerindkaldelsen til at balancere på en hårfin skillelinie mellem det rent faktiske forhold og det politiske, selvom han og hele kommissionsdomstolen af indlysende grunde er upolitisk.“

For mig var alt dette ubehageligt, men min opgave var klar: jeg skulle blot søge at fremlægge for retten, hvorledes sagen var blevet behandlet, og hvorledes man var endt med at acceptere tilbuddet fra Rasmussen & Schiøtz.

Det vil føre for vidt at gøre rede for alle de forklaringer, der blev afgivet.

Om selve ekspeditionen af sagen kom det frem, at den

var yderst mangelfuld. Slotsforvaltningen fik i februar 1968 telefonisk at vide fra kildeskattedirektoratet, at der nok ville blive brug for lokaler til 300-500 personer, men det var ingen officiel henvendelse om lokaler, for tallet var endnu for usikkert. Den 20. marts var den nye boligminister på visit i slotsforvaltningen. Her nævnte man problemet om lokaler til kildeskattedirektoratet og blev bedt om at udfærdige et notat til ministeriet. Det indgav man den 27. s.m. Heri stod, at det anslås, at der skal bruges ca. 11.000 m², klar til indflytning senest omkring 1. oktober 1969.

Et så stort projekt mente boligministeriet ikke at kunne gå i gang med uden en officiel henvendelse fra finansministeriet. Dette meddeltes mundtligt til departementschefen i ministeriet, men af forskellige grunde blev beskeden ikke givet videre til rette vedkommende, så der kom ingen officiel henvendelse. Boligministeriet henlagde sagen og rykkede ikke. Ministeriet tog først sagen op igen den 19. juni, og der spildtes således flere måneder, hvor man kunne have gjort en indsats.

Slotsforvaltningen mente med sit notat at have lagt sagen op til boligministeriet, men fik ikke at vide, at sagen var henlagt. I midten af april var man endelig i kildeskattedirektoratet blevet klar over, at der ville blive brug for ca. 10.000 m² kontorlokaler og gav besked herom til det overordnede skattedepartement med oplysning om, at sagen hastede. Herfra telefonerede man den 29. april til en kontorfuldmægtig i slotsforvaltningen, som sagde, at man var ved at se på en større bygning, og som et par dage senere oplyste, at man ville avertere.

Hermed var skattedepartementet tilfreds og foranledigede ingen officiel henvendelse til boligministeriet, for de vidste jo ikke, at man her ville have en sådan henvendelse, før man gik i gang.

Kildeskattedirektoratet havde i mellemtiden fået en ny idé. En konsulent i direktoratet havde fra en tidligere

stilling kendskab til, at firmaet Larsen & Nielsen A/S for egen regning havde bygget et rådhus i Slagelse og lejet dette til kommunen. Han foreslog derfor sin chef, at man prøvede noget tilsvarende her. Det resulterede i, at man satte sig i forbindelse med firmaet, som den 25. april sendte et tilbud om at opføre et kontorhus, der kunne udlejes til direktoratet, og som kunne stå færdigt den 1. august 1969, hvis der inden den 25. maj kunne opnås enighed om pris. Skattedepartementet havde i den anledning et møde med firmaet den 16. maj, men slotsforvaltningen fik intet at vide herom. Det fik de først den 28. maj, altså efter udløbet af den frist, firmaet havde sat.

Om den annonce, der gav anledning til presseomtalen kom det frem, at slotsforvaltningen skulle avertere efter lokaler til „Danmarks geologiske undersøgelser“. Da der blev telefoneret fra skattedepartementet om lokaler til kildeskattedirektoratet, slog man to fluer med et smæk og indrykkede een gang i Berlingske Tidende under bill. nrk. en annonce om 6-12.000 m² lokaler. Det var den måde, hvorpå man plejede at avertere, og der lå ikke nogetsomhelst skjult motiv bag formen. Annoncen gav som nævnt kun to svar, der ikke duede. Så udfærdigede slotsforvaltningen den 17. maj en opstilling over indkomne tilbud, ialt 7, idet man også medtog tilbud, der var fremkommet ad anden vej. Disse drøftedes ved møder den 21. og 28. maj med kildeskattedirektoratet og skattedepartementet, men ingen duede. På det sidste møde fortalte kildeskattedirektoratet om tilbuddet fra Larsen & Nielsen A/S. Så havde det også ligget lidt over en måned. Den 7. juni tog slotsforvaltningen et møde med firmaet, der den 20. s.m. afgav et udførligt tilbud. Nu havde man da noget at gå videre med, men som det vil ses, var tilbuddet ikke fremkommet gennem en indsats fra slotsforvaltningen eller boligministeriet, men mere tilfældigt gennem en ansat i direktoratet.

Inden slotsforvaltningen fik givet tilbuddet videre til

boligministeriet, fremkom forbindelsen til firmaet Rasmussen & Schiøtz. Det skete også ad uortodoks vej.

Den 12. juni havde den ene indehaver af firmaet fødselsdag, og blandt gæsterne var en ekspeditionssekretær i skattedepartementet. Han kendte vanskelighederne med at få lokaler til kildeskattedirektoratet og spurgte meget naturligt, om firmaet var interesseret i at fremkomme med et tilbud. Helt korrekt sagde han, at hvis de var, skulle de rette henvendelse til slotsforvaltningen, og han underrettede sin kontorchef om samtalen.

Næste dag var kontorchefen og ekspeditionssekretæren sammen med slotsforvaltningen ude at besigtige nogle lokaler, som viste sig ikke at kunne bruges. Så fik man den idé at aflægge Rasmussen & Schiøtz et uanmeldt besøg på tilbagevejen, dog uden deltagelse af slotsforvaltningens folk. Her viste det sig, at man var interesseret, og der aftaltes et møde i slotsforvaltningen den 19. juni, hvor firmaet gjorde det klart, at de kun kunne love byggeriet færdigt til den 1. september 1969, hvis der blev givet accept inden 1. juli – altså om 11 dage.

Straks efter mødet telefonerede slotsforvaltningen til boligministeriet og bad om et møde, for nu havde man jo to muligheder, der begge krævede hurtig afgørelse, hvis huset skulle stå færdigt til tiden. Ministeriet fandt det usædvanligt at skulle tage et sådant møde og bad i stedet om et notat. De havde jo den 27. marts henlagt sagen og afventede en officiel henvendelse, der aldrig kom. En sekretær i ministeriet forklarede som vidne, at hun til en ansat i slotsforvaltningen havde sagt: „Vi rokker ikke med ørerne, før vi hører fra skattedepartementet!“

Så skrev slotsforvaltningen et udførligt notat af 21. juni og afleverede det til ministeriet. Her blev man hurtigt klar over, at sagen hastede meget. Finansministeren skulle på ferie omkring den 1. juli, og boligministeren allerede den 24. juni.

Kontorchefen i boligministeriet foreslog derfor, at sa-

gens behandling blev trukket over til ministeriet, hvad hans chef var enig i.

I notatet var omtalt den række lokalemuligheder, der ikke havde vist sig egnede. Tilbage var der to: Larsen & Nielsen eller Rasmussen & Schiøtz.

Kontorchefen forelagde samme dag sagen for boligministeren og oplyste, at da lejen ville være ca. 3 mill. kr. om året, var det tvivlsomt, om en sådan udgift kunne afholdes uden finansudvalgets bevilling, selvom indgåelsen af lejemålet ikke ville medføre udgifter før næste finansår. Ministeren bad kontorchefen omgående arbejde videre med et lejemål med et af de to firmaer.

Mandag den 24. juni holdt kontorchefen så møde med slotsforvaltningens folk, hvor han oplyste, at boligministeren, der tog på ferie samme dag, havde givet ham „blanco-fuldmagt“ til at indgå lejemål om ca. 11.000 m² til årlig leje 3 mill., hvilket han opfattede således, at han måtte foretage, hvad der var påkrævet for at fremskaffe lokaler pr. 1. september 1969, og at han havde bemyndigelse til at indgå lejemålet med bindende virkning for staten. Allerede næste dag var der møde med Larsen & Nielsen, hvor man drøftede spørgsmålet om afleveringsfristen, om finansieringen og om eventuelt køb. Firmaet lovede at give et lejetilbud den følgende dag. Samme dag forelå tilbud fra Rasmussen & Schiøtz. De lovede huset færdigt i september 1969 under forudsætning af oprettelse af lejekontrakt inden 1. juli 1968, altså inden 5 dage. De krævede i depot og forudbetalt leje ca. 4 mill. betalt omgående.

Der afholdtes så et møde i boligministeriet den 26. med repræsentanter fra kildeskattedirektoratet og skattedepartementet. Her forkastedes tilbuddet fra Larsen & Nielsen, medens man ville acceptere det andet. Der blev telefoneret til Rasmussen & Schiøtz, at man ønskede forhandling næste dag. Her blev det oplyst, at bevilling til forudbetalingen tidligst kunne skaffes den 15. august.

Mødet endte med, at firmaet fik udleveret en skrivelse, der var udarbejdet i forvejen. Heri accepterede boligministeriet „i princippet“ firmaets tilbud, men brevet endte med, at accepten skete „under forbehold af bevillingsmyndighedernes tilslutning, herunder navnlig til udbetaling i indeværende finansår af de i tilbuddet forudsatte forudbetalinger“.

Man havde derved taget forbehold som omfattede hele aftalen, altså både lejemålet og forudbetalingens hurtige erlæggelse.

Det var altså tilsyneladende lykkedes kontorchefen i boligministeriet på mindre end en uge at nå til et for alle parter tilfredsstillende resultat, – men der havde jo ikke været meget at vælge imellem.

Som det ses, var det ikke helt dækkende, når det i ansøgningen til finansudvalget hed, at man havde foretaget omfattende undersøgelser om et lejemål kunne fremskaffes i eksisterende bygninger, og at man, da dette havde vist sig umuligt, „herefter“ havde rettet henvendelse til de to store firmaer, og efter „en nøje“ vurdering af de modtagne tilbud – såvel økonomisk som teknisk – var enige om at vælge Rasmussen & Schiøtz. Som Berlingske Tidende skrev efter retsmødet den 28. november: „Lynaccept af kildeskattehuset. Tilbud accepteret efter privat middag, røber afhøring.“

Sagen var dog ikke i orden ved den principielle accept af 27. juni.

Næste dag ringede direktør Rasmussen nemlig til kontorchefen og sagde, at hans firma ikke var tilfreds med en principiel accept og ikke ville gå i gang med et så stort byggeri uden at vide, om de var købt eller solgt. Kontorchefen sagde, at han først kunne give endelig accept, når finansudvalget i midten af august havde behandlet sagen. Herefter erklærede direktør Rasmussen, at da den 1. september 1969 var en ufravigelig frist for færdiggørelse, og da dette ikke kunne garanteres, hvis man først gik i

gang den 15. august, måtte han trække sig ud af sagen, hvis han ikke fik endelig accept nu.

Kontorchefen udtalte, at han ville prøve at ordne sagen i løbet af dagen. Nu var gode råd dyre, og det skulle vise sig, at de blev dyre for kontorchefen. Der skulle bruges ca. 4 mill. kr. til forudbetalingen, og der stod kun ca. 2 mill. tilbage på boligministeriets „rammebevilling“. Han konsulterede telefonisk departementschefen i finansministeriet.

Det var umuligt under vidneforklaringerne at få fastslået, hvad der egentlig blev aftalt mellem departementschefen og kontorchefen i de tre samtaler, de havde den dag.

Det, der skulle løses ved samtalerne var, om man kunne give endelig accept uden finansudvalgets godkendelse. Turde man ikke det, ville sagen falde, og der ville ikke blive noget kildeskattehus færdigt i tide. Det vidste de begge to. Departementschefen fandt det uklogt at acceptere uden godkendelse, men mente nok, at man kunne få „gode venner“ til at fremskaffe forudbetalingen, hvis finansudvalgets afgørelse trak ud. Han talte med sin afdelingschef, med departementschefen i skattedepartementet og med finansministeren. Denne sidste fastholdt, at der ikke kunne disponeres uden bevilling.

Derefter talte departementschefen og kontorchefen igen. Det ligger ifølge vidneforklaringerne klart, at under en af telefonsamtalerne oplæste kontorchefen et udkast til et brev, han gerne ville sende til Rasmussen & Schiøtz, og at departementschefen – efter at have fået læst brevet slutning 2 gange – var enig i, at brevet skulle afgå.

Om dette brev forståelse viste det sig senere, at der herskede uenighed. Brevet, der var dateret 28. juni, sagde i stk. 1, at boligministeriet „accepterer herved endeligt det tilbudte lejemål ...“ Altså hvad direktør Rasmussen havde krævet.

Senere i brevet stod, at man bekræftede betaling den

15. august af forskudsbeløbet på ca. 4 mill. kr. Sidste stykke lød: „Foranstående tilsagn om forudbetaling afgives under forbehold af finansudvalgets tilslutning.“

For en almindelig læser, der kendte baggrunden for dette brev, måtte det forekomme klart, at man herved endeligt accepterede tilbuddet, så byggeriet kunne gå i gang, og at man kun tog forbehold om forudbetalingen. Men ikke for departementschefen. Han opfattede brevet således, at forbeholdet stadig omfattede også den endelige accept, og at finansudvalget altså stadig stod frit til at kunne vælte hele aftalen. Skrivelsen skulle efter hans opfattelse læses fra neden! Og uden klart at forklare kontorchefen denne opfattelse erklærede han sig altså enig i, at brevet gik af. Efter samtalerne mellem de to herrer, ringede kontorchefen til firmaet og oplæste skrivelsen, som ville blive afsendt samme dag.

Firmaet var tilfreds med den endelige accept af lejermålet, men ikke med forbeholdet vedrørende forudbetalingen, men her refererede kontorchefen de udtalelser, der var faldet om, at man nok skulle fremskaffe beløbet. Så gik brevet af, og Rasmussen & Schiøtz gik straks i gang med grundkøb og projektering.

Nu forelå der altså et brev, som finansministeriet ikke betragtede som endelig accept, men som boligministeriet – og hvad der var vigtigere – bygherren betragtede som endelig accept. Det gav selvfølgelig anledning til uheldige konsekvenser.

Finansministeren, der gerne så sagen gennemført på finansudvalgets møde ca. den 15. august, ønskede inden sin ferie at skrive til 3 medlemmer af udvalget og bede dem sørge for, at sagen kom for. Til brug ved udarbejdelsen af dette brev fik finansministeriets departementschef tilsendt kopi af de 2 breve til Rasmussen & Schiøtz. I fremsendelsesskrivelsen fra boligministeriet til finansministeriet omtales kopierne som:

 fotokopi af boligministeriets foreløbige acceptskrivelse

se ...

fotokopi af boligministeriets endelige acceptskrivelse ...

Nu kneb det i finansministeriet, for det udkast til brev til medlemmerne af finansudvalget, som man i forvejen havde udfærdiget, gik ud på, at man ville søge finansudvalget om bemyndigelse, både til selve lejemålet og til forudbetalingen.

Mens telefonsamtaleopfattelsen af acceptbrevet kun beroede på en oplæsning, havde man nu de 2 breve ved siden af hinanden. Påny mente departementschefen, at brevet af 28. juni ikke var nogen endelig accept. Han konfererede med sine medarbejdere, og de var enige med ham. Så lod man finansministeren til medlemmer af finansudvalget sende breve af 4. juli, som i overensstemmelse med udkastet tydeligt angav, at finansudvalget var frit stillet til at forkaste hele aftalen.

At dette ikke kunne føre til heldige konsekvenser er ligetil, for Rasmussen & Schiøtz var jo allerede gået i gang.

Men det blev værre endnu. For nu skulle boligministeriet sende finansministeriet et udkast til den ansøgning om bevilling, der skulle sendes til finansudvalget. Dette udkast udfærdigedes i nøje overensstemmelse med boligministeriets opfattelse: der skulle kun søges om bemyndigelse til forskudsudbetalingen og ikke til selve lejemålet, der var accepteret. Da finansministeriet så dette udkast, blev man straks klar over, at det stred mod de breve, finansministeren havde skrevet den 4. juli.

Så blev boligministeriet bedt om at ændre udkastet, så der søgtes om begge dele. Kontorchefen, der var på ferie, fik telefonisk forelagt dette krav, som han ikke forstod, og han bad sin medarbejder forelægge det for boligministeren. Medarbejderen fik ikke talt med boligministeren, som skrev en ansøgning under, udformet efter finansministeriets krav.

Nu søgte altså selve boligministeren om bemyndigelse

til noget, som allerede af hans eget ministerium var accepteret. At dette senere gav anledning til angreb på ministeren er ikke uforståeligt. Man kunne jo ikke forstå, at noget sådant kunne ske, men det kunne det altså.

Boligministeren og finansministeren blev kaldt til samråd i finansudvalget. Så blev kontorchefen bedt om at give en redegørelse om sagens behandling i ministeriet. I denne blev der udtrykkeligt forklaret om de to skrivelser til Rasmussen & Schiøtz, og om samtalerne mellem kontorchefen og departementschefen, således som den førstnævnte havde opfattet disse. Redegørelsen blev den 6. august afleveret til boligministeren og finansministeren, og den var jo i klar strid med, hvad der tidligere var skrevet til finansudvalget.

Boligministeren var af den opfattelse, at accepten vel var en endelig accept, men ikke bindende for staten, fordi der ikke forelå bevillingsmæssig godkendelse. Finansministeren mente, at accepten på grund af sit uklare indhold ikke var endelig.

Man kunne mene, at det herefter havde været naturligt at fortælle dette til Rasmussen & Schiøtz, der var i fuld gang med projekteringen. Men ingen af ministrene ønskede byggeriet stoppet. Så var der jo ikke blevet noget kildeskattehus.

Afhøringen af boligministeren gav anledning til artikler i aviserne med overskrifterne: „Staten ikke forpligtet“ og „Hastrup mener firmaet arbejdede for egen regning“. I Berlingske Tidende stod, at juristerne i retten, inklusive retsformanden, var særdeles uenige i boligministerens juridiske skøn, og at højesteretssagfører Chrstrup spurgte, hvad de stakkels borgere egentlig skulle gøre, når de ikke kunne stole på en skrivelse fra ministeriet.

Finansudvalget behandlede sagen den 13. august, men udsatte afgørelsen til der forelå yderligere oplysninger om aftalen med Rasmussen & Schiøtz. Først den 24. september godkendte finansudvalget lejermålet og vedtog

yderligere, at man straks burde købe kildeskattehuset, hvilket skete for en pris af ca. 24 mill. kr.

Den 2. oktober nedsattes så kommissionsdomstolen, der skulle finde ud af, hvad der egentlig var sket. Det kan ikke undre, at der blev krævet en undersøgelse. I en så vigtig sag om leje eller køb af et dyrt kildeskattehus, viste det sig, at det hele var tilfældigt og uprofessionelt eksperteret.

Højesteretsdommer Gjerulffs redegørelse, der ikke kunne eller skulle tage hensyn til skyldspørgsmål, gav anledning til megen kritik af administrationen. At det var kontorchefens endelige accept i tide, der havde bevirket, at kildeskattehuset kom op at stå, fik han ikke nogen tak for.

Min personlige bedømmelse af hele sagens forløb havde jeg heldigvis ikke pligt til at fremkomme med. Min opgave havde alene været at få oplyst, hvad der var sket og ikke sket.

Min opfattelse var, at næsten alle havde fejlet, og at sagen afslørede urimelige forhold indenfor administrationen. Sagen viste også, at myndighederne lod en kontraktspartner, der stode på en aftale med staten, køre videre, uanset at staten selv mente, kontrakten ikke var bindende. I dag vil man måske ikke blive så forbavset, som jeg dengang var.

Nu kender man statens indstilling overfor A. P. Møllers olieboringskontrakt.

Opgivelse af egen forretning 1973

Uanset den belastning, en sag som kildeskattehussagen var, fortsatte mit arbejde i de forskellige bestyrelser o.l., og der var også andre retssager, så jeg havde nok at gøre. Men dog ikke mere, end at der var tid også til privatliv.

Jeg prøvede ovenikøbet hvordan det var selv at være part i en retssag, idet en nabo i Hornbæk, hvor min kone og jeg havde et sommerhus, ville spærre en sti, der på en nem måde gav en genvej ned til stranden. Sammen med 5-6 andre familier, der også mente at have ret til at benytte stien, anlagde jeg sag mod den formastelige. Da jeg selv – især gennem mit arbejde i kredsbestyrelsen – havde lært, at ingen bør være advokat for sig selv, engagerede vi i fællesskab en advokat, som på udmærket måde procederede først i Helsingør ret og senere i Østre Landsret, der kun delvis gav os medhold i vor påstand om vejrettigheden, men dog opretholdt adgangen til at færdes på stien. Når jeg tager i betragtning, at nabostridigheder er noget af det værste at have med at gøre, må jeg erkende, at det ikke var særlig morsomt at være part. Ofte havde jeg overfor læger hævdet, at de selv burde kunne føle smerten ved de indgreb de foretager på andre; nu følte jeg selv ubehaget. Men jeg blev ikke rokket i min overbevisning om, at en part aldrig kan bedømme sin egen sag rigtigt.

I 1970 førte jeg en sag i Højesteret mod en arkitekt, skønt jeg ellers plejede at være på arkitekternes side. Det drejede sig om en færdigbygget skole, hvor det ustandselig regnede ned gennem taget, fordi tagets hældning var for lav i forhold til det tagdækningsmateriale, der var benyttet, og det kunne bygherren, en kommune, ikke ac-

ceptere. Det var interessant at følge en sådan byggesags udvikling med dens projektering, godkendelse fra utallige sagkyndige – fysiklokaleeksperter, husholdningsundervisningseksperter og andre eksperter – opførelse med utallige byggemøder, afleveringsforretning og så bagefter regn, regn og regn med spande sat i gymnastiksalen, dryp i klasseværelserne, reparationer, mere regn og mere dryp og så altså til sidst flere års retssag. Heldigvis var arkitekten tilstrækkeligt forsikret.

En anden langvarig sag var en tjenestemandssag mod nogle folk, ansat i udenrigsministeriet. De havde, som mange før dem, draget fordel af den forskel der er imellem officielle vekselkurser for valuta og de i det praktiske liv ofte højere „sorte“ kurser. Noget var sket med ministeriets tavse samtykke, noget uden. Sagen blev slået op i en avis, og så rullede den. Som altid gælder reglen: „Never be found out“, og det var trist at se den afstandtagen, ministeriet følte at måtte hævde. Det var ikke nyt for mig.

Samtidig løb en af de længste voldgiftssager vedrørende lønfastsættelse for forsikringsfunktionærer – som altid i de bedste sommer måneder. Men det nåedes alt sammen, og jeg beklager mig ikke, for det er advokatgerningens vilkår. Sådan gik årene op til 1973, hvor der skete en stor ændring i mine arbejdsvilkår.

Lunøes og mit kontor i Nørregade var efterhånden blevet udvidet.

Først kom som nævnt Svend Abrahamsen med i kontorfællesskabet, men efterhånden fik vi også fuldmægtige.

På kontoret har været ansat mange fuldmægtige, som efter endt uddannelse startede for sig selv eller fandt tilknytning til andre kontorer, hvor fremtiden så mere lovende ud.

Efterhånden følte jeg, at kontoret burde udvides med nye chefer, så kontoret kunne få en bredere basis, med flere til at bære de efterhånden stigende omkostninger. Vi

fik også bedre lokaleforhold, idet dr. Tychsen, hos hvem vi havde fremlejet, afgik ved døden, hvorefter vi overtog hele den store lejlighed. Selv fik jeg nu et dejligt værelse til gaden med 3 fag vinduer, men møblerede det stadig med mine gamle møbler, indtil en dag daværende fuldmægtig Stecher ligeud erklærede, at mit kontor så herrens ud. Selv fandt jeg det pænt nok, men så fik jeg dog købt et nyt konferencebord med stole, nyt gulvtæppe og nye gardiner. Stolene har jeg endnu.

Den første medarbejder, vi ansatte, var landsretssagfører Svend Truelsen, der havde været hos Hjejle. Han blev straks til stor hjælp under Gamborg-sagen, og oparbejdede hurtigt sin egen forretning, hvilket netop var min hensigt, idet vi stadig kun havde kontorfællesskab med deling af udgifter, men ikke deling af indtægter.

Den næste var Jørgen Hansen, der først blev landsretssagfører efter prøvesager hos os og senere dr.jur. Også han skabte sig en stor forretning, som han passede samtidig med, at han skrev sine værdifulde bøger.

Senere kom også Ole Brøns, der ligeledes blev landsretssagfører hos os og derefter fortsatte i kontorfællesskabet. Da vi fik flere og flere fuldmægtige og damer, blev lokalerne i Nørregade for små, og vi søgte nye og bedre.

I „Juristernes Hus“ i Gothersgade lejede vi en stor etage med mange og gode værelser, og indrettede der i 1966 det fælles kontor. Jeg fik et dejligt kontor med udsigt over Botanisk have.

Efterhånden udviklede kontoret sig til at være en række helt uafhængige kontorer med hver sine sager og hver sine fuldmægtige. Netop på grund af, at vi kun havde udgiftsfællesskab, kom den enkeltes indtjening ikke de andre ved, og travlheden medførte også, at ingen havde tid til at drøfte de enkelte sager med andre, således som Lunø og jeg i „gamle dage“ havde haft tid til og glæde af. Nu anede jeg ikke, hvad Truelsen eller Jørgen Hansen beskæftigede sig med, og de, der hver havde egne

medarbejdere, havde mere grund til at samarbejde med disse end med mig.

Jeg følte mig efterhånden ret isoleret, og følte at den erfaring, jeg mente at have, var uden interesse for de yngre på kontoret. Kun med Ole Brøns og Lunøe havde jeg et nært samarbejde, og en kortere tid indgik vi i et egentligt økonomisk fællesskab.

I 1971 flyttede Brøns over til firmaet Dragsted, Kromann, Nørregaard og Friis, og min ældste søn, der en tid havde været fuldmægtig hos Brøns og mig, fik stilling i et andet firma. Selv følte jeg, at aldersforskellen mellem ham og mig var for stor, til at han kunne forvente at „arve“ mine klienter, hvoraf mange var store sammenlutninger eller store firmaer, som ikke kunne forventes at antage en helt ung advokat som min efterfølger.

Herefter havde jeg kun samarbejdet med Lunøe, men han var – ligesom jeg – op i årene.

På kontoret var der også diskussioner om fordelingen af udgifterne, hvor alle mente, at de bar for stor en del af fællesudgifterne. I min kones dagbog for februar 1972 står: „Ubehageligt kontormøde“. Jeg kan ikke specielt huske dette møde, men min dagbog for den 10. februar nævner kl. 16: „Kontormøde vedr. budget“, så jeg kan forestille mig, at der har været økonomiske problemer.

Nu meldte følgerne sig af kun at have delt udgifterne, men ikke indtægterne. Jeg, der ikke i mine „større“ år havde delt indtægter med andre, udover at bære en større del af udgifterne, kunne ikke forvente, at jeg nu hvor mine indtægter med alderen måtte forventes at gå ned – jeg fyldte 70 år i 1972 – skulle have del i de andres stigende indtægter. Samtidig tyngede det mig, at jeg var medhæftende for alle udgifter, herunder huslejen, der var stor, og lønninger til det ret store fælles personale.

Når jeg nævner „større“ år, betyder det ikke, at jeg nogensinde har haft virkelig store nettoindtægter. Min hovedindkomst var fra mine bestyrelseshverv, men da ca.

40% gik til kontorudgifter, blev det ikke så meget. Bortset fra disse hverv havde jeg ingen klienter blandt større virksomheder, banker eller forsikringsselskaber fra hvem faste årlige indtægter kunne forventes, og min årlige indtægt var derfor afhængig af, om jeg i løbet af året fik særlige sager at udføre. Varebyttesagerne gav ikke store indtægter, idet forsvarerudvalget jo måtte respektere, at det var de enkelte advokater i sammenslutningen, der havde klienterne og derfor kun kunne afse en del af deres salær til udvalget. Gamborgsagen var for en kollega, og det var derfor naturligt kun at tage et yderst beskedent honorar.

Ved hvert års budgetlægning var det derfor kun udgifterne, der kendtes, hvilket er mange enkeltmandsforretningers yderst ubehagelige skæbne. Min kone og jeg førte et økonomisk meget behageligt liv, men om at opbygge en større formue var der ikke tale, samtidig med at min kones arvede formue ikke voksede i takt med prisstigningerne.

Det var derfor en stor lettelse i juni 1972 at få en føler fra advokatfirmaet Dragsted, Kromann, Nørregaard & Friis, om jeg kunne tænke mig at blive associeret firmaet. Det var Brøns, der havde fået tanken, idet han ikke var ukendt med, at jeg ikke var helt tilfreds med forholdene i Gothersgade.

Så holdt min kone og jeg igen familieråd på samme måde, som i sin tid, da jeg skulle bestemme, om jeg ville blive højesteretsdommer. Denne gang kunne vi inddrage min ældste søn i drøftelserne, for han kendte forholdene i begge kontorer.

Vi blev enige om, at jeg skulle acceptere forslaget fra kontoret i Vognmagergade, selvom det var mærkeligt, pludseligt at forlade det kontor jeg selv havde været med til at bygge op fra grunden.

Jeg har aldrig haft grund til at fortryde forandringen.

Associeret den Dragstedske koncern 1973

Det „dragstedske“ firma havde i mange år været ledet af overretssagfører Frants Dragsted. Han var nu højt oppe i årene, men kom dagligt i firmaet. Ledelsen bestod nu af min tidligere fuldmægtig, landsretssagfører Esben Dragsted, landsretssagfører Johan Kromann, advokat Ole Nørregaard og advokat Peter Friis.

Virksomheden var helt anderledes opbygget end min tidligere forretning. Alle indtægter gik i en fælles kasse, og overskuddet deltes efter nærmere aftale hvert år. Der var dengang 13 jurister i firmaet og et personale på 21; efterhånden er der kommet flere til, og der er nu – september 1981 – 22 jurister, hvoraf 12 er interessenter, og et personale på 39. Kontoret var – og er – opdelt i en række specialafdelinger, der hver tog sig af særligt definerede sagsarter, således at sagerne kunne overgives til den afdeling, der bedst havde forudsætninger for velkvalificeret og hurtigt at kunne ekspedere dem. Derved undgik man, at alle skulle have kendskab til hele juraens store område, eller hvad værre er – og hvad jeg til dels havde praktiseret – at man skulle påtage sig at behandle sager, som andre faktisk kunne udføre bedre. Når salærerne gik i samme kasse, var det for kontoret ligegyldigt, om man overlod „sin“ sag til en anden.

For mig, der alvorligt havde overvejet at ophøre med at drive virksomhed, fordi jeg med rette følte ikke at kunne følge med i hele det nye lovstof, var det en uhyre betryggelse at have hele dette store apparat til rådighed. Men hvad der var aller vigtigst for mig var, at kontoret syntes at have brug for min erfaring, så jeg ikke længere følte mig overflødig. Kontoret havde ikke tidligere be-

skæftiget sig meget med procedurer eller afgivelse af responsa, og jeg kunne nu koncentrere mig om det, jeg mente at have forstand på. For en ældre jurist var det en ønskestilling. Selv medbragte jeg en række løbende sager, og fra kontoret fik jeg straks overladt flere opgaver indenfor mit felt, så jeg havde nok at tage fat på.

I 1973 trådte den nye aktieselskabslov i kraft, og en af de første ting jeg tog mig af, var sammen med en meget dygtig fuldmægtig at sørge for, at kontoret blev orienteret om alt det nye, således at ikke alle var tvunget til at bruge tid på alle de mange problemer der opstod. Jeg overtog også en allerede løbende retssag om Lokal-Telefonhåndbogen, hvor problemet var, om udgiveren havde ret til at forbyde en konkurrent at udgive en tilsvarende bog. Jeg så meget pessimistisk på sagen, men efter at have fået fremskaffet en masse yderligere materiale lykkedes det mig at vinde sagen i Østre Landsret, hvorved jeg opnåede et ikke helt berettiget omdømme som kontorets store procedør.

Kontoret havde flere store likvidationer løbende, – en ting jeg aldrig havde beskæftiget mig med, men det gav anledning til flere store retssager, som blev overladt mig, og til flere vanskelige juridiske problemer, hvor jeg, der havde bedre tid end de andre på kontoret, kunne påtage mig at afgive responsa.

I 1975 procederede jeg en meget principiel sag om kursavance på obligationer, udstedt af især kommuner, der i visse år havde brug for at optage store lån, og hvor store firmaer var långivere. Sagen var en skattesag, og det var fordi klienten anså mig for særlig kyndig på skatteområdet, at jeg fik sagen overladt, da den var blevet tabt i Østre Landsret.

Igennem hele min advokatvirksomhed havde jeg interesseret mig for skatteproblemer og havde prøvet at følge med i de efterhånden mange ændringer af skattesystemet. Jeg havde ført mange forhandlinger med skattevæsenet

på mine klienters vegne, ligesom jeg i samarbejde med revisorer havde behandlet skatteproblemer i de aktieselskaber, i hvis bestyrelse jeg sad.

Min indsats i retssagen kom imidlertid ikke til at ligge på det skattemæssige område, men på mit ikke uvante område: at lægge de pågældende ministeriers behandling af spørgsmålet frem. Det viste sig nemlig gennem fremskaffelse af en række ministerielle skrivelser og afhøring af ministeriernes embedsmænd, at staten med åbne øjne havde udnyttet den fortjeneste, som staten vidste, at långiverne havde gennem den skattefri kursavance. Højesteret gav derfor klienten medhold, og stor var glæden på kontoret. Selv var jeg til et af mine mange møder i Tarifforeningen, da dommen faldt, men da jeg kom hjem til kontoret fandt jeg en enorm buket roser på mit skrivebord fra kollegerne, og en udskrift af den afsagte dom.

Livet er dog ikke stadige sejre: få dage efter faldt dom i en stor sag, jeg havde procederet i Østre Landsret, og som jeg var sikker på at vinde, – men dér var resultatet en tabt sag. Der er balance i tingene.

Da jeg i 1973 flyttede over til det dragstedske kontor, aftalte jeg, at det kun skulle være for 5 år, idet jeg ikke regnede med at kunne være til nytte længere. Heldigvis er det gået anderledes, og jeg er stadig tilknyttet kontoret. Men jeg har nedsat min arbejdstid væsentligt. I 1977, da jeg fyldte 75 år, gik jeg som tidligere sagt ud af alle bestyrelser, og egne klienter havde jeg ikke længere mange af.

Min kone var død i 1976, og det siger sig selv, at det for mig har været en lykke stadig at have en arbejdsplads at gå til og stadig at have følelsen af, at være til nytte. Med den stigende travlhed ethvert advokatkontor har, er det godt, hvis der på kontoret findes een, der har god tid – og det har jeg. Når der opstår problemer, som det tager timer, måske dage at løse, så er det ofte mig, der kan påtage mig opgaven, og når fuldmægtigene skal have

prøvesager for landsretten, så er det ofte mig, der bliver anmodet om at rådgive dem.

Ved en middag for mange år siden traf jeg Niels Bohr, der udviklede en teori om, at verden ville være bedre, hvis ældres erfaringer ikke gik i graven med dem. Han mente derfor, at det ville være godt, om travle mænd eller kvinder fik lejlighed til at trække sig tidligt tilbage, så de derefter ville have tid og kræfter til at give erfaringerne videre. Jeg har opnået en sådan ønskestilling, og jeg er taknemmelig for den.

Skrevet i sand

En ældre dame spurgte engang en lille dreng: „Og hvad er så din far“, hvortil drengen svarede: „Han er træt“. Faderen var advokat, og mange advokatbørn vil sikkert kunne svare det samme. Det må nemlig ofte være det svar, advokatkonerne får, når de ved mandens hjemkomst spørger „hvordan har du det“.

Efter min opfattelse er dette en meget trist historie, for livet bør bestå af andet end kontorarbejde, og jeg bilder mig ind, at jeg har levet efter den filosofi. Mine to nu voksne sønner har heldigvis bekræftet overfor mig, at de ikke i deres barndom havde det indtryk, at jeg kun levede for mit kontor, og det er jeg glad ved.

Personligt har jeg altid søgt at trække et jerntæppe mellem advokaterhvervet og mit privatliv. Jeg tillod ikke klienter eller kolleger at ringe hjem til mig om aftenen, og i mit ægteskabs første år var min kone forfærdet over, hvor kort for hovedet jeg var, hvis nogen forsøgte det.

I travle perioder har en advokat ikke megen tid til at løse problemer og foretage juridiske undersøgelser i kontortiden, men er henvist til at gøre det hjemme. Det vil sige, at han, når børnene er kommet i seng – eller er ude – kan sætte sig og få nogle uforstyrrede timer, der så sandelig ikke bør ødelægges ved forelæggelse af nye problemer. Det er ofte af beskedenhed, at klienter hellere vil ringe hjem om aftenen, for ikke at „forstyrre“ i kontortiden, og jeg kender kolleger, der af lutter elskværdighed fandt sig i opringninger – også når der var gæster i hjemmet. Grunden kan også være, at klienterne erfaringsmæssigt har lært, at det er håbløst at søge telefonkontakt i kontortiden. Dette vil desværre ofte være rig-

tigt, men bundet efter min opfattelse i dårlig kontoradministration. En advokat må sørge for, at hans dag ikke er så belagt, at de telefonsedler, han får stukket ud efter et møde, ikke kan besvares.

Min kone og jeg åbnede aldrig vores hjem for forretningsmæssige forbindelser. Kun når de var blevet vore venner – eller var det i forvejen – blev de inviteret hjem, og så ikke for at få diskuteret sager, men for at spille bridge eller tale om helt andre ting. Jeg er sikkert gået glip af forretninger på denne måde, men jeg mener at have vundet ved det.

Det er sikkert fremgået af det tidligere fortalte om min travlhed, at det kunne gå ud over privatlivet: „Carl har så travlt ...“, „går kun ud om lørdagen“ etc., men jeg håber, det var undtagelser.

Denne ret til privatliv har jeg også søgt udvidet til personalet, således at jeg insisterede på, at kontordamerne gik til tiden bortset fra de enkelte tilfælde, hvor et pludseligt opstået problem krævede, at der var skrivekapacitet udover kontortid. Det er sikkert en almindelig advokaterfaring, at de timer man kunne have, efter at damerne var gået og telefonerne lukket, var de bedste arbejdstimer, og jeg fandt det ganske naturligt, at jeg, der havde det økonomiske udbytte af virksomheden, og som teoretisk kunne gå når jeg ville, havde længere kontortid end de, der kun havde jobbet som job. Her står jeg måske alene, men jeg kan ikke noksom anbefale systemet. Det gælder ikke blot for ansatte, men også for cheferne, at familien ikke må glemmes for arbejdet.

Den tid, hvor børnene skal have glæde af deres forældre er for kort til, at man må lade den gå hen, og ægtefællen har også et krav på, at hjemmets problemer anerkendes at være lige så vigtige som klienternes. Jeg havde den lykke, at min kone selv var travlt optaget af sine litterære interesser, og at hun derfor ikke følte det som forkert, hvis jeg arbejdede hjemme. Vi sad ved hvert

sit skrivebord, når børnene var kommet i seng, men havde alligevel tid til også at drøfte daglige problemer. Min kone og jeg var så heldige dengang at have både barnepige og kokkepige, så det gjorde tingene lettere, men dette er jo nu noget, der ikke længere eksisterer. Des vigtigere er det, at arbejdstiden planlægges således, at forældrene har tid til at være noget for hjemmet.

Min kone og jeg havde en meget stor bekendtskabs- og vennekreds, og vi så mange mennesker og kom meget ud. Allerbedst var en hyggelig aften med to til bridge. Mange, mange gange har jeg fra kontoret ringet hjem til min kone og sagt, at jeg trængte til at tænke på noget andet og derfor bad hende skaffe partnere til en bridge samme dag, hvilket altid lykkedes. Så bliver problemerne pludselig, om hjerter konge sidder rigtigt, eller om man har trumfer nok, – og for mig forsvandt den nervøse spænding, man ofte vil føle, når man er midt i en procedure eller i et vanskeligt juridisk problem.

Ingen kan leve op til idealer, men jeg må anbefale enhver advokat, at han ihvertfald som mål har at levne tid til privatlivet. Det lyder måske svært og er det måske også, men det er det værd. Når livet er ved at være forbi, vil det være for sent at søge at rette det op, der blev forsømt i de tidligere år.

Denne moralske betragtning falder sammen med en anden. Det, der udføres som advokat vil som hovedregel være skrevet i sand. Advokatgerningen er i så henseende utilfredsstillende, hvor mange fordele den ellers har.

Ens egen hukommelse er kort, og for advokater kan det være en stor fordel, når man begynder på en ny sag, at være befriet for tanken om den forrige. Der er nogle bridgespillere, der til alles irritation i årevis husker bestemte spil og stadig kan finde nye måder, på hvilke en hånd kunne være spillet, – der er andre, der glemmer spillet og dets problemer, når der gives kort til næste spil. Sådan har jeg haft det både i bridge og i min virksomhed.

Omverdenens erindring vil være langt ringere. Kun for få siger navne som C. B. Henriques, Liebe, Gamborg nogetsomhelst, og de var dog kendt af alle engang. Heller ikke store sager erindres. Hvem husker idag – udover mig, der har måttet læse de gamle sager – varebyttesa-gerne, Danish Milk-sagen eller kildeskattehussagen? Der er også en anden ting: den part, der har vundet en sag, vil føle, at det var, fordi han selvfølgelig havde ret; den, der har tabt den, vil måske bevare en vis bitterhed overfor den advokat, der ikke vandt den. Nogen evig tak-nemmelighed skal man ikke vente. Tværtimod kan man vente hyppigt at efterlade bitterhed hos klienterne. Advokater vil nemlig ofte se klienterne i deres vanskelige situationer, hvor klienten naturligt ønsker at stå i et godt lys, vel vidende at han ikke altid gør det. Man kan ikke fortænke ham i at ville fortrænge sådanne situationer og at skyde fejlen over på den advokat, der tvang ham til at måtte erkende, at hans handlemåde havde været kritisabel.

Bliver således klienters syn på advokater undertiden negativt, vil en advokat heller ikke kunne undgå at få et vist pessimistisk syn på menneskeheden, men det må her fremhæves, at vi jo også ser folk netop i de situationer, hvor de har handlet forkert eller er tilbøjelige til at gøre det. Højesteretssagfører Karsten Meyer har udtrykt dette klart ved engang overfor en mand, der fremhævede en families sammenhold, at svare med spørgsmålet: „Har De set dem arve?“ I dødsboer kommer både folks gode og dårlige sider frem, og det er undertiden trist at konstatere, at Karsten Meyers spørgsmål var naturligt.

Men advokatgerningen bringer også mange glæder, og i utallige tilfælde ser man folk fra deres allerbedste sider, både når de med dygtighed bygger virksomheder op, og når de med uegennytte hjælper andre.

Skulle jeg i et nyt liv vælge min beskæftigelse, ville det være at blive advokat. Men en betingelse skulle være, at

jeg igen var frit stillet, overfor hvilke opgaver jeg ville påtage mig, og at jeg igen kunne skaffe tid og energi til også at have et privatliv.